Csingiz Ajtmatov

korai darvak

Kozmosz Könyvek

CSINGIZ AJTMATOV

Korai darvak

KÉT KISREGÉNY

BUDAPEST, 1977

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült
Чингиз Айтматов: Ранние журавли
Новый Мир, 1975/9
Издательство „Известия Советов Депутатов Трудящихся СССР" Москва

FORDÍTOTTA ÁRVAY JÁNOS

A FEDÉL
MÁTRAI ISTVÁN MUNKÁJA

© Árvay János, 1977 Hungarian translation

ISBN 963 211 192 3

Korai darvak

ASZKAR FIAMNAK

Akszaj, Kokszaj, Szariszaj — sok földet
bejártam,
de olyat, mint te vagy, sehol se találtam ...
Kirgiz népdal

Jóbhoz hírnök érkezik, és imígyen szóla:
„Az ifjakat hirtelen mind kardélre
hányták ..."
Jób könyve

A szántóvetők újra meg újra szántják a
mezőt,
s újra meg újra magot hintenek a földbe,
és újra meg újra esőt küld az ég .....
.....
Az emberek reménykedőn szántják a mezőt,
az emberek reménykedőn vetik a magot,
az emberek reménykedőn szállnak tengerre...
Therahgatha 527—526.
Az óindiai irodalmi emlékekből

1.

A tanítónő, Inkamal-apaj dideregve, durva kötésű gyapjúsáljába burkolózva Ceylonról beszélt a földrajzórán, arról a mesés szigetről, amely ott található az óceánon, India partjainak közelében. Az iskolai térképen ez a Ceylon olyannak látszott, mint egy csöpp a nagy föld tőgye alatt. Csak füleltünk – mi minden nem volt ott: majmok, elefántok meg banán (valamiféle gyümölcs) és a világ legjobb teája, aztán mindenféle furcsa gyümölcs és csodálatos növények. De a legirigylésre méltóbb az ottani hőség volt

– élhetsz nyugodtan egész évben, és semmi gondod: nincs szükséged se csizmára, se sapkára, se kapcára, se bundára. Tűzifával meg végképp nincs mit kezdeni. Bizony nem kell kijárni a rétre giz-gazért, s nem kell hétrét görnyedve, háton súlyos rőzsecsomókat cipelni haza. Lám, hol az igazi élet! Úgy járhatsz, ahogy jólesik, sütkérezhetsz a napon; ha nincs kedved hozzá – hűsölsz az árnyékban. Ceylonban éjjel-nappal áldott jó meleg van, nyár következik nyár után. Fürödhetsz, amennyit akarsz, akár reggeltől estig. Ha megelégelted – kergesd a madártevéket*, hiszen a madártevék ott találhatók, feltétlenül ott kell lenniük, hol is lehetnének másutt ezek a hatalmas, ostoba madarak! Okos madarak természetesen Ceylonban is akadnak: a papagájok. Ha kedved szottyan rá, fogsz egy papagájt, megtanítod énekelni meg nevetni, és egyúttal táncolni is. Miért ne – a papagáj olyan madár, hogy mindent meg tud tanulni. Azt mondják, vannak olyan papagájok, amelyek olvasni is tudnak. Az aulbeliek közül valaki a saját szemével látta a dzsambuli bazárban ezt az olvasó papagájt. Odatartod elébe az újságot, s úgy olvassa, mint a vízfolyás...

* Madárteve — strucc

Igen, minden, ami Ceylonban van, kész csoda! Élj, és ne törődj semmivel! Az a legfontosabb, hogy közben ne kerülj az ültetvényes báj szeme elé. Az korbáccsal jár. Úgy veri a ceyloniak hátát, mint a rabszolgákét. Elnyomó! Hej, hát oda kell sózni egyet a füle közé, hogy szikrát vessen a szeme! El kell venni tőle a korbácsot és őt kell munkára fogni. És semmi kényeztetés a bitang kizsákmányolójának meg a többi kapitalistának, semmi fecsegés: dolgozz csak, ha enni akarsz és kész! Ismeretes, hogy a fasiszták is ezektől származnak. Azért van a háború is... Hány ember pusztult már el az aulból a fronton. Anya mindennap sír, egy szót sem szól, csak sír, fél, hogy megölik apát. A szomszédasszonynak meg azt mondta: mi lesz velem a négy gyerekemmel...

A hideg osztályban dideregve és a gyerekek köhögésrohamait türelmesen végigvárva, Inkamal-apaj tovább mesélt Ceylonról, a tengerről és a forró égövi országokról. Szultanmurat, aki hitte is meg nem is a hallottakat (minden túl nagyszerű volt ezekben az országokban), ebben az órában őszintén sajnálta, hogy nem Ceylonban él. „Lám, hol az igazi élet!" – gondolta, és a szeme sarkából kisandított az ablakon. Ehhez igen értett. Mintha a tanítót nézné, pedig kibá-

mészkodik az ablakon. Az ablakon túl azonban semmi különös nem történt. Az ablakon túl tombolt a vihar. Csapkodott a kemény dara. A hókristályok tompán zizegtek, s hozzácsapódva szinte kaparászták az ablaküveget. Az üvegtáblákat jégvirág lepte el. Egészen elhomályosultak. Az ablakrámák szélén a gitt a hidegtől megrepedezett, s helyenként a tintával összemaszatolt ablakpárkányra hullott. „Ceylonban biztosan gittre sincs szükség – gondolta. – Minek is kellene? Meg az ablak is minek, de még magukra a házakra sincs szükség. Építesz magadnak egy kunyhót, befeded levelekkel, és élsz kedvedre . . ."

Az ablaknál erősen húzott, még azt is hallani lehetett, ahogy az ablakréseken a szél halkan fütyörész; Szultanmurat jobb oldala az ablak mellett igencsak fázott. Mindegy, tűrni kell. Inkamal-apaj maga ültette át ide, az ablakhoz. „Te vagy a legerősebb az osztályban, Szultanmurat – mondta. – Te ki fogod bírni." Azelőtt, amikor még nem volt hideg, Mirzagul ült itt, most rakták Szultanmurat helyére. Ott nem olyan huzatos. Persze jobb lett volna, ha őt is itt hagyják, ebben a padban. A hideget úgyis elfogná előle. Ülhetnének szépen egymás mellett. Mert ha a szünetben odamegy hozzá, nyomban elpirul. A töb-

biekkel nincs semmi baja, de ahogy ő odamegy hozzá, abban a minutumban elpirul, és szalad, amerre lát. Csak nem futhat utána. Tisztára kinevetnék. Ezek a lányok mindig kifundálnak valamit. Rögtön megindulnának a levelek: „Szultanmurat + Mirzagul = eki asik.* Így meg, ha egymás mellett ülnének, semmit se mondhatnának... Az ablakon túl kavarog a hó. Szakad, szakad rendületlenül... Ha szép derűs napon néz ki az ember az osztályból, a hegyek mindig ott vannak a szeme előtt. Maga az iskola a hegy lábánál, magasan az aul fölött áll. Az aul lent van, az iskola fönt. Éppen ezért innen, az iskolából nagyszerű a kilátás. A távoli hófödte csúcsok úgy látszanak, akár a képen. Most meg alig sejlenek elő a havas homályból félelmetes körvonalaik.

Megdermed az ember keze-lába. Még a háta is jéghideg. Farkasordító hideg van az osztályban. Régen, még a háború előtt, préselt birkatrágya téglával fűtöttek az iskolában. Akár a szénnek, olyan jó tüze volt. Most meg szalmát hoznak. Persze zúg-morog a lángja a kályhákban, de haszna fikarcnyi sincs. Pár nap múlva már szalma se lesz. Csak a szalma szemetje.

* Egy pár

Kár, hogy a talaszi hegyekben nem olyan az éghajlat, mint a forró égövi országokban. Ha más lenne az éghajlat, az élet is más lenne. Lennének saját elefántjaik. Úgy megülnék őket, mint az ökröket. Ugyan, dehogy is félnének tőlük. Ő ülne föl elsőnek az elefánt fejére, a két füle közé, úgy, ahogy a tankönyvükben le van rajzolva, s végigmenne az aulon. Az emberek csak ámulnának: „Oda nézzetek, fussunk, Szultanmurat, Bekbaj fia jön az elefánton!" Akkor aztán Mirzagul is hiába csodálná és bánná már a viselkedését... Hova gondolsz, szépségem! Nem lehet odamenni. Még majmot is szerezne magának. Meg újságot olvasó papagájt. Őket is fölültetné az elefántra, a háta mögé. Van ott hely bőven, az elefánt hátán akár az egész osztály elhelyezkedhetne. Ez olyan biztos, mint kétszer kettő négy! Nem másoktól hallotta, maga is tudja.

A saját szemével látott élő elefántot, ezt mindenki tudja, meg eleven majmot is és sok más vadállatot. Ezt tudják az aulban, hiszen számtalanszor elmesélte. Igen, akkor valóban nagy szerencséje volt...

Még a háború előtt, pontosan egy évvel előtte történt életének ez a nagyszerű eseménye. Nyár volt. Szénát kaszáltak éppen. Az apja, Bekbaj abban az év-

ben üzemanyagot szállított Dzsambulból a helyi gép- és traktorállomás olajraktárába. Minden kolhoznak szállítóeszközt kellett biztosítania a fuvarozáshoz. Az apja tréfálkozva dicsekedett: „Én – azt mondja – nem egyszerű, hanem aranyat érő fuvaros vagyok; értem, a lovaimért meg a bricskáért a kolhoz fizetést kap az államkasszából. Én – azt mondja – egyenesen a bankból szerzem a pénzt a kolhoz számára. Éppen ezért a könyvelő, amikor meglát, leszáll a lováról, úgy köszönt . . ."

Apa bricskáját külön petróleumszállításra készítették. Kas nem volt rajta, csak maga a négy kerék két hatalmas vashordóval, amelyeket kipárnázott fészekben helyeztek el, elöl pedig, a bak helyén volt egy kis ülés a hajtó számára. Az egész bricska ennyiből állt. Ketten még csak elfértek az ülésen, de háromnak már szűk volt a hely. A lovak viszont a lehető legeslegjobbak voltak. Két szép, erős állat volt befogva az apa fogatába.

Csabdar almásszürke, Csontoru pej, mindkettő herélt. A szerszám is illő volt hozzájuk, akár kiállításon is megállta volna a helyét. A nyakhámok, az istrángok kincstári marhabőrből, beszurkozva. Ha akarnád, se tudnád el-

szakítani. De hát másként nem is lehet ilyen fuvarnál. Apa szerette a tartós holmikat és a rendet a munkában. Mindig jó járású lovakat tartott. Amikor Csabdar és Csontoru egyszerre, egyforma igyekezettel ügettek, lobogó sörényükkel, lágy, imbolygó mozgásukkal, olyanok voltak, mint két egymás mellett úszó hal, öröm volt nézni őket! Az emberek már a kerekek zörgéséről felismerték a bricskát: „Bekbaj Dzsambulba hajt" mondogatták. Az út oda-vissza két napot vett igénybe. Bekbaj úgy tért haza, mintha nem is hagyott volna maga mögött több mint száz kilométert. Az emberek csodálkoztak: „Bekbaj bricskája úgy gurul, mint a vonat a síneken!" Nem véletlenül csodálkoztak. A fáradt vagy hanyag fogatot már a kerekek nyikorgásáról föl lehetett ismerni. Amíg elhalad, kisírja az emberből a lelket. Bekbaj lovai mindig friss járásúak voltak. Bizonyára ezért is bízták rá a legfelelőségteljesebb fuvarokat.

Egyszóval tavalyelőtt, amikor éppen befejeződött az iskola, és megkezdődött a vakáció, apa egyszer így szólt:

– Akarod, hogy elvigyelek a városba?

Szultanmuratnak még a lélegzete is elállt örömében. Hát hogyne akarná! Ugyan hogy találta ki az apja, hogy

már nagyon régen szeretne eljutni a városba? Hiszen még egyszer sem volt ott. Ez aztán pompás!

– Csak vigyázz, ne nagyon lármázz – fenyegette meg tréfásan apa. – Mert a kicsik olyan ramazurit csapnak, hogy aztán te sem jöhetsz el!

Ez már igaz. Hadzsimurat, aki három évvel fiatalabb, soha semmiben sem akar lemaradni tőle! Makacs, akár a szamár. Amikor apa otthon van, Hadzsimurat miatt nemigen lehet vele szót érteni. Örökösen ott sertepertél körülötte. Mintha csak ő lenne egyedül, s a többiek nem is jöhetnek számításba. – Megesett, hogy a két kisebb lány – akkor még egészen kicsik voltak – csak sírással tudta kiharcolni az apai kedvességet. A szomszédok se értették, miért ragad ez a kisebbik fiú annyira az apjára. Aruukan nagyanya – szigorú, kórósovány, nyikorgó hangú öregasszony, akitől mindenki fél – nem egyszer, nem is kétszer figyelmeztette Hadzsimuratot, bütykös ujjaival elkapva a fülét:

– Jaj, nem lesz annak jó vége, hogy ennyire ráragadsz az apádra, te pernahajder! Nem lesz ennek jó vége! Ki látott már ilyet, hogy egy kisgyerek ennyire bánkódjék az élő apja után! Miféle gyerek az ilyen? Jaj, emberek, emlé-

kezzetek a szavamra, ránk hozza még valamennyiünkre a bajt!

Anya csak pusmogott, háborgott magában, adott egy taslit Hadzsimuratnak, de Aruukan nagyanyának ellentmondani nem mert. Nagyanyától mindenki félt.

És Aruukan nagyanya, úgy látszik, nem a levegőbe beszélt. Úgy lett, ahogy mondta. Szegény Hadzsimurat. Most már nagyfiú, harmadik osztályos, igyekszik nem mutatni, tartja magát, főleg anya előtt, de valójában nagyon várja haza apát. Lefekvéskor, akár a felnőttek, úgy suttogja az esti imát: „Add, Istenem, add, Istenem, hogy apa holnap megérkezzen." Így imádkozik mindennap. Furcsa. Azt hiszi, elalszik, és mikorra fölébred, minden megváltozik, csoda történik?

Ha apa sértetlenül visszajönne a frontról, az se lenne baj, ha mindig Hadzsimurattal foglalkozna, hordozná a tenyerén vagy a feje tetején. Csak jönne már haza végre! Csak lássák, hogy él és egészséges. Neki, Szultanmuratnak ez a boldogság is elég volna. Csak térne vissza apa!

Mennyire szerette volna, ha most megismétlődik az, amikor apja visszatért a Csujszki csatornától. Oda, az építkezésre tavalyelőtt nyáron utazott el,

szintén fogatosnak, kerek öt hónapra; az egész nyarat és az őszt ott töltötte, földet fuvarozott. És sztahanovista lett.

Alkonyattájt érkezett haza. Az udvaron hirtelen kerékzörgés, lóhorkanás hallatszott. A gyerekek felugrottak. Apa! Soványan, napbarnítottan és szakállasan olyan volt, mint egy cigány. A ruhája meg, ahogy anya mondta később, akár egy csavargóé. Csak a krómbőr csizmája volt vadonatúj. Hadzsimurat futott oda hozzá elsőnek, a nyakába ugrott, átölelte, s el sem eresztette. Közben a sírástól fuldokolva csak ezt ismételgette:

– Ata, atake, ata, atake...*

Apa magához ölelte, s az ő szemében is könnyek csillogtak. Ekkor már a szomszédok is átszaladtak. Csak nézték, és ők is sírtak. Anya meg zavartan és boldogan sürgölődött körülöttük, szerette volna elvenni Hadzsimuratot apától!

– Jaj, engedd már el apádat! Elég. Nem csak te vagy egyedül. Engedd oda a többieket is. Ne légy már ilyen buta. Istenem, nem látod, hogy a szomszédok is köszönteni szeretnék...

De Hadzsimurat nem tágított.

Szultanmurat érezte, hogy valami

* Apa, apuka...

megmozdul a bensejében, és forró gombócként felkúszik a torkába. A szájában sós ízt érzett. És még ő mondta, hogy soha semmiért nem fog sírni. Nyomban össze is szedte magát. Megrázkódott.

Az óra folytatódott. Inkamal-apaj most már Jáváról beszélt, aztán Borneóról és Ausztráliáról. Megint csak csodálatos földek és örökös nyár. Krokodilusok, majmok, pálmák és más csudadolgok. No és a kenguru — az aztán a csodák csodája! A kicsinyét a hasán levő erszényébe dugja, vele együtt ugrál, mindig magánál hordja. Jól kitalálta az a kenguru, vagy inkább a természet talál ki ilyen remek dolgokat...

Kengurut akkor nem látott. Ha nem látott, hát nem látott. Azért kár. De elefántot, majmot, meg egy csomó más vadállatott közelről látott. Ha a kezét kinyújtja – el is érhette volna őket...

Azon a napon, amikor apja azt mondta, hogy magával viszi a városba, Szultanmurat sehogy se találta a helyét. Majd szétfeszítette a türelmetlenség meg az öröm, csak az volt a baj, hogy senkinek se mert szólni. Ha Hadzsimurat megtudja, iszonyú bőgést rendez: „Neki, Szultanmuratnak lehet, és nekem miért nem, miért őt viszi apa magával, és miért nem engem? Erre aztán mit lehet mondani? Ezért a csillapíthatatlan

örömhöz és várakozáshoz egy kis lelkiismeret-furdalás is csatlakozott az öcscse miatt. Rettenetesen szeretett volna beszámolni neki meg a kis húgainak a nagy eseményről. Nagyon szeretett volvolna beszélni róla. De apa és különösen anya a lehető legszigorúbban megtiltotta. A kicsik csak akkor tudják meg, amikor ő már úton van. Jobb lesz így. Csak igen nagy erőfeszítések árán tudott erőt venni magán, hogy a titkot megőrizze. Majd meghalt, úgy kínozta a titok. Cserébe azon a napon olyan szorgalmas, előzékeny, gondoskodó és jó volt mindenkivel, mint még soha. Mindent megcsinált, mindenütt ott volt. A kisborjút, hogy legeljen, új helyre pályázta ki, a veteményesben feltöltögette a krumplit, anyának is segített a mosásban, és a legkisebbet, Almatajt is megmosdatta, amikor belepottyant a sárba, és még sok minden mást is csinált. Egy szó, mint száz, aznap olyan szorgalmas volt, hogy anya se tudta megállni, elnevette magát, és megcsóválta a fejét.

– Mi lelt? – kérdezte mosolyát leplezve. – Mindig ilyennek kéne lenned, az lenne a boldogság! Csak el ne kiabáljam! Vagy talán ne engedjelek el a városba? Olyan remek segítőtársam vagy.

Ezt persze csak tréfából mondta. Közben már tésztát kelesztett, lepényt sü-

tött az útra, meg más finom falatokat készített. Vajat is olvasztott, azt is az útra, s üvegbe öntötte.

Este az egész család szamovárból teázott. A teához forró lepény volt tejföllel. Az udvaron helyezkedtek el, az öntözőcsatorna mellett, az almafa alatt. Apa a kicsik között ült – egyik oldalán Hadzsimurat, a másikon a két kislány foglalt helyet. Anya kitöltötte a teát, Szultanmurat pedig kiosztotta az ivóedényeket, és szenet rakott a szamovárba. Mindezt örömmel csinálta. Közben állandóan arra gondolt, hogy holnap már a városban lesz. Apa vagy kétszer rákacsintott, ráadásul még egy kis mókát is rendezett az öccse számára.

– Mi újság, Hadzsike? – fordult oda a kisebbik fiához, miközben a teáját kortyolgatta. – Nem törted még be a Feketesörényűdet?

– Nem, ata – kezdett panaszkodni Hadzsimurat. – Olyan alattomos. Úgy jön utánam, mint egy kiskutya. Etetemitatom, egyszer még az iskolába is eljött utánam. Ott állt az ablak alatt, várta, mikor jövök ki a szünetben, az egész osztály látta. De azt nem engedi, hogy a hátára üljek, rögtön levet, és még hátra is rúg...

– És nincs, aki segítsen neked nyereg

alá törni úgy, ahogy kell? – kérdezte apa sajnálkozva, mintegy mellékesen.

– Betöröm én, Hadzsike – szólalt meg szolgálatkészen Szultanmurat. – Én magam betöröm . . .

– Hurrá! – ugrott fel az öccse a helyéről. – Gyerünk!

– Nono, ülj csak vissza a helyedre! – – intette le anya. – Ülj le, ne kapkodj. Ha majd rendesen megittátok a teát, akkor is ráértek.

Hadzsimurat kedvencéről, a kétéves kis csacsiról volt szó. Ez év tavaszán ajándékozta a gyerekeknek a bácsikájuk, Nurgazi, anya testvére. Nyárra a csacsi alaposan megnőtt és megerősödött. Ideje volt betörni a hosszú fülűt, hogy megszokja a nyerget, a munkát. Hiszen a háztáji gazdaságban mindig szükség van egy kisegítő szamárra – hol a malomba kell menni, hol fáért vagy elszállítani valami apróságot. Ezért ajándékozta nekik Nurgazi bácsi. De Hadzsimurat már az első nap rátette a kezét. A makacs, nagyhangú kisfiú úgy gondoskodott a kis csacsiról, törődött vele, hogy más a közelébe se mehetett. „Ne nyúljatok a szamárhoz! – hangzott fel minduntalan. – Én etetem-itatom, én!" Egyszer a két fiú még össze is ugrott miatta. Anya az idősebbet büntette meg, mert a kisebbet bántja. A sértődés

tüskéjét azóta magában hordta Szultanmurat. Amikor eljött a kis szamár betörésének az ideje, így utasította el az öcscsét: „Ha egyszer a tied, akkor törd be magad, engem ne kérj rá, nem az én dolgom." Bár ebben a dologban igen nagy mester volt Szultanmurat. Kicsi korától hozzászokott, s nagy ügyességre tett szert. Szerette megszelídíteni a betöretlen állatokat. Olyan volt ez, mint a harc: ki kit győz le. A szomszédok csődöreit, bikáit és szamarait is mind ő törte be. A növendék állatokat rendszerint valamelyik ügyes fiúgyerek tanítja be. A felnőttek testsúlyuk miatt szóba se jöhetnek. Az emberek az effajta kéréseiket mindig tisztelettel tárták Szultanmurat elé: „Szultanmurat kedvesem, ha lesz egy kis időd, törd be a bikánkat." Vagy: „Szultanmurat barátom, térítsd már jobb belátásra ezt a mi nagyhangú csacsinkat. Még azt se engedi, hogy egy légy a hátára üljön, harap meg rúgkapál. Rajtad kívül senki se tudja megszelídíteni . . ."

Ilyen jó híre volt Szultanmuratnak, az édesöccsét meg elutasította, sőt nevetett rajta és kicsúfolta, amikor az kétszer is úgy állított be kedvenc szamarával, hogy kék foltokkal volt tele a homloka.

– Úgy fog majd szaladgálni utánad,

mint egy kutya! Várj csak, fogsz még te sírni miatta! – mondta csúfondárosan Hadzsimuratnak.

Bizony ez nagyon nem szép dolog volt. És ezt csak akkor értette meg, amikor apa megemlítette. Lám, milyen ostoba volt, számadását az öccsével a legméltatlanabb módon rendezte. És most, amikor előtte állt ez a városi utazás, melyről az öccse nem tudott, olyan lelkiismeret-furdalást és megbánást érzett, hogy hajlandó lett volna bocsánatot kérni tőle, és mindent megtenni, amit csak kíván.

A tea után apjával együtt kimentek a veteményes mögötti kis tisztásra. Először összeszedték a köveket, és messzebbre hajigálták. Aztán felszerszámozták a Feketesörényűt – ilyen ünnepélyes nevet adott Hadzsimurat a csacsijának. Apa Feketesörényű két fülét markolta, Szultanmurat meg gyors, ügyes mozdulattal rádobta a kantárt.

Aztán összébb húzta a nadrágszíját – nem lesz könnyű dolga. Azzal kezdetét vette a cirkuszi mutatvány. Szabad élete során, Hadzsimurat védelme alatt a Feketesörényű, mint kiderült, igencsak elkanászkodott. Nyomban rugdosni kezdett, makrancoskodott, jobbra-balra dobálta a farát, ugrándozott. Már tudta a füles, hogyan dobja le lovasát. De itt

mesterére talált. Szultanmurat leesett, de nem terült el, hanem rögtön fölpattant, s menet közben ugrott fel az állat hátára: először csak ráhasalt a Feketesörényű gerincére, a másik fogással meg már fenn is ült a hátán. Az állat ismét tombolt, újabb esés, újabb kísérlet...

Szultanmuratnak mindez játékosan, ügyesen, szinte vidáman ment. Az egésznek az a titka, hogy tudni kell, miként essen az ember! Miért mondják az emberek, hogy az öszvérről nagyobbat és fájdalmasabbat lehet esni, mint a lóról vagy a tevéről? Hiszen úgy tűnik, fordítva igaz. A titok abban rejlik, hogy esésnél igyekezni kell a kézre leérkezni. A ló, még inkább a teve magassága lehetőséget ad az embernek a tájékozódásra. Az öszvérről a tapasztalatlan lovas úgy pottyan le a földre, mint egy zsák, még arra sincs ideje, hogy észbe kapjon...

Szultanmurat ezt már tudta saját tapasztalatából. Nem kellett félteni. Nagy volt a zaj, a víg lárma, kiabálás. Apja a hasát fogta s a könnye is csurgott a nevetéstől. A zajra odaszaladtak a szomszéd gyerekek is. Az egyikkel vele volt a kiskutyája, amely úgy gondolta, neki is föltétlenül be kell kapcsolódnia ebbe a zűrzavarba, s vad ugatással eredt a Feketesörényű nyomába. Az meg szegény félelmében még jobban nekiira-

modott, mire Szultanmurat valamennyiük irigykedő ámulatára igazi „dzsigitovkát", lovasbravúrt mutatott be, akár az Oszoaviahim önkéntesei*. Vágta közben ugrált le meg föl a Feketesörényű hátára.

A háború előtt az Oszoaviahim lovasai is így gyakorlatoztak a falusi tanács melletti réten. Az aulbeli dzsigitek foglalatossága volt ez munka után. Vágtában suhintottak le karddal a vesszőre. Nyargalás közben ugráltak le a nyeregből meg vissza. Jelvényekkel jutalmazták őket. Szép jelvények voltak: lánccal vagy kis csavarral lehetett felerősíteni őket. A gyerekek nagyon irigyelték a dzsigiteket. Mindig kijártak a rétre, megnézni, hogy gyakorolnak az Oszoaviahim önkéntesei. Vajon most hol lehetnek? Lóháton vagy lövészárokban? Azt mondják, hogy a lovasságot már nem alkalmazzák a háborúban...

Ahogy Szultanmurat kinézett az ablakon, arra gondolt, hogy a lovak télen megfagynak, míg a tanknak meg se kottyan a hideg. Azért a ló mégiscsak jobb!

...Jó mulatság volt az akkor. A Feketesörényű hamarosan megjuhászo-

* A Honvédelmi Sportszövetségnek megfelelő szervezet

dott. Megértette, amit követeltek tőle: lépés, ügetés, körbenjárás, egyenesen...

– No, ülj fel – hívta Szultanmurat az öccsét –, aztán hajtsad, most már minden rendben van!

Hadzsimurat arca szinte lángot vetett a büszkeségtől, meztelen sarkával megbiztatta a Feketesörényű oldalát, és ideoda lovagolt rajta – most mindenki láthatta, milyen ügyes a bátyja, már hogy ne büszkélkedett volna vele?!

Világos este volt, alig-alig akart besötétedni. Fáradtan, de elégedetten értek haza. Hadzsimurat a Feketesörényű hátán lovagolt be az udvarra, hogy anya is láthassa.

Ezután nyomban elaludt, nem gyanított semmit. Szultanmuratnak nem jött álom a szemére. Arra gondolt, hogyan kerül holnap a városba, mit fog ott látni, mi vár rá. Ahogy elszunnyadt, még hallotta, ahogy apja beszélgetett anyjával.

– A kicsit is elvittem volna, együtt csak vidámabban meglettek volna – mondta apa –, de kevés a hely ezen a nyavalyás bricskán. Alig van egy kis hely az elején, s úgy is egészen a hordóhoz szorul az ember. Az út meg hosszú, aztán ha a kicsi elbóbiskol, beeshet a kerekek alá.

– Szó se lehet róla! – rémüldözött

anya. – Ne kísértsd az Istent, eszedbe se jusson, nem kell – suttogta. – Majd elviszed egyszer máskor. Lesz még rá idő. Hadd nőjön. A másikra is elég lesz ügyelned. Azt hiszed, hogy ő már olyan nagyfiú, ugyan már ...

Szultanmuratnak jólesett a szendergés, jólesett hallgatni szüleinek halk beszélgetését, és jólesett arra gondolni, hogy reggel, jókor pitymallatkor nekivágnak az útnak kettesben apával ...

És amikor már majdnem elaludt, hirtelen elszoruló szívvel s kimondhatatlan örömmel érezte, hogy repül. Furcsa, ugyan honnan tudta, hogyan kell repülni? Az ember csak menni, futni, úszni tud. De ő repült. Nem egészen úgy, mint a madár. A madár csapkod a szárnyával. Ő meg csak kiterjesztette a két karját, és az ujjait mozgatta. Könnyedén és szabadon repült, nem tudni honnan, és azt sem, hová, a hangtalan „mosolygó" térben ... Vagy a lélek repülése volt ez vagy ő növekedett nagyra álmában.

Hirtelen ébredt fel, ahogy apja megfogta a vállát, és halkan a fülébe súgta:

– Kelj föl, Szultanmurat, indulunk.

Mielőtt felpattant volna, a perc törtrészéig érezte, ahogy fellobban benne a gyöngédség és hála az apja, kemény szálú, fülét csiklandozó bajusza és a szavai

iránt. Még nem tudta, hogy eljő az idő, amikor szomorúan és fájdalommal emlékezik majd apja bajuszának erre az érintésére, pontosan ezekre a szavakra: „Kelj föl, Szultanmurat, indulunk."

Anya már régen talpon volt. Tiszta inget adott a fiának, a fejére meg jókora zöld tányérsapkát, olyat, amilyet a vezetők hordanak; apa hozta tavaly a Csujszki csatornától, meg a magas szárú, fűzős cipőt is elővette, amelyre úgy vigyázott, s amelyet szintén apa hozott a csatornától.

– Próbáld csak felhúzni, nem szorít? – kérdezte anya.

– Nem, nem szorít – felelte Szultanmurat. Bár természetesen egy icipicit szorított. Ez persze nem számít, majd kitapossa.

Amikor kihajtottak az udvarról, miután elbúcsúztak anyától, és a petróleumszállító bricska átdübörgött a széles, köves, sekély vizű öntözőcsatornán, a szíve kalimpálni kezdett, megremegett, összerázkódott az örömtől meg a lovak patája alól felfröccsenő hűs vízcseppektől, és ekkor rádöbbent, hogy nem álmodik, igazán a városba megy.

A korai, nyári hajnal úgy született meg, mintha áttetsző nedvvel szívta volna telis-teli magát. A nap még valahol nagyon messze járt, a havas hegyek

mögött. De fokozatosan közeledett, és készülődött, hogy kitörjön, kibújjon és felragyogjon a hegyek mögül. Most azonban még nyugalom és frisseség áradt az éjszaka lehűlt úton. Kár, hogy a gyerekek közül senki se látta, hogyan hajtanak ki apával az aulból. Csak az aul szélén vakkantott egy-egy kutya álmosan a felhangzó kerékzörgésre...

Az út a dombok közt vezetett a sztyepp irányába meg a távolban sötétlő alacsonyabb hegyek kéklő lánca felé. Azokon a távoli hegyeken túl volt Dzsambul. Oda igyekeztek.

A jóltartott lovak szaporán kocogtak, egyenletes ügetéssel, s úgy tűnt, észre sem veszik sem a lószerszámot, sem a fogatot, a saját kedvükre futnak, megszokott módon föl-fölhorkanva és megrázva homlokra lelógó sörényüket. Az utat jól ismerték, hányszor megtették már; a gazda ott ül a helyén, a gyeplő a kezében, az meg, hogy mellette a bakon egy fiúcska ül, aki különben is hozzájuk tartozik, tulajdonképpen egyáltalán nem zavarta őket...

Így haladtak tehát, elég jó ütemben, zörögve és nyikorogva, mint a világ minden más szekere. A nap eközben fölkelt valahol oldalt, egy hegyek közti hasadékban. A fény és meleg nyugodtan és puhán csordogált a léghullámo-

kon át a lovak átnedvesedett hátára – Csabdar most almásszürke lett, olyan, akár a fürjtojás. Csontoru színe meg egyre világosabbá vált, világos pej lett belőle; a fény és a meleg megérintette apa csontos bronzbarna arcát, szeme sarkában elmélyítette az apró, szigorú ráncokat, a gyeplőszárat tartó kezét pedig még nagyobbá, még inasabbá változtatta; a fény és a meleg az útra csordult, a lovak patája alá, eleven, tovairamló patakként; a fény és a meleg behatolt a testbe, a szembe; a fény és a meleg életet lehelt a földön mindenbe...

Szultanmurat lelkét a határtalanság és az öröm végtelenül jó érzése töltötte be az utazás reggelén.

– No, mi az, fölébredtél? – tréfálkozott apa.

– Már régen – felelte a fia.

– Hát akkor tartsd – adta át neki a gyeplőt.

Szultanmurat hálásan mosolygott, hiszen már türelmetlenül várt erre. Maga is kérhette volna, de jobb így, amikor apa úgy találja, hogy megbízhat benne – hiszen itt nem akárhol, hanem az országúton hajt az ember. A lovak megérezték, hogy az irányítás más kezébe ment át, elégedetlenül lesunyták a fülüket, futás közben harapdálni kezdték egymást, mintha elhatározták volna:

fellázadnak és összemarakodnak most, hogy a hatalom meggyengült. De Szultanmurat résen volt – keményen megrántotta a gyeplőt, és rájuk kiáltott:

– Hé, ti! Majd adok én nektek!

Ha a boldogság csak jelen időben létezik az ember számára, és nem lehet sem a múltban, sem a jövőben, akkor azon a napon, azon az utazáson Szultanmurat tökéletesen boldog volt. Egyetlen olyan perce sem akadt, amit valami is befelhőzött volna. Ahogy ott ült az apja mellett, csupa méltóság lett. És ez az érzés nem hagyta el egész úton. Egy másik zörgő petróleumszállító szekér lehet, hogy megőrjítette volna, de ennek a hangja a boldogság ujjongó harangzúgása volt. A bricska verte por mögöttük lebegett az úton, amelyen a kerekek gördültek; a lovak fürgén szedték a lábukat, a takaros lószerszám veríték- és szurokszagot árasztott; könnyű fehér fellegek vándoroltak magasan a fejük felett; körülöttük még harmatos az egyszer sárgás, máskor kékes-lilás dús fű. Az öntözőcsatornák és az átkelőknél szétterülő patakok, a szembejövő lovasok és szekerek, a fölöttük ide-oda cikázó kis fecskék, amelyek olykor szinte súrolták a lovak fejét – mindez telis-teli volt boldogsággal és szépséggel. Persze Szultanmurat nem gondolt erre, hi-

szen amikor a boldogság jelen van, nem gondol rá az ember. Érezte, hogy a világ úgy van elrendezve, hogy jobb már nem is lehet. És neki olyan apja van, hogy jobb már nem is lehet.

Lám csak, ezek a sárga oldalú, fekete fejű mezei madárkák sem ok nélkül fújják egész úton a szamárkórón vagy a bokrokon egy és ugyanazt a jól megtanult trillájukat. Tudják, hogy kinek fütyörésznek. Ők tudják, mennyire szereti őket Szultanmurat. Ezek a madárkák a szarajgirek*, és azért hívják így őket, mert a füttyükkel egész életükben valamilyen sárga mént nógatnak: „Csu, csu, szarajgir! Csu, csu, szarajgir!" Csodálatos kis teremtmények ezek a szarajgirek. De úgy látszik, hogy más nyelven, másként énekelnek. Egyszer egy mozigépész érkezett az aulba, vidám orosz fiatalember. Szultanmurat ott sürgött-forgott körülötte, segített cipelni a filmtekercsek pléhdobozait, este azután ennek fejében ő hajthatta elsőnek az áramfejlesztő gépet. Az áramfejlesztő gép termelte a villanyáramot, az áram adott fényt a lámpáknak, a lámpák fényt vetítettek a meszelt falra, azaz a vetítővászonra, a vetítővásznon pedig megjelentek a mozgóképek.

* Szarajgir: szari – fakó (szín), ajgir – mén

Egyszóval ez a mozigépész egyszer meghallotta a madár füttyét, és megkérdezte:

– Milyen madár ez, amelyik a kerítésen túl énekel?

– Ez a szarajgir – magyarázta neki Szultanmurat.

– És mit énekel?

– Azt, hogy csu, csu, szarajgir!

– És ez mit jelent?

– Nem tudom. Oroszul bizonyára azt hogy: „Gyí te, sárga!"

– Először is sárga mén nincsen, de mondjuk, hogy lehet. De miért hajtogatja örökösen, hogy „Csu, csu, szarajgir"?

– Azért, mert ez a madárka azt gondolja, hogy lakodalomba megy egy szarajgir hátán, megy, megy, de sehogy sem ér oda, ezért aztán így kiabál: „Csu, csu, szarajgir!"

– Én mást hallottam. A szarajgir kártyázott a bazárban. És már majdnem nyert három rubelt, aztán mégse nyerte meg. Ezért azt énekli: „Majdnem, majdnem három rubelt nyertem!" És azt fogja fütyülni egészen addig, amíg meg nem nyeri azt a három rubelt.

– És mikor fogja megnyerni?

– Soha. Ugyanúgy, mint ahogy soha nem ér el a lakodalomba se.

– Ej, de mókás . . .

Valóban, külsőre semmi különleges, mégis milyen nevezetes madár.

A szarajgirek egész úton daloltak. Szultanmurat meg rájuk mosolygott.

– Gyertek velünk, és majd ott a bazárban megnyerjük a három rubelt!

Azok meg válaszképp csak fütyörésztek: „Csu, csu, szarajgir!" Azután meg így: „Majdnem, majdnem három rubelt nyertem!"

Szultanmurat türelmetlenkedett, már a városban szeretett volna lenni. A nap magasan járt, fönt a hegycsúcsok fölött. Szultanmurat így biztatgatta a lovakat:

– Csu, csu, szarajgir! – Ez Csabdarnak szólt. – Csu, csu, torajgir! – Ez meg Csontorunak.

Az apa hébe-hóba leintette:

– Ne hajszold őket annyira. Maguk is tudják, hogy menjenek. Ha futnak is, azért takarékoskodnak az erejükkel.

– Melyik a jobbik közülük, ata, Csabdar vagy Csontoru?

– Mind a kettő jó. Járásra is, erőre is. Úgy dolgoznak, mint a gépek. Csak az eleséget kapják meg idejében és bőségesen, meg a befogásra kell ügyelni, s akkor sohasem hagynak cserben. Derék lovacskák. Tavaly ott, a Csujszki csatornánál mocsaras, nehéz talajon dolgoztak. A szekerek megpakolva kerékagyig süllyedtek a sárba. Ha beragadt vala-

melyik, akkor aztán se előre, se hátra. Már kiabálhattak is segítségért. Szaladtak hozzám: segíts! Kértek. Hogy utasíthattam volna el? Odavezettem hát Csabdart meg Csontorut, átfogtam őket az elakadt szekérbe, és lám csak: azt mondjuk, barom, pedig okosak ezek, megértik, hogy nemhiába fogták be őket az idegen szekérbe, hanem mert segíteni kell. Ostorral nemigen nyúltam hozzájuk, csak szóltam nekik – erre is nekigyürkőztek, térden is kimásztak, kitépték a szekeret a kátyúból, ha a szerszám bírta. Ott, a Csujszki csatornánál mindenki ismerte a lovaimat, irigyeltek is: szerencsés ember vagy te, Bekbaj, mondogatták. Meglehet, hogy szerencsés vagyok, de hát a lovakat elsősorban gondozni kell, akkor aztán szerencséje lesz az embernek.

Csabdar és Csontoru szaporán kocogott, olyan szabályos, egyenletes ügetéssel, mintha egyáltalán nem is érdekelné őket, mit mondanak róluk. Csak futottak, átnedvesedett haslóval és verejtékes füllel, s futás közben rázták félre homloksörényüket, s kergették el a szemtelen legyeket.

– Ata, melyik az idősebb? – kérdezte az apjától Szultanmurat. – Csabdar vagy Csontoru?

– Csontoru vagy három évvel idő-

sebb. Észre is veszem. Csontoru kicsikét már öregszik, néha kihagy. Csabdar viszont ereje teljében van. Erős, gyors ló. Vele még a lóversenyen is sokakat magad mögött hagyhatsz. Az ilyen lovakról mondták azelőtt: dzsigit paripa.

Szultanmurat örült, mert Csabdar neki jobban tetszett. A színe is különös – almásszürke, kis pettyekkel. Meg a természete is jó, nem alattomos, mint más heréltek, no meg szép és erős állat.

– Nekem Csabdar jobban tetszik – mondta apjának. – Csontoru haragos. Csak úgy sandít a szemével.

– Nem haragos, hanem okos – nevetett apa. – Nem szereti, ha ok nélkül háborgatják. – Majd kis szünet után még hozzátette: – Mind a kettő jó.

A fia is egyetértett vele.

– Mind a kettő jó – ismételte meg apja szavait, ahogy továbbhajtott.

Kis idő elteltével apja így szólt:

– Várj csak egy kicsit, állítsd meg a bricskát. – Azzal hosszút, várakozót füttyentett. – A lovak vizelni akarnak, de mondani nem tudják. Észre kell venni.

És valóban mind a két herélt habzó, zajos sugárban vizelni kezdett az útra, s a púderszerű, apró, vastag porréteg szinte felhólyagzott a patájuk alatt, ahogy magába szívta a nedvességet.

Aztán újra elindultak. Az út egyre és szüntelenül futott előre, a hegyek meg távolodtak, egyre jobban elmaradtak a hátuk mögött.

Hamarosan föltünedeztek a város környéki kertek. Az úton megélénkült a forgalom. Apa itt újból átvette a gyeplőt. És jól tette. Szultanmuratnak most nem a gyeplőn és a lovakon járt az esze. Már a városban jártak. Szinte elkábította lármájával, színeivel és illatával. Mintha hirtelen tajtékzó árba dobták volna, amely magával sodorja, pergeti, dobálja a hullámok hátán.

Igen, azon a végtelenül boldog napon Szultanmuratnak olyan szerencséje volt, mint senkinek a világon: az Atcsabaron, a nagy dzsambuli állatvásáron épp egy vándor állatsereglet tartózkodott. Lehet-e ennél szerencsésebb találkozása a véletleneknek: egy ember először jut el a városba – és ott egy állattsereglettel találkozik, soha nem látott vadállatokkal, no és persze van körhinta is meg görbe tükrös mutatványosbódé.

2.

A nevető szobában háromszor volt bent. Kikacagta magát, megnyugodott, aztán már ment is vissza a csodálatos görbe tükrökhöz. Hogy micsoda pofákat lehetett ott látni! Ilyet nem tudna kigondol-

ni száz év alatt se – az ember alig áll a lábán!

Apa a bricskát egy ismerős vendéglős felügyeletére bízta, aztán elvitte Szultanmuratot a bazárba. Először köszöntötték apja barátait – az itteni üzbégeket. „Asszalam aleikum! Íme, ez az idősebb fiam!" – mutatta be a fiát Bekbaj. Az üzbégek fölállva, kezüket mellükre téve köszöntötték Szultanmuratot. „Megadják a módját! – mondta elégedetten az apja. – Az üzbég nem nézi, hogy fiatalabb vagy, akkor is tisztel..."

Aztán végigmentek a kereskedősorokon, jártak az üzletekben, és ami a legfontosabb, az állatseregletnél. A tömegben lökdösődve megnéztek minden ketrecet és karámot. Elefánt, medvék, majmok, cerkófok – s mi minden volt még ott...

Szultanmuratnak különösen a hatalmas, hamuszürke elefánt maradt meg az emlékezetében – a színe akár egy felperzselt füvű dombé –, szüntelenül egyik lábáról a másikra állt, és az ormányát lengette. Ez igen! Az emberek csak álltak, bámulták az elefántot, és mindenféle históriát meséltek. Hogy az elefánt fél az egértől. Meg hogy nem szabad felbosszantani, isten ments, mert letépi a láncát, és lerombolja az egész várost. De legjobban egy öreg üzbég me-

séje tetszett Szultanmuratnak, aki azt mondta, hogy az elefánt a legokosabb állat a világon. Az ormányával jókora rönköket emel a magasba a fakitermelésnél, és ugyancsak az ormányával veszi fel a földről a csöppnyi gyermeket is, ha mérges kígyó vagy más veszedelem fenyegeti, és felnőttek nincsenek a közelben.

Ezek a történetek apának is tetszettek. Csodálkozva állt, a fejét csóválta, csettintgetett a nyelvével, és minden alkalommal a fiához fordult: „Hallottad ezt? Milyen csodálatos dolgok vannak a világon!"

No és persze emlékezetébe véste a nevető szobát is. Ott annyit nevethet az ember saját magán, amennyit csak akar...

Szultanmurat Mirzagulra sandított, aki néhány paddal odébb ült tőle. „Neked kéne bemenni a nevető szobába! – gondolta pajkosan. – Mindjárt másként beszélnél, szépségem! Ahogy meglátnád magad azokban a tükrökben, abbahagynád a nagyképűsködést."

De szinte abban a pillanatban elszégyellte magát. Ugyan mért kíván neki ilyesmit, nem tett neki a kislány semmi rosszat. Olyan kislány, mint a többi, csak szebb, mint bárki az osztályban. Ez csak

nem bűn? Az is előfordul vele, hogy beszed egy „zsaman"-t*.

Egyszer a tanítónő elvette tőle az órán a kis tükrét. „Korai még – mondta – gyönyörködnöd magadban." Mirzagul lángvörös lett majd elsírta magát. Szultanmurat meg, ki tudja, miért, megsajnálta a lányt. Nagy dolog is egy tükör, hátha csak véletlenül került a kezébe...

Még egyszer a lány felé nézett. Sajnálta. Mirzagul a hidegtől elkékülten, összehúzódzkodva ül, szeme nedvesen csillog, akár a vizes kavics; lehet, hogy sír? Hiszen az apja meg a bátyja is kint van a fronton... Ő meg ilyen rosszat gondol róla. Ej, de ostoba, de ostoba!

Az osztályban sokan meg vannak hűlve, köhögnek. Mi lenne, ha ő is köhögne? Erőltetetten köhécselni kezdett, fintorogva és a fejét rázva. Miért, hiszen mindenki köhög, mivel rosszabb másoknál? Inkamal-apaj jelentőségteljesen ránézett, és folytatta a magyarázatot.

3.

Az állatsereglet és a nevető szoba után kimentek a vásárba. Itt vették meg az ajándékokat. Hadzsimuratnak egy riasztópisztolyt, vadonatúj volt, gyönyörű, fémesen csillogó, akárcsak egy igazi for-

* Rossz osztályzat

gópisztoly. A kislányoknak meg puha, színes similabdákat gumiszálon. Ha megrángatta az ember a gumit, a labdácskák le-föl ugráltak. Anyának egy kendőt vásároltak, azután meg mindenféle nyalánkságot.

Az egész bazárt bejárták, mindent megnéztek, csak épp a körhintára nem ült fel, igaz, apa se javasolta. „Ez – azt mondja – csak kisgyerekeknek való, te meg már dzsigit vagy, egy-két esztendő múlva megházasítunk." Tréfált. Azért egy darabig elálldogáltak a körhinta mellett, jól megnézték. Aztán apa sürgetni kezdte. „Sietni kell – mondta – a telepre, föl kell tölteni a hordókat, és indulnunk kell hazafelé. Késő re jár". És valóban, a nap már lemenőben volt a város mögött, amikor megérkeztek az üzemanyagtelepre. Innen a külvároson át mentek, majd az egyik, útjukba eső teázóban piláffal belaktak.

Alkonyatkor hagyták maguk mögött a város környéki gyümölcsöskerteket, és ismét azon az úton találták magukat, amelyen nappal a városba érkeztek. Nyári virágok, füvek illatát árasztó, meleg este volt. A békák vígan kuruttyoltak az út menti öntözőcsatornákban. A lovak egyenletes léptekkel haladtak, a teli hordókkal bezzeg nem nagyon lehet futkározni. Szultanmurat lassacskán

elálmosodott. Elfáradt. Már hogyne fáradt volna el – nem akármilyen nap volt mögötte. Kár, hogy a bricskán nem lehet elnyújtózni és szundítani egyet. Pedig igencsak szeretett volna aludni. Szultanmurat az apja vállához dőlt, és egy szempillantás alatt elnyomta a buzgóság. Időnként fölébredt egy-egy kátyúnál, de aztán az álom ismét erőt vett rajta. És mielőtt elaludt volna, mindig arra gondolt, milyen jó is, hogy apák vannak a világon. Olyan biztos, nyugodt helye volt apja erős vállán. A bricska meg csak zörömbölt, nyikorgott, a lovak patája meg döngve csapódott a földhöz.

Szultanmurat nem tudta, mennyit mehettek, amikor a bricska hirtelen megállt. A kerekek megpihentek. Minden elcsendesedett. Apja a karjára emelte, és elvitte valahova.

– Úgy kinőttél az isten markából, hogy már alig bírlak. Nehéz vagy, mint a só – dünnyögte apa, ahogy a melléhez szorította.

Aztán lefektette egy csomó szénára, betakarta a pufajkával, és így szólt hozzá:

– Aludj nyugodtan, én meg kifogom a lovakat, hadd legeljenek.

Szultanmurat még a szemét se nyitotta ki, olyan jólesett aludni. Ismét csak

arra gondolt: milyen jó is, hogy apák vannak a világon . . .

Később még egyszer fölébredt, amikor az apja kifűzte a magasszárú cipőjét, és lehúzta a lábáról. Az az igazság, hogy egész nap szorította az új cipő. Vajon hogyan találta ki apa, hogy szorítja a lábát?

Ismét csak elaludt, testét tökéletesen szabadnak érezte, mintha úszott volna, az akadálytalan áramlat kedvére bízva magát. Úgy tűnt neki, a szélhullámok lépcsőzetesen gördülnek végig a végtelen füves térség tetején. Ő ebben a fűben futott, le-lebukott, alámerült a hullámaiban, és ebbe a magas, úszó fűbe némán hullottak bele föntről a csillagok. Hol itt, hol ott suhant el hirtelen hangtalanul egy-egy ragyogó csillag. De mire Szultanmurat odafutott, a csillag már kihunyt. Tudta, hogy álmodik. Amikor néha fölébredt, hallotta, hogy a megbéklyózott lovak a zsenge füvet harapdálják, és leeresztett zablájuk megmegcsörren, ahogy a boglya körül bóklásznak. Tudta, hogy apja ott alszik mellette, hogy a réten éjszakáznak, és csak ki kell nyitnia a szemét, nyomban meglátja az égről lehulló csillagokat.

De nem akaródzott kinyitnia a szemét, olyan jól aludt. Éjfél után hűvösödni kezdett. Egyre közelebb húzódott

az apjához, az oldalához búját, erre Bekbaj álmában átkarolta, s szorosan magához ölelte. Útközben a tiszta réten, a szabad ég alatt aludtak. Ez bizony nem az otthon, itt nincs puha párna . . .

Később gyakran eszébe jutott ez a csillagos álom . . .

A közelükben talán kétlépésnyire egy fürjecske pitypalattyolt egész hajnalig. Bizonyára minden fürjecske boldog a világon.

4.

– Szultanmurat, mi van veled? – Inkamal-apaj odament a padjához, de ő már csak akkor vette észre, amikor mellette állt.

– Semmi, semmi! – Szultanmurat mintegy mentegetőzve fölállt a helyéről.

Az osztályban most is csönd volt és hideg. Kuncogás hallatszott, meg a szokásos köhögés.

– Egyszerre se szó, se beszéd, köhögni kezdesz, aztán meg nem hallod, ha kérdezlek – mondta elégedetlenül Inkamal-apaj, s fázósan felhúzta a vállát. – Menj inkább, hozz egy kis szalmát, és fűts be.

Szultanmurat készségesen rohant. Csak természetes, hiszen ilyesmi ritkán fordul elő óra közben. A szünetekben a naposok hoznak szalmát az osztályba, és

befűtik a kis kályhát, de óra közben ez ritkaság.

Kiugrott a tornácra. A szél meg a hó nyomban nekitámadt. Hűha, ez bezzeg nem Ceylon! Ahogy átszaladt az udvaron a csűrhöz, ahol a szalma volt, látta, hogy a kolhozelnök, a sebesült frontharcos, Tinaliev éppen leszáll a lováról. Az elnök még fiatal volt, de féloldalasan járt. Több bordája hiányzott. Mint kiderült, ejtőernyős volt, légi deszantharcos. A háború előtt agronómusként dolgozott, úgy beszélik. Szultanmurat azonban erre nem emlékezett. Mindaz, ami a háború előtt volt – olyan, akár egy másik világ, szinte már hihetetlen, hogy volt egy másik, háború előtti élet is ...

Jó ölnyi szalmát fölnyalábolva Szultanmurat visszatért az osztályba, a lábával nyitotta ki az ajtót. A gyerekek sugdolózni kezdtek, felélénkültek.

– Csönd, figyeljetek! – figyelmeztette őket Inkamal-apaj. – Te meg, Szultanmurat, csöndesen végezd a dolgodat.

A kályhában, az elégett szalmahamu legközepén, alul megmaradt egy csöppnyi, csecsemőlélegzetnyi meleget adó, pislákoló parázs. Egy marék szalma alatt ezt kezdte élesztgetni Szultanmurat. Majd rátett még egy maréknyit, majd ismét és újra, s a kályha duruzsolni kezdett, és már falta is a szalmát.

Csak győzd utánarakni. Mindjárt vidámabb lett az osztályban.

Kedve támadt, hogy odaforduljon a gyerekekhez, és valamilyen pofát vágjon, valakit megfenyegessen az öklével minden eshetőségre, főleg Anatajt a hátsó padban. Őkelme a legidősebb az osztályban, tizenöt és fél éves, kötekedő fickó, és még az is előfordul, hogy Mirzagult zaklatja. Fügét kéne mutatni neki. Nesze, ez a tied, ez! De hát ilyesmit nem szabad. A tanítónő szigorú. Meg nem is akarja megint elszomorítani. Valahogy az utóbbi időben nem jön levél az egyetlen fiától. Parancsnok a fiú – tüzér. A tanítónő nagyon büszke rá. A férje meg eltűnt még a háború előtt, valami rossz dolog történt vele. Az emberek még csak nem is mondják, mi történt vele. Az asszony ezért jött ide az aulba tanítani. A fia is a pedagógiai főiskolára járt Dzsambulban, onnan ment ki a frontra. Ahogy Inkamal-apaj az ablakon keresztül megpillantja a lovas postást, nyomban kiküld valakit az udvarra, és ez, ha van levél, forgószélként nyargal vissza vele. Már a sorrendet is megállapították – ki a következő, aki kiszalad a tanítónő leveléért.

Amikor levél érkezik, az nagy ünnep! Inkamal-apaj ott, helyben gyorsan átfutja a rövidke levelet, és amikor föl-

emeli a fejét, olyan, mintha egy másik tanítónő jelenne meg az osztályban. Nem maradhat senki közömbös a tanítónő végtelen öröme láttán, lehetetlen, hogy a szíve el ne szoruljon, ahogy szemében észreveszi a könnyeket, miközben őszülő fürtjeit gondosan kendője alá igazítja.

– Mindnyájatokat üdvözöl, gyerekek. A ti agajotok él és egészséges. Harcol – mondja a tanítónő, s megpróbálja fékezni hangjának reszketését, és az osztály se tudja palástolni nagy örömét. Mindenki rámosolyog, arra áhítozik, hogy megossza vele örömét. De a következő percben már figyelmeztet:

– Most pedig, gyerekek, folytassuk a munkát.

És ilyenkor következik a leggyönyörűbb, a legjobb a tanulásban: a tanítónő mintha megsokszorozná erejét szavaival, a gondolat új gondolatot szül, és mindaz, amit mond, magyaráz vagy bizonyít, beleivódik a tanulók agyába, lelkébe. Szavai szárnyalnak és az osztály elvarázsoltan ül...

Az utóbbi napokban valami aggasztja a tanítónőt, valami aggasztja... Bizonyára ezért hátrált lassan a táblához, amikor az osztály ajtajában megjelent a kolhozelnök, Tinaliev, a tanulmányi ve-

zető kíséretében. Mégis volt annyi ereje, hogy így szóljon:

– Álljatok föl, gyerekek. Te pedig, Szultanmurat, menj a helyedre.

Szultanmurat becsapta a kályha ajtaját, és visszament a padjába.

Az érkezők köszöntötték őket.

– Jó napot! – felelt az osztály.

Feszült csend állt be. Még csak nem is köhögött senki.

– Történt valami? – kérdezte Inkamal-apaj elfúló hangon.

– Semmi rossz nem történt, Inkamal-apaj – nyugtatta meg nyomban Tinaliev. – Más ügyben jöttem. A gyerekekkel szeretnék beszélni. Azért meg, hogy az órára betörtem, bocsásson meg, engedélyt kaptam rá – intett az idős tanulmányi vezető felé.

– Igen fontos dologról van szó – erősítette meg a tanulmányi felelős. – Üljetek le, gyerekek.

Az osztály egyszerre ült le.

A kolhozelnököt mindenki ismerte, bár csak ősz óta elnökösködött, mióta a frontról visszatért, és ő is mindenkit ismert. Nem az ismerkedés miatt jött. De akkor miért? A hetedikesek – az aulban már figyelemre méltó társaság –, a hetedikesek bármelyikével lehet beszélni otthon, az irodában, az úton, ahol csak

jólesik. De olyan, hogy az elnök eljön az iskolába, az órára, hogy valami fontosat megbeszéljen a tanulókkal, még sose történt. Ugyan miféle beszélgetésről lehet itt szó? Nyáron más a helyzet, egytől egyig a kolhozban dolgoznak, de most ugyan miről lehet szó?

– A következőt szeretném mondani – kezdte Tinaliev, és figyelmesen végignézett a tanulók feszülten várakozó arcán, miközben igyekezett minél egyenesebben tartani magát, hogy ne szúrjon annyira szemet a görbesége. – Hideg van itt nálatok az iskolában, de szalmán kívül mással nem tudok segíteni. A szalma persze, tudjuk, fellobban, és már el is égett. A szárított trágyatéglát, amivel azelőtt az iskolában fűtöttek, a hegyekből hoztuk, először málházva, majd a málhás állatokról szekérre raktuk. Tavaly ezzel a munkával senkinek sem volt ideje foglalkozni. Mindenki a frontra ment. Van ugyan lakat alatt két tonna szenem, amit Dzsambulban vettem a spekulánsoktól. Ez a szén a kovácsműhelyé! Vasat is vettem a kovácsműhelynek, szintén a spekulánsoktól. Annak idején majd leszámolunk velük. A helyzet azonban egyelőre nagyon nehéz. A fronton is súlyos a helyzet. Tavaly nem tudtunk megbirkózni a feladattal, nem tudtunk elvetni kétszáz hektár őszi bú-

zát. Senki se bűnös. Háború van. Lehet így is beszélni. De hogy ha egyetlen kolhozban és szovhozban se takarítják be, vetik el a gabonát, nem végzik el a munkát maradéktalanul, akkor megeshet, hogy nem bírjuk legyűrni az ellenséget. Igen, ahhoz, hogy ezt az erőt le tudjuk győzni, kenyér kell meg lőszer. Azért jöttem hozzátok, gyerekek, mert egynéhányatoknak egyelőre itt kell hagyni az iskolát. Az idő sürget, elő kell készíteni az igásállatokat a tavaszi szántáshoz, az igásállatainkra meg rossz ránézni, elcsigázottak, alig állnak a lábukon. Rendbe kell szedni a felszerelést, mert tönkrement, meg kell javítani az ekéket, a vetőgépeket, és mindez nálunk a hó alatt van... Hogy miért mondom el mindezt? Azért, mert azokat a területeket, amelyeket nem vetettünk be őszi-ekkel, feltétlenül be kell vetnünk tavasziakkal. Ha törik, ha szakad, feltétel nélkül, mint a fronton! És ez azt jelenti, hogy terven felül, a saját erőnkből, pótlólag kell felszántanunk kétszáz hektárt és bevetnünk tavasziakkal. Kétszá-zat! Értitek? De honnan vegyünk hozzá erőt, kire támaszkodjunk? Úgy határoztunk, hogy mindahhoz, amink van és lesz a tavaszi munkálatokhoz, kiegészítésképpen kiállítunk még egy szántóbrigádot. Gondolkoztunk, törtük a

fejünket. Aztán úgy döntöttünk, hogy hozzátok, iskolásokhoz fordulunk segítségért...

Ezeket mondta Tinaliev, az elnök. Komor és zárkózott ember, mindig elmaradhatatlan szürke katonaköpenyében járt, természetesen majd megfagyott benne, meg szürke füles sapkában; oldalán hűséges tábori térképtáskájával; sovány volt, gondterhelt, pedig fiatal, hiába görbe a hiányzó bordái miatt...

Így beszélt hát Tinaliev, az elnök, az iskolatáblánál állva, a térképnél, amelyen az emberek olyan ügyesen elhelyezték a földrészeket és a tengereket, no meg természetesen azokat a csodálatos, forró égövi országokat, mint Ceylon, Szumátra, Ausztrália, ahol kedve szerint élhet meg lustálkodhat az ember...

Így beszélt Tinaliev, az elnök az iskolában, ahol szalmával fűtöttek, amelynek nagyobb volt a szemetje, mint a melege. És amikor azt mondta, hogy a távoli Akszajon több száz hektárt föl kell szántani pótlólag a tavasziak alá, a front számára, a lehelete ugyanúgy meglátszott, akárcsak kint az udvaron...

Ezt akarta hát megbeszélni velük Tinaliev...

Az ablakon túl kavargott a hóvihar, a szél besivított a réseken. Szultanmurat

az ablak mellett látta, az elnök behavazott lova hogyan topog a cölöpnél, s próbálja elfordítani a fejét a széltől. A szél meg egyre csak tépte a sörényét, s oldalra csapta kócos farkát. A ló is fázott...

Ez itt nem Ceylon...

– Nem a kényelmünkért vonlak el benneteket a tanulástól – magyarázta Tinaliev. – Kényszerhelyzetben vagyunk. Meg kell értenetek. A háború után, de lehet, hogy hamarább is, ha élek, magam hozlak vissza benneteket az iskolába, és kérem, hogy tanuljatok tovább. De most ez a helyzet...

Ezután a tanulmányi vezető beszélt. Majd ismét Tinaliev. Ekkor az osztály megélénkült – a gyerekek egymás után nyújtották fel a kezüket: én is, én is szeretnék jelentkezni munkára – mire Tinaliev tiszta vizet öntött a pohárba.

– Ha valaki azt gondolja, hogy nekem akármilyen tanuló jó, az téved. Aki rosszul tanul, az rosszul is dolgozik. Másodszor; a jó tanulónak könnyebb lesz bepótolni a mulasztottakat. Te például, Szultanmurat, azt hiszem, a legnagyobb vagy az osztályban...

A gyerekek felzúgtak:

– Az osztályban Anataj a legnagyobb. Hamarosan tizenhat éves lesz.

– Nem a korotokról beszélek. Hanem a termetetekről. És nem is ez a legfontosabb. Szóval, Szultanmurat – mondta neki ismét az elnök –, te tavaly már szántottál a veteményeskertetekben, úgy tudom.

– Igen – felelte Szultanmurat, és felállt. – Szántottam az Aral utcában.

– Két ekevasú négylovassal?

– Igen, két ekevasú négylovassal, de csak segítettem. Szartbaj ekéje volt, de őt éppen behívták katonának. A veteményesekkel le voltak maradva. Csekis akszakal megkért hát, hogy segítsek neki.

– Tudok róla. Ezért kezdtem veled – mondta az elnök.

A gyerekek Szultanmuratra néztek. Mirzagul tekintetét is magán érezte. A kislány valahogy egészen különösen nézett rá, nem úgy, mint a többiek, aztán hirtelen elpirult, mintha róla lenne szó. Ettől Szultanmurat is sután érezte magát, még a szíve is kalimpálni kezdett.

– Én is szántottam már a veteményesekben! – rikkantotta Anataj.

– Meg én is – csatlakozott hozzá Erkinbek.

Utánuk még többen is jelentkeztek.

De Tinaliev csöndet kért.

– Csak sorban, gyerekek. Ez komoly dolog. Kezdjük a tanulással. Hogy állsz

a tanulással? – fordult ismét Szultanmurathoz.

– Hát nem nagyon – felelte Szultanmurat.

– Mit nem nagyon?

– Szóval nem nagyon rosszul.

– De nem is nagyon jól – mondta az eddig hallgató Inkamal-apaj. – Állandóan azt hajtogatom: sokkal jobban is tanulhatnál, százszorta jobban. Nagyon tehetséges. Csak az a baj, szél fúj a kobakjában.

– I-igen – húzta el a szót elgondolkozva az elnök. – Én meg már úgy számítottam... No, rendben van. Apád a fronton van. Tehát te fogsz neki kenyeret adni. Nálad mi a helyzet, Anataj?

– Ugyanaz – felelte a kérdezett, és lesütötte a szemét, ahogy fölállt a padjában.

– Úgy látszik, egyik tizenkilenc, a másik egy híján húsz – nevetett Tinaliev, majd kis hallgatás után így szólt: – Amikor visszatértek az iskolába, megismeritek a tanulás értékét. Ezt én tudom magamról. Mit számít az egész; eh, mondtam, fütyülök rá, elmegyek dolgozni. De hát talán egyedül a munkával él az ember? Te hogy gondolod, Anataj?

Anataj valami magyarázatfélébe kezdett, de aztán beismerte:

– Nem tudom.

– Én se tudok mindent – mondta Tinaliev –, de ha nincs ez a háború, elmennék tanulni, tanulni még egy darabig.

Az osztályban őszinte nevetés hangzott fel. Mulatságos felnőtt ember: a kolhoz elnöke, és tanulni akar. Nekik bezzeg már elegük van, hej de elegük van az iskolából!

– Mi ezen a nevetséges? – kérdezte mosolyogva Tinaliev. – Igen, gyerekek, nagyon szeretnék tanulni. Ezt majd ti is megértitek.

Ekkor, a pillanatot kihasználva, valaki az osztályból az elnök szavába vágott:

– Baskarma-agaj, igaz, hogy repülőgépről ugrált?

Tinaliev bólintott.

A fiúcska nem nyugodott.

– Ez aztán remek! És nem félt? Én egyszer leugrottam a dohánypajta tetejéről egy csomó szénára, de csudára reszketett a térdem.

– Igen, ugrottam. De ejtőernyővel természetesen – magyarázta Tinaliev. – Ez olyan kupola alakú ernyő az ember feje fölött, és kinyílik, mint a jurta...

– Tudjuk, tudjuk – zengte kórusban az osztály.

– Légi deszantharcosok voltunk. Az ejtőernyős ugrás volt a munkánk.

– Mi az a deszant? – kérdezte ismét valaki.

– A deszant, azt kérded? A deszant olyan mozgékony, ütőképes csapat, amelyet bárhová ledobhatnak vagy eljuttathatnak különleges vagy fontos feladat végrehajtására. Világos, érthető?

Az osztályban csend honolt.

– A deszantban lehet néhány, de több ezer ember is – magyarázta Tinaliev. – A lényeg az, hogy a deszant az ellenség mögöttes területére megy, és önállóan tevékenykedik. Ha nem egészen értitek, majd egyszer máskor mesélek róla. Most pedig lássunk munkához. Anataj, ülj le, miért álldogálsz? A te apád is a fronton harcol.

– Az enyém is!

– És az enyém is!

– Meg az enyém!

– Meg az enyém!

Tinaliev fölemelte a kezét.

– Tudom, gyerekek. Ne gondoljátok, hogy csak a kolhoz ügyeivel foglalkozom reggeltől estig. Tudom, kik vannak a fronton, ki van kórházban. Ezért jöttem hozzátok. Tehát, Anataj, te is jössz, hogy kenyeret adj édesapádnak, s lehet, hogy egy évre, és talán többre is itt kell hagynod az iskolát.

– Én is! Én is! Én is! – ugrottak föl néhányan. Hiszen ilyen esetben mindenki hősnek képzeli magát. És micsoda kedvező alkalom – nem kell iskolába járni! Lovakkal dolgozhat az ember. Mi kellene más?

– Nem, nem, várjatok! – csillapította őket az elnök. – Ez így nem megy. Csak azok jelentkezzenek, akiknek már volt dolguk ekével. Például te, Erkinbek. Te is szántottad már a veteményeskerteket? Édesapád elesett Moszkva alatt, tudom. Sok édesapa és testvér elesett. Erkinbek, téged is kérlek. Segíts nekünk. Szántanod kell majd tanulás helyett. De hát nincs mit tenni. Édesanyádnak majd én megmagyarázom . . .

Tinaliev elnök még két fiút kiszólított – Ergest és Kubatkult. Aztán azt mondta, hogy másnap reggel mind legyenek a lóistállónál, a brigádvezetők reggeli eligazításán.

Késő este otthon, amikor már lefekvéshez készülődtek, Szultanmurat beszámolt az édesanyjának arról, hogy a kolhozelnök az iskolában járt. Anyja szótlanul hallgatta, fáradtan végigsimított a homlokán – egész napját a kolhozban töltötte, este meg otthon a gyerekekkel vesződött. Hadzsimurat meg elég ostobán és helytelenül így rikkantott fel:

– Ez aztán igen! Nem kell tanulni! Szánthat az ember a lovakkal! Én is oda akarok menni!

Anya szigorúan megkérdezte:

– A leckét megtanultad?

– Igen, megtanultam – felelte Hadzsimurat.

– Eredj, feküdj le, és egy szót se halljak! Világos?

Az idősebbnek semmit sem mondott.

És csak később, amikor a kislányokat is lefektette, s el akarta fújni a lámpát, szomorodott el, ott a lámpa mellett, és mivel úgy gondolta, hogy Szultanmurat már elaludt, fejét a karjára hajtva sírva fakadt. Sokáig, csöndben sírdogált, válla meg-megrándult. Szultanmurat úgy érezte, súlyos teher nehezedik a lelkére, föl akart kelni, hogy megnyugtassa, megvigasztalja az édesanyját, s kedves, jó szavakat mondjon neki. De nem merte háborítani; higgye csak, hogy egyedül van. Hiszen most az apjára gondol (vajon mi van vele ott, a háborúban), meg a gyerekekre (négyen vannak), aztán az otthonukra és más számtalan nyomorúságra.

Az asszony csak asszony. S az asszonyok gyakran sírnak. A tanítónő, Inkamal-apaj is, amikor Tinaliev, az elnök elment az osztályból, egészen zavart lett, szinte elvesztette a talajt a lába alól.

A szünetet jelző csengő is elhangzott már, de ő még mindig ott ült a katedránál, és nem mozdult. Az osztály is mozdulatlanul ült, nem rohant ki, azt várta, hogy a tanítónő fölálljon, és elinduljon az ajtó felé. Épp az ajtóban fakadt sírva Inkamal-apaj. Megpróbálta visszafojtani a könnyeit, de nem sikerült. Úgy ment ki sírva az osztályból. Mirzagul bevitte a tanáriba az osztályban felejtett térképet, és ő is nedves szemmel tért vissza. Igen, a nők, azok nők. Mindenkit sajnálnak, és ezért sírnak. Pedig hát miről van szó: nagy dolog, egy vagy két év, aztán vége lesz a háborúnak, és ismét lehet menni az iskolába...

Ezekkel a gondolatokkal szunnyadt el Szultanmurat, az ablakon túl kavargó hó szüntelen zúgása közepette.

Másnap reggel ugyanúgy kavargott a hó. A pustoló hó csak úgy füstölt a fagyott hókéreg fölött. A nehéz, tömör felhők szinte lehúzták az eget. Szultanmurat majd megdermedt, mire a lóistállóhoz ért.

Amit az elnök, Tinaliev kigondolt, jóval nehezebb volt, mint Szultanmurat képzelte. Először is az elnökkel meg a brigádvezetővel, egy keszeg, rőt szakállú kis öreggel, Csekissel, aki mindenkinek kiosztott négy kötőféket, kimentek a karámhoz, a régi lóistállóhoz. Ott, a

hólepte udvaron fejüket lehorgasztva bóklásztak az igáslovak, s a szénát szálalták a félig üres jászlakból. Ismert dolog, hogy a lovak nyáron jó erőben vannak, télen meg lefogynak, de ezek itt – csupa csont és bőr. Csak dolgoztatták, hajtották őket, aztán beütött a tél – s beadták őket a kolhoz közös istállójába. Senki se akadt, aki etesse, gondozza őket. Persze eleség is szűkösen volt. Ami maradt, azt a tavaszi szántás idejére tartalékolták.

A gyerekek letörten álldogáltak.

– No, mit bámultok? – zsörtölődött az öreg Csekis. – Azt gondoltátok tán, hogy Manasz túlpárjait* tartjuk itt versenyre készen? Válasszatok csak egyet szélről, nem fogtok csalatkozni. Három hét múlva akármelyik lovacska olyan lesz, akár egy fiatal bika. Higgyétek el. A lovacskáknak hét életük van, csak a bánásmód meg az eleség meglegyen! A többit már maguk is tudják!

– Fogjátok, fiúk, minden szükségessel ellátunk benneteket – mondta biztatóan a kolhozelnök. – Kezdjétek. Mindenkinek egy négyes fogat. Amelyik tetszik.

Ekkor váratlan dolog történt. Ezek között a sovány, elhanyagolt gebék között,

* Legendás paripák a *Manasz* című népi eposz hősének seregéből

itt, a közös karámban ténferegtek apa lovai, Csabdar és Csontoru is. Szultanmurat először Csabdart vette észre, aztán a színéről az almásszürke Csontorut is fölismerte. A fejük nagy, a szőrük borzas, a lábuk vékony, talán össze is rogynának, ha meglökné őket az ember. Szultanmurat megörült, de meg is ijedt. Nyomban az jutott eszébe, ahogy a városba utaztak. Micsoda lovak voltak ezek apja keze alatt! És most? Milyen biztosan és kitartóan futott a fogat előtt az akkor jóltartott, erős Csabdar és Csontoru. És most!

– Ott vannak, nézzétek csak, édesapám lovai! – kiáltotta Szultanmurat az elnökhöz és a brigádvezetőhöz visszafordulva. – Ez Csabdar, ez meg itt Csontoru. Ők azok!

– Helyes! Úgy van! Ezek Bekbaj lovai voltak! – bizonygatta az öreg Csekis is.

– Ha már így van, vedd őket magadhoz. Vedd édesapád lovait magadnak – rendelkezett az elnök.

Édesapja lovai mellé Szultanmurat még egy pár lovat kiválasztott; Belohvosztot és Karegot. Összeállt a négyes. A négyes fogat a két ekevasú ekéhez. A fiúk is kiválasztották a lovakat maguknak.

Ezzel kezdődött az, amiért 1943 telén elhívták őket az iskolából . . .

Sok munka volt, jóval több, mint feltételezték. A lovakra is sok időt kellett fordítani, meg a kovácsműhelybe is mindennap el kellett menni, segíteni az öreg Barpinak meg a sánta ráverőkovácsnak az ekék javításánál, amelyekkel majd ki kell vonulniuk a mezőre. Azt, amit azelőtt a szemétre dobtak, most elő kellett venni, szétszedni, megtisztogatni a rozsdától meg a sártól. Még a régi, életlen, kiszolgált ekevasakat is újra munkába vették. A kovácsok megküszködtek velük, kikalapálták, elvékonyították az élüket, s megedzették tűzben-vízben. Nem mindegyik ekevasat sikerült kikovácsolni, de ha valamelyiket sikerült, akkor az öreg Barpival madarat lehetett fogatni.

Ilyen esetben mindig fölküldte a ráverőkovácsot a kovácsműhely tetejére, hogy kiabáljon át a gyerekeknek a lóistállóba.

– Hé, szántóvetők! – hívta őket hangos szóval a sánta ráverőkovács a tetőről. – Gyertek át gyorsan, az usztake* hív benneteket!

A gyerekek átszaladtak.

Ekkor az öreg Barpi levette a polcról

* Mester

a még forró, nehéz, kékesszürkében játszó, frissen kikovácsolt ekevasat.

– No, fogjad – mondta a soron következőnek, akinek a tartalék ekevasat meg kellett kapnia. – Fogjad, fogjad, és nézegesd. Gyönyörködj benne. Eredj, mérd oda az ekéhez. Nézd meg, hogy fekszik a kormánylemezhez. Na?! Gyönyörű, mi? Úgy összeillenek, mint a menyasszony meg a vőlegény! A szántáson meg jobban csillog majd, mint a taskenti tükör. A képeteket is meglát-hatjátok az ilyen ekevasban! Tán még valamelyik kislánynak is oda lehetne ajándékozni tükör helyett, nem igaz? Ez örökös ajándék lenne! De most tedd csak oda magadnak a polcra. Majd aztán kiviszed a földekre. Úgy bizony. Legközelebb a következő kap. Mindenkinek lesz. Senkit nem hagyok ekevas nélkül. Mindegyikőtöknek három párat készítek. Az egyetlen, amit nem tudok kovácsolni; új fogat magamnak, mást mindent megcsinálok. Ekevasatok lesz. Sokszor fel fogtok emlegetni bennünket kint a földön, gyerekek. Hiszen az eké-nél a legfontosabb – az ekevas! A többi mind csak az ekevas kedvéért van. Erős az ekevas, a barázda is erős lesz. Ha az ekevas életlen, a szántóvető nem boldogul. A mesében is így van . . .

Jó ember volt az öreg Barpi. Egész

életét a kovácsműhelyben töltötte. Szeretett dicsekedni, de a mesterségét nagyon értette.

A szíjgyártó műhelyt is gyakran meg kellett látogatni. Csekis, a brigádvezető kötelezővé tette. „Segítsetek – mondta – megjavítani a lószerszámot. Szerszám nélkül – bizonygatta – semmire sem mentek. Lesz eke, lesz ló, de lószerszám nélkül az egész mit sem ér." Ez is igaz. Ezért aztán mindenki igyekezett segíteni a szíjgyártóknak, már amennyire tudott, és jó előre gondoskodni lovai felszereléséről.

De a legfontosabb, a legalapvetőbb munka az igaerőről, a lovakról való gondoskodás volt. Egész nap reggeltől estig, de még azután is a lóistállóban dolgoztak. Éjszaka kerültek haza, miután az éjszakai porció szénát is kiosztották az állatoknak. Sietni, sietni kellett.

Már nagyon kevés idejük volt hátra. Január vége felé jártak. Tehát az igásállatok feljavítására harminc, legfeljebb harmincöt napjuk maradt. Vajon az igáslovak össze tudják-e szedni az erejüket, rendbe jönnek-e a szántás kezdetéig – ez most egyedül a gondozóiktól függött. A ló alszik, már csak ilyen teremtmény ez, de eleségnek mindig kell lenni előtte éjjel-nappal...

Tinaliev számításai szerint február

végére, ahogy a földekről eltakarodik a hó, nyomban ki kell vonulni az ekékkel az akszaji határrészre. Valaha, valamikor nagyon régen az emberek szántottak-vetettek az Akszajon. De később, nem tudni miért, az ottani földeket már elhanyagolták, nem művelték meg. Bizonyára azért, mert az Akszaj isten háta mögötti, elhagyott terület. Meg az ottani földeket öntözni sem lehet, és jórészt a dombokon terülnek el... Csekis, a brigádvezető mesélte, ő is az apjától hallotta, hogy az Akszajról a szántóvető vagy koldulni mehet, vagy segítségül kell hívnia az aulbelieket, hogy hazaszállíthassa a termést. A legeslegelső – idejében vetni. A második – a termés az Akszajon az esőktől függ. Így beszélt az öreg Csekis.

„A földműves mindig kockáztat, de mindig reménykedik" – mondta Tinaliev. Ezekkel számolt hát Tinaliev, ezért készítette fel a szántóvetőket – s abban reménykedett, hogy ha szerencsések, lesz eső, és lesz akszaji gabona...

Teltek a napok. Hét végére a lovak szemmel láthatóan vidámabbak lettek, kicsit híztak is, lassan kezdték összeszedni magukat. Már a napnak is volt némi ereje. A tél mintegy töprengeni, szedelőzködni kezdett. Így azután napközben a lovakat kivezették a napsütés-

re, a külső akurokhoz*. A napon a lovak jobban esznek, gyorsabban híznak. Mind az öt négyes, vagyis az akszaji deszant húsz lova ott sorakozott a hosszú etetővályú előtt, a kerítés mellett. Az elnök reggeli szemléjére a gyerekek már felkészültek, mindegyik ott állt a maga négyesénél. Tinaliev nevezte el őket akszaji deszantnak. Innen eredt aztán, hogy a brigádvezetők, a fogatosok meg a lovászok is csak deszantnak, deszantosoknak hívták őket, aztán voltak még az akszaji lovak, akszaji takarmány, akszaji ekék. Mikor az emberek elmentek a lóistálló mellett, most már be-benéztek, hogy megtudják, mi újság a deszantnál. Az akszaji deszantról már az egész aul beszélt. És mindenki tudta, hogy a deszant parancsnokává Tinaliev Szultanmuratot, Bekbaj fiát nevezte ki. Ez a kinevezés persze nem ment egészen simán Anataj miatt, aki rögtön vitatkozni kezdett:

– Miért Szultanmurat a parancsnok? Lehet, hogy mi nem őt akarjuk!

Szultanmuratot szinte perzselték ezek a szavak. Nem állhatta tovább:

– Én egyáltalán nem akarok parancsnok lenni! Ha akarod, legyél te!

* Agyag etetővályú istállóztatott lovak számára

A fiúk, Erkinbek és Kubatkul is beavatkoztak:

– Te csak irigykedsz, Anataj!

– Mi az, fáj neked? Ha egyszer azt mondták, akkor Szultanmurat a parancsnok!

Erges viszont Anataj mellett állt ki:

– Anataj miért nem felel meg? Erős! Csak egy kicsivel alacsonyabb Szultanmuratnál. Az iskolában is választottuk a bizalmit, válasszuk a parancsnokot is... Csak így egyszerre Szultanmurat meg Szultanmurat?!

Tinaliev szótlanul hallgatta őket, majd elnevette magát, megcsóválta a fejét, aztán hirtelen komollyá, rideggé vált.

– No, elég a lármából! – mondta parancsolóan. – Gyertek ide, álljatok sorba! Így vonalba. Ha már deszant, akkor legyen deszant. Most pedig figyeljetek rám! Jegyezzétek meg: a parancsnokot nem választják. A parancsnokot kinevezi a magasabb parancsnok.

– És azt a parancsnokot ki nevezi ki? – vágott közbe Erges.

– A még magasabb parancsnok!

Csend lett.

– Ez a helyzet, gyerekek – folytatta az elnök. – Háború van, tehát úgy kell élnünk, mint a katonáknak. Ne felejtsétek el, én a fejemmel felelek értetek.

Kettőnek közületek elesett az édesapja, háromé kint van a fronton. Én felelek értetek az élők és holtak előtt. De ezt a felelősséget azért vállaltam, mert bízom bennetek. Az ekékkel majd ki kell mennetek a távoli Akszajra. Hosszú napokig és éjszakákig lesztek egyedül a a sztyeppen, mint a különleges feladattal megbízott ejtőernyős deszant. Hogyan fogtok majd ott élni és dolgozni, ha mindenen vitatkoztok, veszekedtek?

Így beszélt Tinaliev, az elnök, a gyerekek sorfala előtt, a lóistállóban. A volt ejtőernyős ott állt előttük ugyanabban a szürke katonaköpenyben, szürke füles sapkában, sovány arca gondterhelt volt, maga még fiatal, de görbén jár, mert több bordája hiányzik, elmaradhatatlan tábori térképtáskájával az oldalán.

Így beszélt Tinaliev, az elnök, az akszaji deszant sorfala előtt, amelynek parancsnokául Szultanmuratot, Bekbaj fiát nevezte ki.

– Te felelsz mindenért – mondta. – Az emberekért, az igásállatokért, az ekékért és a szerszámokért. Te fogsz felelni az akszaji szántásért. Felelni annyi, mint teljesíteni a feladatot. Ha nem bírsz megbirkózni vele, másik parancsnokot nevezek ki. De addig senkinek semmilyen ellenvetését nem veszem figyelembe.

Így beszélt Tinaliev, az elnök, azon a napon a lóistállóban, az akszaji deszant felsorakozott maroknyi csapata előtt.

A szántóvetők odaadással és elragadtatással néztek rá, bármilyen feladat teljesítésére készen. Úgy állt előttük, mint maga Manasz, félelmetesen, sisakján szürke taréjjal, páncélban, és előtte ők mint hűséges vitézei. Sisakjukkal a kezükben, karddal az övükben. Kik voltak ezek a hős vitézek, akikre Manasz rábízta reményeit és vállalkozásait?

Az első dicső vitéz Szultanmurat volt. Bár nem ő a legidősebb, a tizenöt esztendőt már betöltötte. De az esze és bátorsága révén őt nevezték ki parancsnoknak, Szultanmuratot, Bekbaj fiát. Az édesapja, a világon a legjobb édesapa, ebben az időben a távoli hadjáratban küzdött a nagy háborúban. Saját harci ménjét, Csabdart a fiára, Szultanmuratra hagyta, Szultanmuratnak van még egy öccse is – Hadzsimurat. Nagyon szereti az öccsét, bár az néhanapján boszszúságot is okoz neki. Szultanmurat titokban még a szépséges Mirzagul-bijkecset is szereti. Mirzagul-bijkecs mindenkinél csodálatosabban tud mosolyogni. Karcsú, akár a turkesztáni topolya, az arca fehér, akár a hó, a szeme meg mint sötét éjszakán a hegyi pásztortüzek...

A második vitéz a híres Anataj-batir. A csapatban a legidősebb, majdnem tizenhat éves. Soha senki mögött le nem marad, talán csak a növésben egy kicsit. Ereje viszont neki a legtöbb. A lovát, ahogy ez már egy batirhoz illő, Oktornak hívják – pej nyílnak. Anataj édesapja is a nagy háborúban van, a távoli hadjáratban. És titokban Anataj is szereti a holdvilágarcú szépséget: Mirzagul-bijkecset. Epekedik a szépség csókja után.

A harmadik vitéz a kedves ifjú Erkinbek-batir. A családban a legidősebb. Jó és hűséges barát. Előfordul, hogy bánatában sóhajtozik, és titkon sírdogál. Édesapja hősi halált halt, ugyancsak abban a távoli hadjáratban, Moszkva védelmében. Erkinbek harci ménjét batirhoz illően Akbajpak-kuljuknak hívják, ami annyit jelent, mint: fehér csüdű versenyló.

A negyedik batir Erges-batir. Szintén barát és bajtárs. Tizenöt éves. A véleményét szereti hangoztatni, s szeret vitákba bocsátkozni. De a munkában megbízható. Édesapja neki is a nagy háborúban, a távoli hadjáratban van. Erges lovát batirhoz illően Altintujaknak, aranypatának hívják.

Ezek között a batirok között van még egy batir – Kubatkul-batir. Ő is tizenöt

esztendős, és a családjukban a legidősebb. Kubatkul édesapja is abban a távoli hadjáratban, abban a nagy háborúban pusztult el hősi halállal a belorusz erdőségekben. Kubatkul fáradhatatlan munkás. És mint minden batir, nagyon szereti a lovát, Zsibekzsalt, a selymes sörényű versenyparipát.

Ilyen batirok álltak tehát Tinaliev előtt. Mögöttük, cingár válluk, vékony nyakukon ülő fejük mögött, a cölöpöknél, a hosszú etetővályú előtt pedig ott álltak a szántó négyeseik – öt négyes fogat, húsz igavonó gebe, amelyeket dupla ekevasú ekékbe kell majd befogni, és kivonulni velük a távoli Akszajra...

Az Akszajra, az Akszajra, a földet szántani, ahogy elolvad a hó. Az Akszajra, az Akszajra, ki az ekével, amint fellélegzik a föld!

De most még vastag hótakaró borított körös-körül mindent. Azok a napok azonban lassan közeledtek. Minden erre vallott...

5.

...És lassan közeledtek azok a napok.

Az akszaji igáslovakat különbözőképpen hívták – volt, aki deszantosoknak, volt, aki akszajiaknak –, de az tény,

hogy két hét múlva már kiváltak az istállóban a többi ló közül. A jól etetett, tisztán tartott akszajiak ott álltak sorban a deszant etetővályúja előtt, szemet gyönyörködtető izmaik egyre növekvő erejével, élénk tekintetükkel és figyelmesen hegyezett fülekkel. Feltámadt bennük a makrancosságuk, régi önmaguk. Az elfeledett jellemek, szokások ismét megjelentek. Az állatok már ragaszkodtak új gazdáikhoz. Halkan, szinte suttogva horkantottak, megfordultak az ismerős hangokra, lépésekre, előrenyújtották bársonyosan puha, bizalomteljes szájukat. A gyerekek is megszokták őket, már gazda módra kiabáltak, és szinte a lovak hasa alá másztak: „No, csak, emeld fel a lábad, menj arrébb! Állj, állj, te ostoba tökfej, van még időd! Nézd, hogy húzódik, hízeleg ez a ravasz kópé. Fityiszt, nem te vagy nekem itt az egyetlen!"

Az első napokban még előfordult, hogy a lovak úgy vánszorogtak az itatóra, mint a félvakok, később aztán játszani kezdtek, különösen visszatérőben a folyóról. Mindnyájan együtt hajtották ide az állatokat, mindenki a maga harci ménje hátán. Szultanmurat Csabdaron, Anataj Oktorán, Erkinbek Akbajpakon, Erges Altintujakon és Kubatkul Zsibek-

zsalon. Körülfogták a ménest, és a folyóhoz hajtották.

Télen fontos, hogy az itatóhely mindenképpen alkalmas legyen, hogy a vízhez vezető út ne legyen csúszós. Főleg akkor, amikor sok ló egyszerre akar inni. Ezért már jó előre föl kell törni a part menti jeget, és szalmát teríteni a veszélyes helyekre. Az erős fagyok idején meg lékeket kell vágni. Szultanmurat itt is szigorú ügyeletet tartott: kinek melyik napon kell foglalkoznia az itató előkészítésével.

A lovak kényelmesen, nem lökdösődve itták a tiszta, hideg, átfolyó vizet gazdáik felügyelete mellett. A víz ide a jég alól folyt ki, sziklás sekélyesen keresztül, és a kövek között ismét eltűnt a jég alatt. A jég alatt pedig bugyborékolt, csörgedezett a kéregnek ütődve...

A lovak mintha fülelnének, abbahagyták az ivást, sütkéreztek a napfényben, majd ismét szívni kezdték magukba a vizet. Miután teleitták magukat, kiballagtak az útra, s visszatérőben a lóistállóba, játszadoztak, táguló orrlyukkal horkantottak, farkukat lengették, előrehátra vágtattak, ki-kirúgtak és felágaskodtak. A gyerekek körülöttük lovagoltak, bravúroskodtak, lármáztak.

Még később az emberek már azért néztek be az istállóba, hogy a deszant

lovaiban gyönyörködjenek. Mintha a régi gebék teljesen újjászülettek volna. Az öregek nem is hagyták szó nélkül az esetet, bölcselkedtek, mondván, nincs a földön hálásabb teremtmény a lónál, ha gondos, jó kézbe kerül. Ha csak annyi jót teszel vele, mint a kisujjad perce, már azt is százszorosan meghálálja. Aztán mindenféle históriákat meséltek, hogy milyen lovak is voltak valamikor.

Csak az elnök, Tinaliev fukarkodott a dicsérettel. Fürkész, szúrós szemmel vizsgálta a lovakat, elsősorban a deszanttagokét. Mindent ellenőrzött, mi van az ekékkel, a lószerszámokkal, miért van a térdén kiszakadva valakinek a nadrágja – ha az édesanyja nem ér rá, maga lusta kézbe venni a tűt meg a cérnát, hogy megvarrja? És a pokrócok, mikor lesznek már végre készen a lópokrócok? Az Akszajra nem lehetett elvinni a lóistállót, a sztyeppen meg hidegek az éjszakák. Sürgette őket, és állandóan arra emlékeztetett, hogy kevés idő van hátra, és az Akszajon késő lesz azt megcsinálni, aminek most van itt az ideje. Még kiabálás, szitkozódás is előfordult; Csekist, a brigádvezetőt pedig meg is büntette, amikor a fogatosok nem tudták idejében behordani a lucernát, amelyet az igáslovaknak, elsősorban pedig az akszajiaknak tettek félre.

Persze az édesanyák se voltak különösképpen elragadtatva. Hol az egyik, hol a másik állított be és jelentette ki, hogy ez az egész valami büntetés, kigondoltak valamiféle deszantot, ki hallott már ilyet, nem elég, hogy az emberek a fronton vannak, most már a fiúgyerekekkel is úgy bánnak, mint a katonákkal; nincs segítség a gazdaságban, szíve szerint ki se beszélheti magát velük az ember, hajnaltól késő estig a lovak mellett vesztegetik el az idejüket... És még sok más, jogos dolgot is mondtak, ha utánagondol az ember.

Szultanmuratnak jutott ki a legbővebben, mert ő volt a parancsnok. Mindenért neki kellett felelnie. De felelni az édesanyák előtt a legnehezebb. Az ő édesanyja már csak legyintett, belefáradt: „Csak apád térjen vissza épségben a háborúból, majd ő igazságot tesz. Nekem már elegem van. Majd észbe kapsz, fiam, ha kiterítenek, de akkor már késő lesz..." Sajnálta nagyon az édesanyját Szultanmurat, de hát mit tehetett volna ő vagy bárki más az ő helyében? Minden deszanttagnak négy lova volt és még egy csomó más munkája. Etetés, itatás, takarítás; készíts eleséget, újra etess, itass, takaríts, hordd ki a trágyát, aztán újból elölről... Ez pedig nem kis munka, lemosni és gyógyítani a sok ré-

gi sömört, a töréseket a lovak hátán és a marján. A körzeti állatorvossegéd hagyott mindenféle orvosságot meg kenőcsöt, de maguknak kell gyógyítaniuk. Mindennap. Különben nem tudod meggyógyítani. Felhizlalni felhizlalhatod, de a nyakhámot nem teheted rá a sebre. Mert így festett a dolog. Egyetlen állat sem volt tökéletesen egészséges, mindegyiknek a marján voltak kelések, vagy le voltak sántulva. A ló nem érti, hogy gyógyítani akarják, s próbálja csak megfékezni az ember!

Amikor a lovak kigömbölyödtek, kipihenték magukat, sort kellett keríteni az edzésekre, minden lónak naponta másfél órát kellett vágtatnia, különben – ahogy Csekis, a brigádvezető mondta – „az igában majd szakad a víz róla, s nem marad semmi belőle". És ekkor óriási kellemetlenség történt...

Kivitték a lovakat futtatni mind az öten, valamennyien a saját „harci" ménjükön. Szultanmurat Csabdaron, Anataj Oktorán, Erkinbek Akbajpakon, Erges Altintujakon, Kubatkul Zsibekzsalon. Először ügetésben haladtak, előírás szerint. A lóistálló körül, majd végig az utcán, ki a földekre, ott azután a havas mezőn vágtába kezdtek. Napfényes idő volt, a szikrázó tavaszi fény szinte világított. A hegycsúcsok, fönt a magasban,

hófehérek voltak, és olyan végtelenül csöndesek és tiszták, hogy ha egy légy megjelenik azon a fehér lejtőn, még azt is látni és hallani. Elcsendesedett a tél, már ereje volt a napnak.

A lovak szívesen futottak. Ők sem állhatták meg, hogy egy kicsit ne mozgassák meg jobban a tagjaikat, ne hancúrozzanak. Megeresztették a kantárt, s fokozták, egyre fokozták az iramot. Lassacskán vágtába mentek át. Szultanmurat haladt az élen. Anataj ekkor hátulról így kiálltott:

– Gyerünk gyorsabban, miért mászunk ilyen lassan!

De Szultanmurat mint parancsnok nemigen engedte fokozni az iramot. Az edzés – nem lóverseny. Ez munka, a lovak tréningje, hogy később, majd az igában, könnyebb legyen húzniuk. Így haladt hát az egész deszant. Megfordultak kint a réten, és már visszafelé indultak, amikor a domb felől hangokat hallottak. A gyerekek épp az iskolából tartottak hazafelé. Mikor meglátták a deszantosokat, kiabálni, integetni kezdtek. Válaszul a deszant tagjai is integettek és kiabáltak. Az ő osztályuk, a hetedik tartott hazafelé az órákról, meg más osztályok is. Lármás csapatban haladtak. És ebben a csapatban Szultanmurat nyomban észrevette őt, Mirzagult. Azonnal fölismer-

te. Hogyan tudta kiválasztani, maga se tudta, de ő volt. Talán a kiskendőjéből kivillanó arcáról, az alakjáról, a járásáról, a hangjáról ismert rá. Úgy látszik, a kislány is felismerte őt. Ő is együtt futott lefelé a dombról a többiekkel, valamit kiabált, és a táskáját lóbálta. Mintha azt kiáltotta volna: „Szultanmura-a-at!" És az, ahogy futott, karját széttárva, ahogy törekedett feléje, úgy hasított az agyába, mint egy fényvillanás, és azonnal megértette, hogy az elmúlt napokban csak őrá gondolt, csak utána vágyódott... Az öröm, mint furcsa hullám, úgy kapta el, s vitte, pörgetve sodorta tova magával...

Valahogy úgy adódott, hogy mindnyájan vágtában haladtak a domb felé, amelyről osztálytársaik leereszkedtek. Sebesen haladtak, a mező mögöttük maradt, s nekivágtak a domboldalnak. Elvágtathattak volna a domb mellett is, mint bravúros lovaskavalkád az elragadtatott tekintetek előtt, aztán be a lóistállóba. Szultanmurat így számított. Ám ekkor Anataj előretört. A lova, Oktor, heves vérű állat volt.

– Állj, hová mész, ne vágtass! – figyelmeztette Szultanmurat, de Anataj még csak hátra se nézett.

Furcsa gondolat hasított Szultanmurat agyába: „Ez azt akarja, hogy Mirza-

gul lássa!" Megdühödött, nem állhatta meg, elkapta az indulat, és Csabdaron Anataj nyomába eredt. Harsány kurjongatással, a ló nyakára simulva, már ott is volt az előtte levő nyomában. Erre Anataj még jobban hajszolni kezdte a lovát. Ez már versenyfutás volt, ki kit győz le, ki ér elsőnek Mirzagulhoz, ki bizonyítja be előtte ügyességét, fölényét. Hű, de pompásan nyargaltak! Mégiscsak Csabdar volt az erősebb, nemhiába mondta apa, hogy kiváló versenyparipa rejlik benne. Szultanmurat ujjongott, úgy érte utol Anatajt, mint a vihar! A szeme sarkából látta, hogyan torpan meg futás közben osztálytársainak csapata, a vetélkedőt figyelve, és látta, látta köztük őt, vagyis legfőképpen őt nézte. Miatta vívta ezt a párviadalt. És győzött! Ahogy utolérte Anatajt, egy kissé magasabban vágtatott a domboldalon, hogy közelebb legyen Mirzagulhoz, és nagy szerencse volt, hogy följebb húzott el a lejtőn Csabdarral, különben ki tudja, mivel végződött volna a dolog. Mert a következő pillanatban, amikor egy vonalba került Anatajjal, majd egy fél testhosszal megelőzte, abban a pillanatban valami történt Anatajjal. Mindenki egyszerre kiáltott föl. A kantárt meghúzva Szultanmurat hátranézett – Anataj nem volt mögötte.

Nagy nehezen megfékezte nekihevült lovát, visszafordult, és akkor látta meg, hogy Anataj lova, Oktor felbukott, legurult a domboldalról, széles, feltúrt nyomot hagyva a hóban maga után, Anataj pedig lerepült a hátáról. A gyerekek odafutottak Anatajhoz, aki lassan, nehézkesen tápászkodott fel a hóról.

Szultanmurat megrémült. Amikor odaugratott és észrevette, hogy Anataj keze véres, még jobban megrémült. Egy pillanatra találkozott a tekintete Mirzagulével. A kislány ijedt és sápadt volt, de még így is a legszebb... Anataj, aki lassan összeszedte magát, odaszaladt a lovához, amely egy hóbuckában vergődött. Belegabajodott a kantárszárba. Közben a hátramaradt deszantosok is odaértek. Valamennyien segítettek a lónak talpra állni. Szultanmurat csak ekkor hallotta meg a hangokat, s értette meg, hogy a baleset valószínűleg szerencsés kimenetelű.

A batirok bravúrlovaglási kísérlete bizony ilyen sajnálatos kudarcba fulladt Mirzagul-bijkecs szeme láttára. Szégyen volt a szemébe nézni. Némán igyekeztek hazafelé, ideje volt visszatérni a lóistállóba. Csak amikor az aulhoz értek, akkor vette észre Erges, hogy Anataj lova, Oktor sántít.

– Állj! – kiáltotta. – Mi az, nem látod, hogy a lovad sántikál?

– Sántikál? – kérdezte zavartan Anataj.

– Igen! De még hogy!

– No, menj csak előre – utasította Szultanmurat. – Indulj el, mi meg majd figyelünk.

Valóban, Oktor erősen sántított a jobb első lábára. Ahogy megtapogatták, megtalálták a baj okát. A csukló ízülete már dagadni kezdett! Balul ütött ki a dolog. Nem tudták, mitévők legyenek. Szépen előkészítették a lovat a szántáshoz, és most elostobáskodták az egészet. Hogy is lehetett versenyezni a havas lejtőn, hiszen a ló minden lépésnél megcsúszhat és lezuhanhat! Így is történt. Még jó, hogy ők nem törték ki a nyakukat.

– Te vagy a hibás! – szólalt meg hirtelen Anataj pulykavörösen a dühtől. – Te versenyeztél!

– Talán nem kiáltottam oda neked: „Állj, hová mész?"

– Nem kellett volna utánam rohannod!

– És te miért vágtattál?

Kiabáltak, vitatkoztak. Majdnem verekedésre került a sor. De végül is észbe kaptak. Sánta lóval tértek vissza az edzésről a lóistállóba. Szótlan, komor volt

mindegyik. Minden felesleges lárma nélkül vezették a helyükre a lovaikat, a sántító Oktort is az etetővályú elé kötötték, de hogy ezután mi legyen, maguk se tudták. Elvesztették lábuk alól a talajt, magukba zárkóztak. Tudták, hogy felelniük kell. A gyerekek így szóltak Anatajhoz: „Eredj, és jelentsd a lovászoknak, mi történt, mondd meg, hogy Oktor sántít; mit csináljunk?"

De Anatajnak esze ágában sem volt, hogy menjen.

– Miért nekem kell menni? Nem én vagyok a hibás. Van parancsnok. Jelentse ő.

Újra vitatkozni kezdtek, és megint majdnem ölre mentek. Szultanmuratot a legjobban az háborította fel, hogy Anataj tökéletesen vétlennek tartotta magát.

– Anyámasszony katonája! – vágta oda csúfondárosan Anatajnak. – Te csak szavakban vagy hős! De ha valami történik, ott se voltál! Gondolod, félek? Ha már megtörtént, megyek és elmondom.

– Helyes, menj csak! Azért vagy te a parancsnok – mondta Anataj továbbra is piszkálódón.

Szultanmuratnak bizony össze kellett szednie magát, hogy el tudja mondani a lovásznak, hogyan történt az eset. Az kapkodni kezdett, odaszaladt, és meg-

vizsgálta a lesántult lovat. Volt nagy ribillió. Nem nehéz kitalálni; vajon tréfa dolog-e elveszíteni egy igáslovat épp a szántás megkezdése előtt? Ekkor berobbant Csekis, a brigádvezető. Valakitől megtudta, mi történt, valaki már elmondta az esetet. A lovász éppen Oktor lábát vizsgálta, azt próbálta megállapítani, mi okozza a duzzanatot, húzódás vagy csontrepedés. Ekkor lódobogás hangzott fel a háta mögött. Valamennyien egyszerre fordultak hátra – Csekis érkezett, a brigádvezető, lóháton. Szótlanul szállt le a nyeregből. Vészterhesen, magából kikelve lépett oda hozzájuk.

– Mi történik itt?

– Úgy gondoljuk, akszakal, hogy húzódás vagy repedés.

– Mit gondoltok? – robbant ki Csekis lángvörösen a dühtől. – Valamennyit rögtön hadbíróság elé állítom! A helyszínen lövöm agyon!

Korbácsával hadonászva a szántóvetőkre rontott. A gyerekek szétszaladtak, ki merre látott. Csekis utánuk. Senkit sem sikerült utolérnie, csak még lilább lett a fullasztó légszomjtól, s egyre jobban nekihevülve ordítozott, s rázta a korbácsot:

– Kikre bíztuk ezeket az igásállatokat? De hiszen ezek kártevők! Fasisz-

ták! Agyon kell lőni őket az utolsó szálig! Mennyi munka, mennyi élelem ment veszendőbe! Most aztán mivel szántunk?

Kiabált, szitkozódott udvar hosszat, és ekkor váratlanul Szultanmuratba botlott. Amikor a gyerekek szétfutottak, Szultanmurat a helyén maradt. Sápadtan, riadtan álldogált, farkasszemet nézett a brigádvezetővel, de a felelősség elől nem mert elfutni.

– Á-á, te vagy az! És ráadásul engem bámulsz! – Az öreg Csekis nem tudta fékezni magát, korbácsával megsuhintotta a deszantparancsnok vállát. De amikor korbácsa másodszor is ütésre lendült, meggondolta magát, csak hörgött, és félelmetesen toporzékolva mondta: – Fuss, te ebadta! Fuss, azt mondom! Szaladj, mert kiporollak!

Szultanmurat hökkenten állt, két karjával ösztönösen az arcát védte, s ijedt tekintetét le nem vette a brigádvezetőről. Várta, mikor csap le a hátára égő csíkban a korbács. És minden erejét összeszedte, hogy kibírja, helytálljon, és ne szaladjon el.

– No, jól van! – mondta váratlanul Csekis, meglepetten a kisfiú makacssága láttán. – A többit majd megkapod, ha apád hazajön a háborúból. Előtte foglak kiporolni azért, ami történt.

Szultanmurat hallgatott. Csekis még mindig nem tudott megnyugodni. Ideoda mászkált, hadonászott.

– Azt mondom neki, fuss, ő meg csak áll! Csak gondold el, hogyan is érnélek én téged utol? Hogyan is érhetnék a nyomotokba? Már csak tiszteletből is elfuthattál volna, mindjárt könnyebben érezném magam! Megverjelek? Hiszen a gúnyád ócska, meg te is olyan vékonyka vagy, nem korbács alá való! Persze rád húztam. Most már mindegy! Bocsáss meg öreg fejemnek. Ha apád visszajön, majd visszaveritek rajtam, vénemberen, úgy legyen! Addig is mutasd meg, mit műveltetek...

Ilyen história esett ezen a napon. Kijutott Szultanmuratnak. Megérdemelte. A brigádvezetőnek se volt könnyű megfékeznie a korbácsát. Mennyi munka, mennyi igyekezet veszett kárba – ugyan kinek és mire jó egy sánta ló? Talán levágassa? De ugyan ki emelne kezet egy igásállatra? Az egyetlen remény abban volt – amit Csekis meg a többi hozzáértő mondott –, hogy a sérülés nem veszélyes. Anataj Oktorát el kellett vinni az egyik öregember udvarára. Értett a lovakhoz. Vittek hozzá lucernát meg zabot, és a naposügyeletet is megszervezték nála. Szerencséjük volt, öt

nap múlva Oktort visszavitték a lóistállóba, olyan szépen javult a lába.

Az a hét általában nagyon nehéz volt. Otthon megbetegedett anya. Először csak rosszul érezte magát, aztán magas lázzal ágynak esett. Szultanmuratnak otthon kellett maradnia, hogy anyja helyett gondoskodjon a kisebbekről. Akkor tűnt csak fel neki, milyen nyomorúságosan, milyen szükségben élnek otthon. Mikor apa elment a hadseregbe, volt vagy tíz birkájuk, most már egyetlenegy se maradt: kettőt levágtak, hogy húsuk legyen, a többit meg eladták, hogy a kölcsönt, a háborús adót meg a másfajta adókat kifizethessék. Még jó, hogy tehenük volt, szépen tellett a tőgye, hamarosan borjaznia kellett, meg Hadzsimurat szamara, a Feketesörényű is ott bóklászott a kert hátuljában. Enynyi az egész állatállomány. Ezeket se tudták mivel etetni. A csűr tetején volt még néhány kéve száraz kukoricakóró. Megszámolta, és kiderült, hogy a tehénnek ellésig szűkösen talán elég lesz, ha a tél nem húzódik el, de el is húzódhat – ki tudja előre, hogy fordul az idő? A szamárnak magának kellett megszereznie az ennivalóját. A szamárkórót meg a burjánt eszegette az udvar körül. Tüzelővel még rosszabbul álltak. A szárított

trágyatégla a végét járta, rőzse is már csak néhány napra volt elég. És aztán mi lesz? Aktos, a kutya is csak vonszolta magát. Szultanmurat elszomorodott. Szégyellte magát. Mialatt a lóistállóban éjjel-nappal el voltak foglalva az akszaji deszant előkészítésével, nem vette észre, milyen pusztulásnak indult otthon a gazdaság. Vajon így volt akkor is, amikor apa még nem ment el? Apa annyi szénát kaszált, hogy egész télen meg tavasszal is elég volt. Tüzelőt is fölösen készített. Szó, ami szó, amikor apa idehaza volt, az egész életük másként folyt – reményteljesen, ésszerűen, szépen. És nemcsak otthon, hanem mindenütt, talán az egész világon. Példának okáért az udvaruk is most egészen máshogy fest. Valami hiányzik róla, mint ősszel a fákról a levél. Az aul most is ott áll a helyén, akárcsak a házak, az utcák, és mégsem olyanok, mint apa idejében. Még az arra járó szekerek kerekei is másképp zörögnek az udvaron túl, kint az úton, nem olyan vidáman, mint mikor apa itthon volt, amikor ő járt ezekkel a szekerekkel ...

Az emberek, akik elvetődtek Dzsambulba, beszélték, hogy a városban olyan drágaság van, olyan nagy az éhség és az aggodalom, hogy az ember mielőbb hazakívánkozik. Tehát a városban sem

olyan már, mint azelőtt, amikor ott jártak apával.

Miért? Úgy látszik, ha apa nincs – minden rossz lesz... Vajon most hol lehet, és mi van vele? A legutóbbi levél úgy másfél hónapja érkezett. Az újabb valahol elakadt, vigasztalja az anyja. És sóhajtozik. Valóban lehet, hogy elakadt, hiszen a frontról jön. Az is lehetséges, hogy ott most senkinek sincs ideje a levélírásra? Persze az a lényege az egésznek: más dolog, ha a levél a Csujszki csatornától késik, és az is más, ha a frontról. Erre gondol anya meg ők is valamennyien.

Tegnapelőtt hajnaltájt a kutya vad ugatásba kezdett, majd elhallgatott, és csak vinnyogott örömében, s valaki megkopogtatta az ablakot. Anya felneszelt, kiugrott az ágyból, bár betegen feküdt. Szultanmurat is az ablakhoz ugrott. Valaki állt odakint. Anya ismerte meg elsőként.

– A bácsikátok, Nurgazi érkezett meg – mondta a fiának –, menj engedd be. Maga meg a hidegrázástól vacogó foggal visszafeküdt az ágyba.

Anya testvére, Nurgazi bácsi a hegyekben élt, suttyó kora óta ott dolgozott a szomszédos szovhoz juhászaként. Egyszer őt is behívták a hadsereg-

be, bár nem volt már fiatal, de Dzsambulból néhány juhásztársával együtt hazaküldték. Még jó, hogy Nurgazi bácsi otthon maradt, így legalább néhanapján meglátogatta őket. Mint ez alkalommal is, amikor meghallotta, hogy a húga beteg lett, éjszaka lejött a hegyekből, mikor a nyáj bent volt a karámban. Rövid időre jött, csak hogy megtudja, mi hír, mi újság, aztán mielőbb indulnia kellett vissza a helyére.

Szélcserzett, dérlepte nehéz bundában, nagy rókaprém sapkában, térden felül érő, filcszárú csizmában, ahogy hatalmasan és vaskosan belépett a szobába, csak úgy árasztotta a hideget meg a birkaszagot. Nyomban szűk és zajos lett a ház. Bundáját ledobta, a testvére ágya mellé ült, súlyos tenyerébe fogta forró kezét, és szótlanul számlálni kezdte az érverését. Sokáig figyelmesen hallgatta, érdes, nehezen hajló, sötétbarna ujjai közé fogva anya vékony csuklóját. Valamit tudott, valamit megértett. Köhintett, elgondolkozott, majd szakállán végigsimítva, bátorítóan elmosolyodott, és így szólt Szultanmurathoz:

– Nincs semmi komoly baj. Alaposan megfázott anyátok. Sok hideg szorult beléje. Ahogy megtudtam, húst meg farokfaggyút pakoltam... Jó forró sur-

pát* kell innod faggyúval, borssal meg hagymával, hogy alaposan kiizzadj! – tanácsolta húgának. – Te meg, Szultanmurat, vedd le a nyeregről a tarisznyát, hozd be a házba, amit benne találsz, és a tarisznyát akaszd vissza... Nem maradok sokáig, a nyáj nem várakozhat.

Amíg anya a bácsival beszélgetett erről-arról, Szultanmurat szaporán tüzet rakott, és teát forralt. Ekkor már a kisebbek is fölébredtek, és egyszerre valamennyien – csak úgy az ágyból, öltözetlenül – a bácsihoz kéredzkedtek. Beburkolta őket a bundájába maga mellett, de a kicsik fölmásztak a térdére, meg a nyakába csimpaszkodtak. Különösen Hadzsimurat, a bácsi kedvence lett megint szinte egészen kisgyerek. Hízelkedett, akár egy kisborjú, pedig már a harmadik osztályba járt. A bácsi rókaprémes füles sapkáját a fejébe nyomta, a bácsi korbácsát a kezébe fogta, aztán felült a nyakába, mintha lovagolna.

– Hogy nem szégyelled magad! Szállj le! – Szultanmurat vagy kétszer le akarta ráncigálni az öccsét Nurgazi bácsi nyakából, de a bácsi leintette:

– Hagyd csak, ne bántsd, hadd játszszon.

Vidám, zajos reggel virradt hát rájuk.

* Húsleves

Hadzsimuratnak lassan már iskolába kellett volna indulnia, de esze ágában sem volt készülődni. Anyának rá kellett kiabálni, de még erre se nagyon sietett, csak a bácsi körül forgolódott, erre ő is kérni kezdte az unokaöccsét, hogy igyekezzen. Nagy nehezen rávették, hogy felöltözzön. A dolog odáig ment, hogy végül Szultanmurat kézen fogta és kivezette öccsét az ajtó elé. Erre az megmakacsolta magát, s mivel ráeszmélt, hogy az utcára került, bömbölni kezdett. Ugyanilyen keserves bömböléssel vonult be az iskolába. Megsajnálták a kisgyereket.

Nurgazi bácsi még meg is haragudott.

– Megverted – nézett szemrehányóan Szultanmuratra.

– Nem, bácsikám, hozzá se nyúltam.

– Akkor miért sírt annyira?

– Dehogy bántotta – mondta anya is, és fölemelte a fejét a párnáról. – Nem, Nurgazi, azért sír, mert az apja után szomorkodik. A többiek is ezért ragaszkodnak ennyire hozzád. Elgyötrődtünk. Örökösen csak várunk. Bár kapnánk valami kicsi hírt! Nemsokára két hónapja lesz, hogy egy sor se jött...

Nurgazi bácsi vigasztalgatta anyát, kérte, ne sírjon, őrizze meg erejét a gyerekei számára, és mindenféle történetet mesélt, amikor valakit már elsirattak,

aztán fél év múlva levél érkezett tőle. A háború, az bizony háború . . .

Beteg édesanyja mellett Szultanmurat most különösen erősen érezte az apa nélküli élet sivárságát. Ha kisebb, mint Hadzsimurat, ő is bömbölni kezd bánatában. És elmegy, elrohan bőgve, amerre a szeme lát. Olyan jó lett volna egy parányi remény. Ha nem is azonnal, csak tudnák, hogy apa él, és akkor föllélegezhetnének, tudnának várni, tartani magukat. Most már tökéletesen megértette a tanítónőjét, Inkamal-apajt.

A tanítónő egyszer ott járt a lóistálló udvarán, várta, hogy a kerületbe induló, alkalmi bricskába befogjanak. Most is az a durva kötésű kendő volt rajta, s egészen megöregedve, magányosan, szemében dermedt fájdalommal állt az elferdült kapunál. Egy nappal később aztán, amikor visszatért, nem lehetett ráismerni, mintha kicserélték volna az idős tanítónőt. Vagyis pontosabban: olyan lett, amilyen azelőtt volt. Még a ráncok is kisimultak az arcán. Barátságosan érdeklődött tanulói dolgai iránt. Szultanmurat vezette végig az udvaron, és megmutatta neki a deszant lovait.

– Nézze, Inkamal-apaj, ezek a mi négyeseink! Íme, itt állnak sorban az etetővályúnál.

– Jó lovak, rögtön látni, hogy gondoz-

zátok őket – dicsérte a fiúkat Inkamal-apaj.

– Hátha még azt látta volna, milyenek voltak! – mondta Szultanmurat. – Csont-bőr gebék. Tele kelésekkel. A marjuk sebes, feltört, a lábuk tele zúzódásokkal. Most meg már mi sem ismerünk rájuk. És ez, Inkamal-apaj, ez az én Csabdarom. Látja, milyen! Apám lova. Ez meg itt Akbakaj, az ott Dzseltaman . . .

Aztán megmutatta a tanítónőnek a szíjgyártó műhelyben azokat a lószerszámokat, amelyeket a fogatokhoz készítettek elő. Majd az ekéket is megnézték. Minden rendben volt, akár nyomban hozzá lehetett volna fogni a szántáshoz . . .

Inkamal-apaj igen elégedett volt. Amikor elköszönt, bevallotta, hogy kezdetben nagyon bántotta a dolog, lélekben nem értett egyet azzal, hogy elvonják őket a tanulástól, de már látja – nemhiába hozták ezt az áldozatot. A legfontosabb most a győzelem – mondta –, hogy a férfiak mihamarább hazatérjenek a háborúból, azután behozzuk az elmulasztottakat, föltétlenül behozzuk . . .

Kiderült, hogy Inkamal-apaj valamilyen híres jósnőnél járt, aki ha jó hírt tud mondani, semmit se fogad el, semmilyen fizetséget, mert ő is ugyanúgy örül

a másik boldogságának, mint a sajátjának. És hazudni nem tud. Ez a jósnő megjósolta a tanítónőnek, háromszor egymás után szétrakva a vetőkártyát, hogy a fia él. Nincs fogságban, és nem is sebesült meg. Csak olyan feladatot kapott, hogy nem engedélyezik neki a levélírást. Amikor majd megkapja rá az engedélyt – Inkamal-apaj is meggyőződhet róla –, egymás után érkeznek a levelei... Mennyi igaz belőle, mennyi nem, ki tudja, de az a fuvaros, akivel az emberek bejártak a kerületbe, így mesélte a lóistállóban.

Régebben elcsodálkozott volna Szultanmurat azon, hogy még Inkamal-apaj is jósnőhöz megy, de most megértette a félelmeit és a szenvedését, ráadásul azt is elhatározta: anyjának is tanácsolja majd, ha jobban lesz, menjen el ehhez a jósnőhöz megtudni valamit apáról.

Igen, nehéz és félelmetes gondolatok gyötörték. Igaz, voltak világos, örömteli gondolatai is, ezek úgy születtek, mint a vízsugarak, amelyek a forrás hangtalanul buzgó torkából emelkednek a felszínre. Ezek a Mirzagullal kapcsolatos gondolatok voltak. Szultanmurat egyáltalán nem igyekezett fölkelteni magában ezeket a gondolatokat, maguktól jöttek elő, akár a fű a földből, ez adta örömüket és fényüket, ezért volt nehéz meg-

válni tőlük, csak töprengeni, töprengeni akart róla. Mirzagulról. Mikor rá gondolt, szeretett volna tenni valamit, cselekedni, semmitől sem félve, semmilyen bajtól, semmilyen nehézségtől. De a legjobban azt szerette volna, ha minderről – ahogyan rá gondol, és hogy egyáltalán gondol rá – maga Mirzagul is tudna.

Szultanmurat még nem tudta pontosan, hogyan nevezik mindazt, ami vele történik. De homályosan megsejtette, hogy bizonyára ez a szerelem, amelyről már hallott a többiektől, és a könyvekben is olvasott. A dzsigitek nemegyszer megkérték rá, mikor a frontra mentek, hogy vigyen el egy lezárt borítékot valamelyik lánynak vagy fiatal nőnek. Büszkén teljesítette ezeket a titkos megbízatásokat. És soha senkinek egyetlen szót sem fecsegett. Mert a fecsegés nem férfias dolog, nem igaz? Volt még olyan eset is, amikor az egyik távoli rokon egy ilyen levél megírására kérte meg. Dzsamankul fiatal, de írástudatlan volt, a hegyeket járta a juhászokkal, és gyerekkorában nem tanult. Aztán megjött a behívó a hadseregbe. A legény bizonyára szeretett volna elbúcsúzni a szeretett lánytól, elmondani neki, ha csak papíron is, az érzéseit, az aulban ugyanis nem volt szokásban találkozni a leánnyal a férjhezmeneteléig. Így azután az írástudatlan

Dzsamankulnak rokonai fiához kellett fordulnia segítségért. Dzsamankul diktált, Szultanmurat pedig leírta a szavait. Szultanmuratnak akkor nevetségesnek tűnt ez az egész história, Dzsamankul izgalma, kínlódása, ahogy a szavakat válogatva egészen kiszáradt a torka, mire a levelet befejezték. A levél megírása előtt Szultanmurat csökönyösködött, kérette magát, még ajándékot is kapott, egy antilopagancs nyelű tőrt a fáradozásáért, és nem is sejtette, hogy még egy esztendő sem telik el, s maga is szembe találja magát azzal, ami úgy felbolygatta szegény Dzsamankult.

De hiszen ezt a verset is Dzsamankul költötte, fönt a hegyek közt, magányában – Szultanmuratnak most jutott eszébe:

Akszaj, Kokszaj, Szariszaj – sok földet bejártam,
de olyat, mint te vagy, sehol se találtam.

Ekkor hirtelen rádöbbent: ő is levelet ír Mirzagulnak! És most, amikor megtalálta a módját annak, hogy félelem és szégyen nélkül elmondja, a távolból közölje vele érzéseit, nyomban valami jót akart cselekedni, hogy a többieknek is olyan jó legyen, mint neki; a többiek

is olyan boldogok legyenek, akárcsak ő. Mindenekelőtt anyának kell segítenie, hogy hamar talpra álljon, s kevesebbet aggódjon apa miatt, ismét dolgozzon a gazdaságban, hogy az otthonuk barátságos és meleg legyen, és anya megsejtse: a fia szeret valakit, ettől változott így meg, lett jobb minden . . .

Ez alatt a két-három nap alatt, amit otthon töltött, töméntelen sok munkát elvégzett, máskor egész évben nem dolgozott ennyit. Ami csak akadt a gazdaságban, az udvaron és otthon, mindent megjavított, rendbe tett, elrendezett.

– Hogy érzed magad? Nincs valamire szükséged?

Anya szomorú mosollyal felelte:

– Most már meghalni se félek. Ne aggódj, ha valami kell, szólok . . .

A levelet éjszaka írta meg, amikor a többiek már aludtak. Rettentően izgult, bár senki és semmi nem zavarhatta. Mégis izgult. Először azt gondolta el, hogy mivel kezdje. Hol ezzel, hol azzal, de mindig úgy tűnt, hogy nem jó, megint csak mással kéne kezdeni. Gondolatai szertefoszlottak, akár a vízgyűrűk az összevissza beledobált kövek nyomán. Mindenről szeretett volna szólni, amit csak kigondolt, de amint papírra akarta vetni gondolatait, nem talált megfelelő szavakat. Legelőször is azt akarta el-

mondani Mirzagulnak, hogy milyen szép, legszebb az aulban, és nem csak az aulban, hanem az egész világon. Elmondani, hogy számára nincs nagyobb öröm a világon, mint ott ülni az osztályban, és őt nézni, gyönyörködni a szépségében. De most az élet úgy hozta, hogy a deszantjával nem jár iskolába, és azt sem tudják, mikor térhetnek vissza a tanuláshoz. Mostanában nagyon ritkán látja, és emiatt nagyon, de nagyon szomorú, s igen vágyódik utána. Annyira vágyódik, hogy néha sírni szeretne. Ezt nem akarta bevallani, a férfi maradjon férfi, de a könnyek néha valóban a torkát fojtogatták. A levélben meg kellett magyarázni, hogy egyáltalán nemhiába és véletlenül ment oda hozzá a szünetekben olyan csibészesen, és hogy kár volt Mirzagulnak kerülnie őt. Még csak gondolatban sem akarta megbántani. Nagyon szerette volna megmagyarázni azt az esetet is a lóversennyel, amikor az a hencegő Anataj azt akarta megmutatni, mintha ő lenne a legbátrabb, legerősebb és általában a legfőbb a deszantban. De ebből, mint maga is meggyőződött róla, semmi sem lett. Kár, hogy a lova, Oktor sokat szenvedett. A legfontosabb, amiről beszélni szeretett volna: milyen váratlanul ismerte föl a dombon, osztálytársai csoportjában, s hogyan értette meg akkor hirte-

len, hogy szereti, régen és nagyon; meg azt is meg akarta írni, hogy milyen gyönyörű volt, amikor leszaladt a dombról, és kitárt karral kiabált valamit. Úgy futott feléje, mint a muzsika, mint a vízesés, mint a lobogó láng . . .

A lámpát kétszer is meg kellett igazítani az ablakpárkányon. A kanóc leégett. Még jó, hogy anya a másik szobában feküdt, és nem látta, hogyan világítja el az utolsó csöpp petróleumot. A levél mégsem akart sikerülni, és nem azért, mert nem tudott mit mondani – épp ellenkezőleg, mindent egyszerre szeretett volna elmondani . . .

Az aulban már réges-rég kihunytak az ablakszemek, a kutyák is rég abbahagyták az ugatást, mindenki aludt már ezen a sötét februári éjszakán a havas Manasz-hágó alatti völgyben. Az ablakon túl szinte hömpölygött az áthatolhatatlan sötétség. Az egész világon nem maradt más, csak ők ketten – az éjszaka és ő a Mirzagulról szőtt gondolataival.

Végül is elszánta magát. A levélre fönt ráírta: „Asiktik kat"*, s a gyönyörű M.-nek szól, aki az aulban lakik, akinek a szépsége elhomályosítja a lámpa fényét a házban. Aztán azzal folytatta, hogy a bazárban ezer ember is találkozik

* Szerelmes levél

egymással, de csak azok köszöntik egymást, akik kezet akarnak nyújtani egymásnak. Mindezt még Dzsamankul leveléből jegyezte meg. Majd biztosította, hogy az egész életét neki akarja szentelni, utolsó leheletéig és így tovább. Befejezésül Dzsamankul versét idézte:

Akszaj, Kokszaj, Szariszaj – sok földet bejártam,
de olyat, mint te vagy, sehol se találláltam . . .

6.

Másnap, mikor Hadzsimurat hazajött az iskolából, bátyjával együtt kimentek a sztyeppre tüzelőért. Fölszerszámozták a szamarát, a Feketesörényűt, köteleket szedtek a kévék összekötözéséhez, meg sarlókat és kesztyűket szíjaztak a nyereghez. A kutyát is elvitték magukkal. Aktor szívesen ment velük. Hadzsimurat a fiatalabb jogán a nyeregben helyezkedett el, a bátyja meg gyalog ment a szamár nyomán. Ha nem éri utol – az se baj. Sietni nem lehet, mert jókora út áll előttünk. Szultanmurat ismert egy jó helyet, ahol bőségesen akad rőzse, korhadt, száraz fa. Ez a hely messze volt, a Tujuk-Dzsar szárazérben. Tavasszal és nyáron mindenfelől ebbe a szárazérbe folytak az olvadékvizek, de főleg az eső-

víz. A szárazér szinte zengett a záporok és zivatarok tajtékozva lezúduló vizétől, őszre pedig embermagasságú, kemény szárú fű lengedezett benne. Ide csak ritkán vetődött el valaki. Ez volt a biztosíték rá, hogy nem jönnek üres kézzel haza.

A közelben már minden gizgazt összegyűjtöttek. Így aztán most már a Tujuk-Dzsar szárazeret kellett fölkeresni. Szultanmurat megígérte az édesanyjának, hogy ellátja tüzelővel, mielőtt elmegy az Akszajra.

Kezdetben Szultanmurat gondolataiba merülten lépkedett, és nem nagyon válaszolgatott beszédes kedvű öccsének. Volt miről töprengenie. Közelgett az idő, amikor a szántóvetőknek ki kellett vonulniuk az Akszajra. Mindössze néhány nap volt hátra. A kivonulás előtt mindig kiderült, hogy mennyi mindent nem végeztek még el. Főleg apróságokat. Pedig ott kint, az Akszajon még egy szöget se talál az ember, ha hirtelenében szüksége lenne rá. Jó, hogy Tinaliev, az elnök futólag benézett hozzájuk. Az iránt érdeklődött, javul-e édesanyja egészsége, és hogy állnak a deszant-parancsnok dolgai. És egyet-mást ő is mesélt. Elmondta, hogyan laknak majd kint a szántóföldön – úgy határoztak, jurtát állítanak föl –, hogyan szállítják utá-

nuk a takarmányt meg az élelmiszert, de a legfontosabb az volt, hogy beszélt az anyjával. Anya az utóbbi időben ideges volt a betegsége miatt, meg attól, hogy apától nem kapott levelet. Az elnökkel is parázs vitába keveredett. Azt mondta: „Hova küldi ezeket a kisgyerekeket? Elpusztulnak ott kinn a sztyeppen. Nem engedem el a fiamat. Beteg vagyok. A gyerekek kicsik. A férjemről semmi hír. Széna, tüzelő nincs a házban." Az elnök meg így beszélt: „Szénával valami keveset tudunk segíteni, többet nem tehetünk – a tavaszi szántás a nyakunkon." A tüzelőről már nem is tudott mondani semmit. Elsápadt, mintha a bensejét görcsbe rántotta volna valami, úgy mondta: „Amit a gyerekekről meg a sztyeppről mondott, fölösleges volt. Nem veszem figyelembe, bár lelkem mélyén megértem. De most ez a mi frontfeladatunk. S ha egyszer így van – akár akarja az ember, akár nem, nincs jelentősége. Megkövetelik a teljesítését. Minden fenntartás nélkül. Ha a férjek a fronton roham előtt siránkozni kezdenének az otthon után, meg hogy ez nincs meg az nincs, se tüzelő, se élelem, ugyan mi lenne abból a rohamból? Mi lenne akkor? A háborúban az ilyesmi megengedhetetlen! És erre a rohamra az utolsó erőin-

ket vetjük be – az iskolás gyerekeket. Más nincs."

Ilyen beszélgetés zajlott le köztük. Anya az elnököt, Tinalievet is sajnálta, őt is meg kell érteni, nem a nagy jó dolgában gondolt ki ilyet. Megkérte Szultanmuratot, hogy igyekezzen vissza a munkába. Az idő, azt mondja, lejár. Ahogy anya egy kicsit jobban lesz, egy pillanatig se várjon, lásson munkához . . .

Tegnap óta anya egy kicsit könnyebben érezte magát, néhány apróságot elvégzett otthon. Most már vissza lehetett térni a gyerekekhez a lóistállóba. Ugyanakkor, ha a föld alól is, de mindenképpen tüzelőt kellett szereznie. Nem lehet tűz és meleg nélkül hagyni a családot.

Tavasz eleji nap volt. Kellemes déli óra. Se tél, se tavasz. Az erők háborítatlan egyetértése. Végtelen térség, körös-körül békesség, tisztaság. Itt-ott már széles, egyenetlen szélű tisztások sötétlettek a megroggyant, összetöppedt hóban. A távolban, az áttetsző levegőben vakítóan fehérlettek a behavazott hegyóriások. Milyen végtelen földek terültek itt el körös-körül, és milyen töménte-len gondja van az embernek a föld hátán!

Szultanmurat megállt. Próbálta szemügyre venni az akszaji határrészt, amely nyugaton terült el a Nagy-Manasz hegy-

hát előhegységének sztyeppes lejtőin. De ilyen távolságból semmit se látott az úgynevezett akszaji vidékből. Csak a tágasságot és a fényt... A napokban tehát oda kell majd kivonulniuk. Hogy is lesz majd? Mi vár rájuk azon a vidéken? Aggasztó borzongás futott végig a hátán.

Csodálatosan szép nap volt. Hadzsimurat egészen megkótyagosodott az örömtől, a szabad naptól meg attól, hogy a bátyja ott van vele, a kutya hűségesen futkározik körülötte. Egyedül vannak az egész világon, és tüzelőért mennek a háztartás számára. Szamárháton lovagol. S vékony hangon mindenféle, háború előtti dalokat énekel:

Ber komanda, marsaldar
(Marsallok, parancsot adtok),
Kalbaj tegiz, csigabiz
(S ott leszünk mi mindhalálig).
Min-million zsoo kelsze da
(Ezer-millió az ellen)?
Baarin tegiz zagabiz
(Mind legyőzzük, mind egy szálig).

Micsoda szamár! Buta gyerek...

Hadzsimurat persze ügyet se vetett rá. Önfeledten énekelt tovább:

Bir-eki, da, bir-eki
(Egy-kettő, bal-jobb)
Katarandi tjuzdep basz)
(A sort mindig tartod)...

Szultanmuratnak is jókedve kerekedett. Olyan mulatságos volt látni ezt a hős vitézt, ahogy szamáron lovagol. Amikor azután a tavalyi szérű mellett elhaladtak, önkéntelenül elcsendesedtek. Ezen a magányos helyen, a félig ledőlt szalmakazlak közt már a tavasz érződött. Mezei csönd. Ahogy tavaly elcsépeltek, azóta csöndbe merült itt minden. Nedves szalma és rothadás szaga meg az elszállt nyár illata érződött. Az öntözőárokban egy törött, abroncs nélküli kerék hevert. És még állt az a jókora sátor is, amelynek a tetejét kicsépelt szalmával fedték be. A hőség elől ebben húzódtak meg a cséplők. A napsütötte részen, a szérű közepén, ahol ott maradt a kiszelelt ocsú, már kizöldültek az elhullott gabonaszemek sűrűn nőtt hajtásai.

Aktos ide-oda futkosott, nyargalászott, valamit kiszimatolt a szérűn, és vadgalambokat riasztott fel. Eljegesedett, meredeken lógó szalmacsomó alól rebbentek föl. Ezen a szélvédett helyen egész télen terített asztal volt számukra. Zajosan, vidáman nagy kört írtak le a mező felett, összetartó, suhanó csapat-

ban. Aktos is jóindulatúan vakkantgatva iramodott utánuk, azután továbbszaladt. Hadzsimurat is kiabált, hogy rájuk ijesszen, aztán egykettőre megfeledkezett róluk. Szultanmurat sokáig nézett a galambok után, elgyönyörködött könnyed suhanásukban, a napfényben gyöngyházszínben játszó tolluk csillogásában, aztán észrevette, hogy két szirtigalamb különvált a csapattól, szorosan egymás mellett másfelé repül, s eszébe jutott a fiatal számtantanító, aki kiment a frontra:

Kéklő égen szürke vadgalambok,
te meg én, így együtt repülünk.
Nincs a földön nagyobb boldogság,
mint együtt azzal, akit szeretünk ...

A tanító megmámorosodott a bozokernél*, amikor búcsúztatták, és amikor a bricskán kihajtottak az aulból, még igen sokáig hallatszott, ahogy énekelte: „Kéklő égen szürke vadgalambok, te meg én, így együtt repülünk ..." Akkor olyan nevetségesnek tűnt ez a dalocska Szultanmuratnak, és a szigorú tanító is bizony nevetséges volt. De most, ahogy tekintetével elkísérte az egyre távolodó vadgalambpárt, szinte megdermedt, tes-

* Pálinkafőző

tét borzongás rázta. A számtantanító dala szinte beléhasított. Megértette, hogy a kéklő égen röpülő vadgalamb ő maga, a másik meg, amelyik szorosan mellette szárnyal, Mirzagul, s még a lélegzete is elállt a hirtelen vágyakozástól, hogy ott lehessen mellette, s együtt suhanhassanak, mint ezek a galambok a havas mező felett, nagy, ferde kört rajzolva fölébe. Eszébe jutott a kislányhoz írt levele, és elhatározta, hogy a galambokról szóló sorokat is hozzáírja... Az egész dolog most azon múlt, hogyan adja át neki a levelet. Biztosra vette, hogy a gyerekek előtt soha nem veszi át tőle. Hiszen még a szünetekben is elkerülte. Most meg ő nem jár iskolába. Hozzájuk se mehet el, szigorú a család... De meg ha elmenne, akkor is mit mondana, hogyan magyarázná meg? Minek kell levelezni, ha egy aulban laknak – kérdezhetnék.

Minél többet gondolkozott, annál erősebben kívánta, hogy Mirzagul tudja, mit gondol felőle.

Egész héten hol rá emlékezett, hol a küszöbönálló akszaji kivonulásra meg a fronton levő apjára, és szinte észre se vette, amikor elérték a Tujuk-Dzsar szárazeret. Még az a gizgaz, amely lent a szakadékban, a befagyott patak partján meg a szúrós homoktövi sarjadékok között megmaradt, az is bőven elégnek lát-

szott. Nem azon kellett töprengeni, hogyan szedjenek tüzelőt, hanem hogy miként szállítsák el. Rövid töprengés után munkához láttak. A Feketesörényűt eleresztették, hadd eszegesse a hó alól itt-ott kiütköző tavalyi füvet. Aktosra nem kellett ügyelniük, ide-oda futkározott a szárazérben, és ki tudja, mi mindent megszaglászott. A sarlóval levágták a száraz gazt, a levágott szárakat egy csomóba rakták, hogy később kötegekbe fűzhessék. Szótlanul dolgoztak.

Hamarosan kimelegedtek, nekivetkőztek – ledobálták birkabőr bekecsüket. Sarlóval nagyszerűen lehet vágni a gazt, amikor sűrű és jó fás szárú. Az aul közelében nem találni ilyet. Ugyan hogy is lenne ott! Itt meg kész gyönyörűség, csomókban vághatja az ember, épp a gyökere fölött. A gaz szárazon zizeg, és gömbölyű meg hosszúkás termések héjában zörögnek a száraz magvak, és sűrűn hullanak a hóra. És ismét erősen illatozik a kesernyés virágpor, akárcsak nyáron, augusztusban. A hátukat alig tudják kiegyenesíteni. A gaz kitűnő, jó meleget ad majd. Anya meg a kislányok elégedettek lesznek. Amikor a házban jól ég a kályha, a hangulat is mindjárt vidámabb.

Már jó sokat levágtak, s éppen egy kis pihenőre készültek, amikor Aktos hirte-

len vadul és dühösen ugatni kezdett. Szultanmurat fölemelte a fejét, majd fölkiáltott, és a sarlót kiejtette a kezéből.

– Hadzsimurat, oda nézz, róka!

Elöl, a szárazérben, a télen megkeményedett havon egy róka futott, a kutya ugrasztotta fel; jobbra-balra nézegetett, és meg-megállt futtában. A róka könnyedén, minden megerőltetés nélkül szaladt, szinte siklott a jégen. Elég nagy volt, a füle vége fekete, a háta barnásvörös, hosszú farka szintén barnásvörös színű. Aktos dühödten és szeszélyesen követte; minél hevesebben törtetett a zsákmány felé, annál jobban belesüppedt a hóba.

– Fogd meg! Kapd el! – ordította Hadzsimurat, és sarlójukat lóbálva mindketten a róka felé iramodtak.

Amint a róka észrevette a vele szembe futókat, élesen visszafordult, egy szúrós bokor mögé futott, és amikor előző nyomán Aktos elrohant mellette, a másik irányba iramodott. A róka persze könnyen lerázhatta volna üldözőit, és elinalhatott volna, de szerencsétlenségére a szárazér végében találta magát, amely olyan volt, mint egy zsák, a szárazér meredek, szakadékos, megmászhatatlan falakban végződött. Úgy látszott, nem menekülhet. Persze, ha nincs ez a lármás, nyughatatlan kutya, a róka elrejtőzött

volna a homoktövisek sűrűjében, a szúrós tüskefal mögött, elérhetetlenül, de hát a kutya, ha csak ostoba házőrző is, mégis makacsnak és kitartónak bizonyult. A hangja egy pillanatra se hallgatott el, s a rókát ez a kutyaugatás rémítette meg a legjobban.

A két testvér, akit magával ragadott a váratlan esemény, hanyatt-homlok rohant utána, izzadtan, nekihevülten, saját kiáltozásától megsiketülten, az üldözés szenvedélyétől hajtva. A rókának nem volt mit tennie, megadja magát a kutya kénye-kedvére, vagy áttör az emberek közt a szárazér kijárata felé.

A róka körülnézett, és ahelyett, hogy a fiúktól elfutott volna, egyenesen feléjük tartott. A dolog annyira váratlan volt, hogy Szultanmuraték megálltak. A róka szinte kényelmesen közeledett feléjük, a szárazér alján húzódó hordalék hósáncgerincén, pontosan számolva a nyomában lihegő, időnként hóbuckákba süllyedő Aktos lehetőségeivel.

Szegény Aktos egészen elvesztette a fejét a sok ugatástól és futástól. Már nem vette észre, milyen messzire csalta a róka a mély hóban.

De a fiúk se bizonyultak körültekintőbbnek. Mindketten megálltak, szinte megbabonázva a feléjük iramodó csoda láttán – olyan szép volt a róka futás köz-

ben, akár egy csónak, amely villámgyorsan siklik lefelé a hullámok hátán. A róka pontosan kettőjük közt haladt, mintha épp középen akarna átmenni, hogy egyikőjük se legyen megbántva. De aztán kissé balra húzódott, és Szultanmurat mellett tört ki, tőle mintegy két-három lépésnyire. E röpke pillanat alatt úgy látta az állatot, mint álmában, szinte hitte is meg nem is, hogy látta. A róka úgy rohant el mellette feszülten előrenyújtott fejjel, és az arcába nézett csillogó, fekete szemével. Szultanmuratnak csak arra volt ideje, hogy elálmélkodjon a vadállat bölcs pillantásán. Így maradt meg az emlékezetében – a feje fölemelve, lompos farka szintén egyenesen magasra tartva, a hasa alja fehér, a négy mancsa gyors és fekete, a tekintete pedig okos és mérlegelő... Tudta, hogy Szultanmurat nem fogja bántani.

Akkor kapott észbe, amikor Hadzsimurat sarlóját a rókához vágva felordított:

– Üsd! Ü-üsd!

Szultanmuratnak már erre se jutott ideje, a róka besurrant a bozótba, nyomában Aktossal, s mindketten gyorsan távolodtak lefelé a szárazéren.

– Ez igen! – szakadt ki a kiáltás Szultanmuratból.

A fiúk még futottak egy darabig, majd megálltak. A rókának már hűlt helye volt. Csak Aktos ugatása hallatszott hol ebből, hol abból az irányból.

– Ej, te – mondta szemrehányóan Hadzsimurat. – Egy ilyen rókát elengedtél! Csak álltál, mint aki megdermedt, még a kezedet se mozdítottad.

Szultanmurat nem tudta, mit feleljen. Öccsének igaza volt.

– Minek kellett volna neked? – dünnyögte.

– Hogyhogy minek? – Aztán csak legyintett, nem magyarázta meg, mit akart mondani.

Ezután a levágott gazt szótlanul egy közös csomóba hordták. Valamennyit még sarlózni kellett, hogy jó tömött kötegeket készíthessenek. Hadzsimurat megbántott hangon ekkor szólalt meg:

– Minek, minek, azt kérded? Varrtunk volna belőle apának olyan rókaprém sapkát, mint amilyen a Nurgazi bácsié, de te csak máléskodtál!

Szultanmurat zavarba esett: lám csak, mire nem gondolt az öccse, miközben a rókát üldözte. Most már sajnálta, hogy nem sikerült elkapniuk egy ilyen valóban szép állatot, s maga elé képzelte apját olyan meleg, prémes füles sapkában, mint a Nurgazi bácsié. Nagyon jól illett volna apának. Gondolatait öccse szipo-

gása szakította félbe. Hadzsimurat a gazcsomó tetején ült, és keservesen sírt.

– Mi az? Mi van veled? – ment oda hozzá Szultanmurat.

– Semmi! – felelte az öccse könnyek között.

Szultanmurat nem faggatta. Emlékezett rá, hogy Nurgazi bácsi látogatásakor is mennyire sírt Hadzsimurat. Megértette, az öccse azért sír, mert apa után bánkódik. A róka meg a rókaprém sapka is rá emlékeztette . . .

Szultanmurat nem tudta, hogyan segítsen az öccsén. Maga is elszontyolodott. Sajnálattól és együttérzéstől áthatva elhatározta, hogy megosztja vele legféltettebb kincsét.

– Ne sírj, Hadzsike – mondta mellé telepedve. – Ne sírj. Tudod, szeretnék megnősülni, amikor apa hazajön.

Hadzsimurat abbahagyta a sírást, csodálkozva nézett rá, úgy kérdezte:

– Megnősülni?

– Igen. Ha segítesz nekem egy dologban.

– Milyen dologban? – kérdezte nyomban érdeklődve Hadzsimurat.

– Csak aztán egy szót se senkinek!

– Senkinek! Senkinek se szólok!

Szultanmurat most már habozott. Mondja vagy ne mondja? Zavartan hallgatott. Hadzsimurat nógatni kezdte:

– No, mondd, milyen dologban segítsek, mondjad már! Szultanmurat, becsületszavamra egy kukkot se mondok senkinek.

Szultanmuratot elöntötte a verejték, nem nézett az öccsére, úgy nyögte ki nagy nehezen:

– Egy levelet kell átadnod egy kislánynak. Az iskolában.

– És hol a levél, milyen levél? – hajolt a bátyjához fürgén Hadzsimurat.

– Majd később megmutatom. Nincs itt.

– Hol van?

– Ahol kell. Majd meglátod.

– És kinek, melyik kislánynak kell odaadni?

– Ismered te is. Majd megmondom.

– Most mondd meg!

– Nem, majd később.

Hadzsimurat követelőzni kezdett. Egészen kibírhatatlanná vált. Szultanmurat nagyot sóhajtva végül is kényszeredetten, elfúló hangon így szólt:

– A levelet... neki... Mirzagulnak kell... átadnod.

– Milyen Mirzagulnak? Annak, aki veletek jár?

– Igen.

– Hurrá! – rikkantotta örömében vagy huncutságában az öccse. – Isme-

rem, az, amelyik azt képzeli magáról, hogy olyan gyönyörű. Az alsósokkal szóba se áll.

– Mit ordítasz? – lobbant haragra Szultanmurat.

– Jól van, jól van! Nem ordítok. Szereted, igen? Mint Ajcsurek Szemetejt*, igaz?

– Fogd be a szád! – mordult rá nyersen Szultanmurat.

– Miért? Már beszélni se lehet? – méltatlankodott Hadzsimurat.

– Hát akkor csak ordíts, mássz fel oda a hegyre, és ordítsd tele a világot!

– Föl is mászok, és tele is ordítom! Szereted Mirzagult! Igen! Igen! Szereted...

Öccse pimaszsága kihozta sodrából. Ráhúzott egy nagyot a kobakjára. Hadzsike arca elfintorodott a fájdalomtól, és nyomban bömbölni kezdett, csak úgy zengett tőle a szárazér.

– Mikor apa a háborúban van, akkor verekszel? No várj csak! Várj! Ezért felelni fogsz! – ordította, ahogy a torkán kifért.

Most aztán le kellett csendesíteni. Micsoda zűrzavar! Amikor kibékültek, Hadzsimurat még mindig görcsösen

* Ajcsurek és Szemetej – a *Manasz* eposz szereplői

hüppögve azt mondta, arcán öklével szétmázolva a könnyeket:

– Ne félj, nem mondom meg senkinek, még a mamának se. Te meg ilyesmiért verekszel... A levelet átadom. Rögtön ezt akartam mondani, de te egyből verekedtél... A szünetben odaadom neki, majd félrehívom. Te meg ezért cserébe, amikor apa visszajön a háborúból, amikor apa az állomásra ér, és mindenki odafut a fogadására, majd vigyél magaddal. Ketten felülünk Csabdarra, és mindenkit megelőzünk. Te meg én. Mert Csabdar most már a tiéd. Elöl ülsz te, én meg a hátad mögött, úgy vágtatunk. Aztán Csabdart rögtön odaadjuk apának, mi meg majd mellette futunk, szemben velünk meg anya és a többiek...

Így beszélt panaszosan, megbántottan és könyörögve, s annyira meghatotta Szultanmuratot, hogy csak nehezen tudta visszatartani a könnyeit. Heveskedett, most meg nagyon bántotta, hogy megütötte a kis öccsét.

– Jól van, Hadzsike, ne sírj. Mi ketten Csabdaron fogunk odavágtatni, csak térjen vissza apa...

Amikor az egész levágott gazt egybehordták és összekötözték, három jókora köteg lett belőle. Szultanmurat mesterien tudta összekötni a tűzrevalót. Kezdetben a csomó igen nagynak látszik,

akár egy hegy, szinte fél az ember, hogy nem tudja elvinni. Aztán ha hozzáértően csavarod a kötelet, a csomó háromszor kisebb lesz. A jól összekötözött csomó szorosan és egyenletesen fekszik az ember hátán, még vinni is könnyebb. Ez alkalommal a fiúk két csomót készítettek málharakománynak, ezért is hozták magukkal a Feketesörényűt, egy kiegészítő köteget meg magának kötözött össze Szultanmurat. Igaz, jó messzire kell cipelni, de hát az a jó, ha egyszerre minél több tűzrevalót visznek haza. Ilyen fűtenivalót meg bizony kár is lenne itt hagyni. Pompás gazt gyűjtöttek itt, a Tujuk-Dzsar szárazérben.

A feketesörényűt úgy felmálházták, hogy se füle, se farka nem látszott ki alóla. Hadzsimurat vezette a kötőféknél fogva. Szultanmurat mögöttük haladt, görnyedten a tüzelő súlya alatt, amely különleges módon, kereszt alakban volt felkötve a vállára – a kötél leereszkedett a bal hóna alatt, aztán a mellén keresztül föl a jobb vállára, és jobbról a tarkójánál meg volt hurkolva, csúszó csomóval, amelynek a végét a teherhordó a kezébe fogja. Ilyen módon az ember menet közben is állandóan szorosabbra tudja húzni a tüzelő meglazuló kötélcsomóit.

Így ballagtak – elöl Hadzsimurat, utá-

na kötőféken a Feketesörényű, majd Szultanmurat a köteggel a hátán, és a menetet Aktos, a házőrző zárta be; alaposan elfáradt, jóformán csak kullogott.

Amikor tüzelőt visz az ember, az a fontos, hogy jó sokáig ne engedélyezzen magának pihenőt. Az első pihenő után a megtett távolságok rövidülnek – a második pihenő az először megtett távnak felét jelenti, a harmadik pihenő a másodszor megtett távnak a felét és így tovább. Szultanmurat jól tudta ezt, ezért erejét beosztva, egyenletes, nyújtott léptekkel haladt. Most semmit nem látott maga körül, csak előre nézett, a lába alá. Hogy sokáig ne fáradjon ki az ember, és ne várja a közeli pihenőt, cipelés közben legjobb gondolkozni.

Csak lépkedett, és azt tervezgette, hogy holnap reggel ismét a lóistállóba megy, és elfoglalja a deszant parancsnoki posztját. Igyekezniük kell. Mindössze néhány napjuk van hátra az akszaji kivonulásig. A lovak tulajdonképpen rendbe jöttek, meggyógyultak, az ekék és a tartalék ekevasak elkészültek, a lószerszámok szintén, aztán mégis, mikor az ember kimegy a mezőre, kiderül, hogy hibádzik valami, mindig így szokott lenni. Csekis brigádvezető szavajárása ez. Csekis brigádvezető azt mondja: a szem – gyáva, a kéz – hős, bátran ki

kell vonulni a mezőre, aztán ott majd munka közben kiderül, hogy és mint, előre úgyse láthat mindent az ember. Lehet, hogy igaza van.

Szultanmurat azon töprengett, hogyan is tudná megkönnyíteni anyja életét. Hiszen már egészen elgyötrődött. A tehenészetben fej, eteti az állatokat, és otthon sincs megállása. Mindent egyedül kell csinálnia. Fűtés, főzés, mosás. A húgai még kicsik. Hadzsimurat meg még külön gond. Ő maga már önálló, hamarosan elmegy az Akszajba, és ki tudja, mikor jön vissza. Mennyit kell majd fölszántani, elboronálni . . . És mindössze öt fogatuk van. A többi igásállat az ekékkel a régi földeken dolgozik majd. Ahol még több, jóval több a munka. De azok legalább ott vannak az aul közelében. Szükség esetén az asszonyok is odaállhatnak az eke szarvához. Bár ez egyáltalán nem női munka. Igaz, hogy most övig érő öntözőárkokat is ásnak, vizet vezetnek a földekre, meg gátakat emelnek.

Mit is csináljon, hogyan könnyítsen anyja életén? Semmi se jutott az eszébe . . .

Leginkább persze akörül forogtak a gondolatai, hogy holnap elküldi a levelet, csak még hozzá kell írnia azt a pár sort az *Akkepter* című dalból. Megpróbálta maga elé képzelni Mirzagult,

ahogy a levelét olvassa, s kitalálni, vajon mit gondol majd közben. Hű, úgy látszik, nagyon nehéz szerelmes levelet írni. Általában egyáltalán nem az kerekedik ki belőle, amit mondani akar, nem az lesz a papíron, ami a lelkében van. Érdekes lenne tudni, mit fog mondani. Válaszlevelet kell majd írnia. Hogy is lehetne másként? Különben hogyan tudná meg, beleegyezik-e vagy sem, hogy szerethesse? Ez aztán a probléma. És ha nem akarja, hogy szeresse?... Akkor mi lesz?...

A Tujuk-Dzsar szárazér régen elmaradt mögöttük. A lenyugvó nap most már elölről meg oldalról világított, csak arcuk féloldalát sütötte. A föld még mindig a tél nyugalmát és méltóságát őrizte. Rendszerint vihar előtt van így – nyugalom, enyheség, szélcsend, hogy azután a következő pillanatban minden fölboruljon, s vad, őrjöngő kavargásban pozdorjává zúzódjon. Ilyenkor kell elsuttogni azt: „Fordulj jóra, nyugalomra!" – hogy megfékezzék a gonosz erőket. Néha segít. „Fordulj jóra, nyugalomra" – mondta magában Szultanmurat, s szemével megfelelő hely után kutatott az első pihenő számára.

Dombos helyet kellett keresni, hogy aztán könnyebb legyen lábra állni. A tüzelőhordó először himbálni kezdi ma-

gát hanyatt fekve a kötegen, együtt a tüzelőköteggel, de nem nagyon erősen, mert ha nagyobb lendületet vesz a kelleténél, a köteg átlódul a fején, a teherhordó meg úgy kinyúlik, mint a béka. Amikor az ember lendületet vesz, először térdre kell buknia, majd a térdelésből talpra állni a második nekilendülésre, végül pedig az „o pirim!" varázsigével kiegyenesedni, amennyire a teher engedi. Viszont így sokkal egyszerűbb megpihenni – bátran hanyatt kell zuhanni.

Szultanmurat hanyatt dobta magát a gazkötegre, és egy pillanatra lehunyta a szemét. Ó, de nagyszerű volt meglazítani a kötelet a mellén! Csak feküdt, majd elolvadt a gyönyörűségtől, és közben azon töprengett, hol lesz a következő pihenő. Mikor gondolhat majd ismét csak rá, megpihenve a nehéz útszakasz után.

„Csak minél gyorsabban válaszolj a levelemre, hallod?" – súgta hangtalanul magában mosolyogva. Majd fülelni kezdett.

A végtelen és gyönyörű csend elnyugodott a földön a még világos, észrevétlenül szürkülő alkonyatban.

7.

...és lassan közeledtek azok a napok...

A várakozás aggasztó, nyomasztó érzése egész nap kínozta, miközben Mirzagul válaszát várta, egészen addig, amíg késő este álomtalan álomba nem zuhant... Szüntelenül csak erre gondolt, bármit csinált is. Dolgozott szakadásig, irányította a deszantját, de gondolatban csak azt várta, mikor fut oda végre Hadzsimurat a lóistállóhoz, mikor hozza már a régen várt választ. Hadzsimuratnak és neki még külön megbeszélt jeleik is voltak. Ha Mirzagul odaadta a válaszlevelet, akkor Hadzsimuratnak ugrándozva, kezével csapkodva kellett futnia; ha nem, akkor futás helyett lépésben, zsebre tett kézzel kellett közelednie.

Szultanmurat állandóan az iskola felé figyelt. De az öccse nap mint nap zsebre tett kézzel jelent meg. Elkeseredett, nem értette a dolgot. Lassan elfogyott a türelme. Állandóan kérdezgette, faggatta Hadzsimuratot, mit mondott neki a lány, amikor találkoztak, hogyan ment oda hozzá, és mit beszéltek egymással. Mire hazaért, az öccse már rég aludt. Pedig szeretett volna megtudni tőle még néhány apróságot. Persze tulajdon-

képpen nem volt mit kérdeznie. Hadzsimurat szavai szerint ez a kiállhatatlan Mirzagul-bijkecs egyáltalán semmiről sem beszélt vele a szünetekben, hanem úgy tett, mint aki semmit sem tud, semmire sem emlékszik. Mintha semmilyen levelet se kapott volna. Csak álldogált a szünetekben, a barátnőivel beszélgetett, de őt, Hadzsimuratot észre se vette, amíg oda nem ment hozzá, és meg nem fogta a kezét.

Szultanmurat nem értette, mit jelentsen ez. Ha Mirzagul semmiben sem akar közösséget vállalni vele, miért nem válaszol, miért nem mondja meg egyenesen? Miért hallgat, vagy nem érti, milyen gyötrő és nehéz a várakozás?

Ezekkel a gondolatokkal aludt el, reggel pedig, amikor az új napot elkezdte, újra csak ezen töprengett. Már nemigen maradt idő a várakozásra. A hó gyorsan elolvadt körös-körül. Amikor a fagy is fölenged, és föllélegzik a föld, a mezőn megjelenik az első barázda, akkor aztán csak győzze az ember...

Egyik alkalommal Szultanmurat így szólt az öccséhez:

– Mondd meg neki, hogy hamarosan elmegyek az Akszajra, hosszú időre...

Egyetlen szó volt a válasz.

„Tudom" – üzente a lány, egy szóval sem többet.

Találgatásokba merült. Néha szeretett volna elrohanni az iskolába, megvárni a szünetet, hogy láthassa, és maga tudakolja meg, mit jelent ez az egész. De nem tudta rászánni magát. Mindaz, ami korábban rendkívül egyszerűnek látszott, most szinte megoldhatatlannak tűnt. A félelem, a határozatlanság, a szégyen és a kételkedés, akár a változó időjárás a hegyek közt, úgy kavargott a lelkében . . .

Meg a munkát sem lehetett otthagyni. Tengernyi volt. A deszantparancsnokság nem bizonyult valami könnyű dolognak. Most is reggeltől estig csak dolgoztak, dolgoztak, és minél jobban közeledett az akszaji kivonulás ideje, a gondok és problémák annál jobban szaporodtak.

A beköszöntő tavasz ugyanakkor nemcsak a munkát szaporította, hanem az életüket is megszépítette, újjávarázsolta és fölpezsdítette. A patakon, az itatónál is minden tavasziasan vidám, tágas lett. A jég úgy eltűnt, akár a füst. A megkönnyebbült patak vidáman futott, bukdácsolt sziklás lépcsőin. A meder alján minden kavics fénnyel és árnyékkal telt meg a gyorsan tovairamló zöldes áramlatban. A lovak most zajosan, csapatostul futottak be a patak közepéig, egész vízpermetfelhőket ver-

ve föl a patájuk alól. A gyerekek lóháton szintén benyargaltak a patakba, a lovak közé. Hideg zuhany, nevetgélés, kiabálás, incselkedés . . .

Épp egy ilyen percben, kint az itatónál, pillantotta meg a lányt. A patakon az átkelőnél látta meg, és szinte megdermedt. Vajon mitől? Mirzagul nem volt egyedül. Négyen voltak lányok. Az iskolából jöttek. Az is megeshetett volna, hogy nem veszi észre őket. Hiszen annyian járnak ezen az úton, s ugrálnak át kőről kőre a kis patakon. De szerencséje volt. Véletlenül arra nézett, és nyomban ráismert. Csabdart visszafogva egy helyben tartotta. A kislány egyik kőről a másikra lépkedett, ő is megismerte Szultanmuratot, egy pillanatra megingott, karjával csapkodva kiegyensúlyozta magát, átért a túlsó partra, megállt, és még egyszer feléje pillantott. S ahogy továbbment a barátnőivel, még néhányszor visszanézett. Valahányszor hátrafordult feléje, Szultanmurat mindig oda akart vágtatni hozzá, odarepülni érte, az ígért boldogságért, hogy rögtön titkolódzás és félénkség nélkül megmondja neki, hogy szereti. És hogy nélküle az élet nem is élet. De sose volt hozzá elég bátorsága; amikor Mirzagul feléje fordult, minden egyes alkalommal szinte meghalt és újjászületett. A

lány már eltűnt barátnőivel az Aral utca torkolatánál, s ő még mindig visszafogta Csabdart a patak közepén; már a lovak is teleitták magukat, és kiballagtak a partra. A gyerekek egybeterelték őket, hogy megindduljanak a lóistálló felé, ő meg ott maradt egy helyben, s úgy tett, mintha még mindig Csabdart itatná...

Amikor később erre gondolt, csak csodálkozott meg szidta magát, amiért nem találta ki, hogy már korábban is láthatta volna, találkozhatott volna vele itt, ezen az úton, amikor az iskolából jön. Igen, ott az átkelőnél a kis patakon, mindig összefuthatnak, mintha csak véletlen volna. Természetesen neki magának kell cselekednie, találkoznia Mirzagullal, és tőle megtudni, hogy mit gondol a levélről!

Később megértette, hogy ezek a találkozások minden áldott nap létrejöhetnek, ha a deszantjuk a szokásosnál kicsit később hajtja ki a lovakat az itatóra. Szultanmuratot nagyon bosszantotta az a tudat, hogy minden alkalommal azután, hogy behajtották a lovakat az itatóról, majdnem ugyanott megjelent Mirzagul, ő meg nem tudta felfogni ezt az egyszerű dolgot. Gyötrődik, szenved, pedig minden milyen egyszerű...

Most aztán elhatározta, hogy megvárja. Másnap Szultanmurat hátramaradt a pataknál, azt mondta a fiúknak, hogy hamarosan utánuk megy, csak megfuttatja Csabdart, és megkérte őket, legyen gondjuk a lovaira az itatás után; kössék be valamennyit a helyére, és etessék meg.

Anataj persze megint belekötött.

Nem nagyon igyekezett vissza a lóistállóba az itatás után, és a többieket is visszatartotta.

– Tudom, hogy kit várasz – jegyezte meg kihívóan.

Micsoda undok alak!

Persze Szultanmurat is megéri a pénzét. Ahelyett hogy nyugodtan a helyére tette volna ezekkel a szavakkal: „Ha tudod, nagyszerű. Nem tévedsz" – ezt vágta oda Anatajnak:

– Te fasiszta kém, te!

– Ki a kém? Én vagyok kém?

– Igen, kém vagy!

– Bizonyítsd be! Ha kém vagyok, lövessen agyon a hadbíróság. De ha nem vagyok az, szétverem a képed! – Lovukat egymásnak fordítva, keringve taszigálni, lökdösni kezdték egymást a patak közepén. Fenyegetően ordítoztak, a szemük villámokat szórt, le akarták rántani egymást a lóról. A többiek csak nevettek rajtuk, jól szórakoztak, még ug-

ratták is őket, azok meg, mint a nekivadult kakasok, már nem tréfából rontottak egymásnak. A patak csak úgy tajtékzott körülöttük, vízpermet fröcscsent szerteszét, a lovak meg-megbotlottak, patkójuk megcsikordult a sziklaköveken; Erkinbek akkor rájuk kiáltott:

– Hé, újra tönkre akarjátok tenni a lovakat?!

Nyomban észbe kaptak, még örültek is, hogy ilyen nyomós érv akadt, és szó nélkül kilovagoltak a vízből.

Persze a hangulata mégiscsak tönkrement. Amikor a fiúk elhajtották a lovakat az istálló felé, Szultanmurat még akkor is erősen lihegett, és hogy egy kicsit lecsillapodjon, könnyű ügetésben haladt a patakparton, s szüntelenül az utat kémlelte. Nem ment messzire, visszafordult, és ekkor meglátta a lányt. Akárcsak tegnap, Mirzagul a barátnőivel tartott hazafelé. Beszélgetésbe merülten még csak nem is sejtették, hogy az imént valaki majdnem birokra ment egyikük miatt, hogy valaki szenved, a szíve hasad meg fájdalmában. Az anyja nemrég riadtan kérdezte tőle: „Mi van veled? Csak nem vagy beteg? Már nem lehet rád ismerni!" Megnyugtatta a mamát, aztán fogta a tükröt, régóta nem nézett bele, sose volt rá ideje, s valóban kiderült, hogy alaposan megváltozott az

utóbbi időben. A szeme csillog, mintha beteg volna, az arca megnyúlt, a nyaka hosszú lett, meg mintha két ráncocska vékony kis árka húzódna a szemöldöke közt, a felső ajka fölött pedig fekete pihék jelentek meg. Ha fényben nézi az ember; egyébként semmi sem látszik. Ez igen! Egészen megváltozott, nem lehet ráismerni... Biztosan az apja se ismeri fel nyomban, amikor hazatér...

Oldalról lovagolt feléjük, és amikor közelebb ért, észrevette, hogy Mirzagul kétszer is az itató felé nézett, mintha keresne valakit. Amikor meglátta Szultanmuratot, összerezzent a meglepetéstől, megtorpant, de aztán gyorsan továbbment a barátnőivel együtt. Mintha mi sem történt volna, gondtalanul ugráltak át egyik kőről a másikra, keresztül a patakon, hazafelé. Szultanmurat meg oldalirányból igyekezett feléjük, mintha sürgős ügyben sietne valahová, a veteményeskerteket megkerülve ért ki az utcára, hogy szembetalálkozzon velük. Az utca túlsó végén pillantotta meg Mirzagult. A lány itt már lassan lépkedett. S minél közelebb értek egymáshoz, az egész valahogy annál félelmetesebb lett. Szultanmuratnak úgy rémlett, hogy az egész utca az ablakokban leskelődik, meg az ajtókban figyeli őket, s valamennyien arra várnak,

hogyan találkoznak, és Szultanmurat mit mond a lánynak.

Mirzagul lassú léptekkel közeledett feléje. Szultanmurat nem értette, mi történt, miért olyan izgatott. Hiszen együtt tanultak, egy osztályba jártak, semmibe se került elvenni tőle valamit vagy megbántani, most viszont remegve s lelkében bizonytalansággal közeledett feléje. Most szerette volna elkerülni ezt a találkozást, de már késő volt. Az is bizonyos, hogy a lány valahogyan megérezte a lelkiállapotát. Amikor már majdnem odaértek egymáshoz, meggyorsította lépteit, és befordult a szomszédjuk udvarára, mielőtt elérte volna a házukat. Szultanmurat megörült és megkönnyebbülten felsóhajtott. Nagyon hálás volt Mirzagulnak. Úgy látszik, félelmetes dolog négyszemközt találkozni...

Azután meg csak korholta és szidta magát a gyávaságáért. Éjszaka rosszul aludt, és hajnalban, amikor fölébredt, s Mirzagulra gondolt, megfogadta, hogy ma, ha törik, ha szakad, odamegy hozzá, beszél vele, s egész komolyan megkérdezi tőle, szándékozik-e válaszolni a levelére, és mikor. Ha nem, akkor sincs harag, a napokban úgyis kimegy az Akszajra, és akkor ez az egész maradjon köztük. Ezt fogja mondani.

Ezzel a kemény elhatározással kezdte ezt a napot, ezzel a szándékkal dolgozott, s ezzel a szándékkal indult el ismét a patakparton itatás után. Csabdaron lovagolt. A patakparton oda-vissza. Közben észrevette, hogy az aulban a háztetők árnyékos oldalán is teljesen elolvadt a hó, csak a dombokon, ott, ahol a tél folyamán sokat összehordott a szél, tartotta még magát, bár egyre zsugorodó, piszkosszürke foltokban. Olyanok voltak, akár az amőbák, amelyeket az állattanórán valamikor a füzetbe rajzoltak.

Tegnap a lóistállóban Tinaliev, az elnök és Csekis, a brigádvezető szemlét tartott az akszaji deszantnál. Az ekéket már beszámozták, és kiosztották a gazdáiknak. Szultanmuratnak az egyes számú eke jutott. Azután mindenki fölszerszámozta a lovait, bemutatta, hogyan boldogul ezzel a feladattal, és azt is megmutatta, hogyan tudja befogni a négyest az eke elé. Azután mind az öt fogat felsorakozott. Ami azt illeti, kívülről nézve impozáns, remek látvány volt! Akár a tacsankák, a géppuskás szekerek. Csak a tacsankák helyén most az ekék álltak. A lovak erősek, a lószerszám rendbe szedve, az ekék meg csak úgy csillognak az olajtól. A szántóvetők feszes vigyázzban állnak, mindegyik a

maga fogata mellett. Tinaliev, az elnök szigorú ábrázattal sétált fel-alá a deszant előtt, akár egy hadseregparancsnok. És mindenkihez odalépett.

– Jelentsd, hogyan készültél fel!

– Jelentem, rendelkezésemre áll négy megpatkolt ló, négy kijavított hámiga, négy szügyelő, nyolc istráng, egy nyereg, egy ostor, egy két ekevasú eke három pár tartalék ekevassal.

Éppen úgy, ahogy a hadseregben. Csak Csekis, a brigádvezető ráncolta a homlokát. Hiába, öreg már, nehezen érti meg az ilyesmit.

A szemle jól zajlott le. Két dologban a deszanttagok mégis szégyent vallottak. Tinaliev valamennyiüket odahívta Erges fogatához.

– No, állapítsátok meg, mi a hiba a lószerszámmal – szólította fel őket.

Mindent átvizsgáltak, megtapogattak, de semmit sem találtak. Ekkor Tinaliev maga mutatta meg a hibát.

– Hát ez mi? Talán nem látjátok, hogy a rudas pejnek szorosra van húzva a szíj az oldalán? Tessék, nézzétek! Munka közben azután a szorosra húzott szíj feltöri a ló oldalát. Az állat ezt nem tudja megmondani. Húzni fog, másnapra azután az oldala földagad, már nem lehet befogni. Tartalék lovat honnan fogok majd szerezni nektek? Nincsenek

tartalék lovaim. Tehát az eke kiesik a munkából a gondatlan szerszámkezelés miatt. Gondolkozzatok rajta, jogunk van-e ilyesmit megengedni magunknak! Ezért készülődtünk volna egész télen?...

Mindenki szégyellte magát. Ilyen apróság, és tessék!

– Szultanmurat – mondta figyelmeztetően Tinaliev –, neked mint a deszantparancsnoknak, munkakezdés előtt mindig ellenőrizned kell, ki hogyan fogta be a lovait. Világos?

– Világos, elnök elvtárs!

A második dolog, ami miatt a deszant szégyent vallott, már jóval komolyabb volt. Még a parancsnok is bakot lőtt. Tinaliev, az elnök megkérdezte:

– Mondjátok meg nekem, hol hagyjátok a lószerszámot éjszakára, munka után?

Gondolkoztak, találgatták, ki így, ki úgy felelt. Végül is úgy döntöttek, hogy kint a szántóföldön, az ekék mellett.

– Hát te hogy vélekedsz, parancsnok?

– Én is így gondolom. A szántóföldön, ahol kifogunk, ott hagyjuk a szerszámot is az eke mellett. Csak nem visszük magunkkal!

– Nem, nem helyes. A lószerszámot nem szabad kint hagyni éjszakára a mezőn. Nem azért, mintha valaki elvinné.

Hanem azért, mert éjszaka lehet eső vagy hó. A szerszám elázik. A lószerszám szironybőrből készült. És a róka vagy a mormota megrághatja kint a réten. Világos, hogy miről van szó? Tehát mi következik ebből? Az eke kint marad a földön. A kifogott lovakat a lószerszámmal együtt beviszitek a szállásra. Lesz egy jurtátok, amelyben majd laktok. Jurta csak egy van. Másik jurtám nincsen. A lószerszámot mindenki beviszi a jurtába, és szépen elhelyezi ott, ahol aludni fog. A feje alja lesz a lószerszám! Ez a törvény! Ez a ti fegyveretek! És minden katona a legjobban a fegyverére vigyáz!

Ezeket mondta Tinaliev elnök ezen a napon, az akszaji csapat előtt, amely teljes harckészültségben felsorakozott a szemlére.

Ezeket mondta Tinaliev elnök a deszant akszaji kivonulásának küszöbén. Közeledtek ezek a napok. Minden erre vallott...

Ezeket mondta Tinaliev elnök, mikor a helyes gondolkozásra oktatta őket...

Ezeket mondta...

Igen, könnyen előfordulhat, hogy három-négy nap múlva, ha el nem romlik az idő, indulnak az Akszajra, és akkor természetesen egész nyárig nem láthatja Mirzagult. Szultanmurat megrémült.

Nehéz, szinte lehetetlen volt ezt elképzelni – nem látni őt legalább messziről, annyi ideig! És ő még azt akarja mondani ma neki, hogy válaszoljon, igen vagy nem, és hogyha nem, hát az sem olyan nagy baj, nincs idő a várakozásra, az akszaji munka fontosabb . . .

Szultanmurat állandóan az utat vigyázta, ahogy a patakparton lovagolt. Már-már nyugtalankodni kezdett. Régen jönniük kellett volna. No végre, akkor vette észre a lányokat! Mirzagul azonban nem volt köztük. A barátnői jöttek, ő meg nem. Szultanmurat először elkeseredett. Mire várjon, ha egyszer így alakult! Kedveszegetten lovagolt a lóistálló felé. De útközben félelem vett rajta erőt: hátha hirtelen megbetegedett, vagy valami más történt vele. Félelme egyre nőtt, s érezte, sehogyan sem tud megszabadulni tőle, amíg meg nem tudja távollétének okát. Úgy határozott, hogy megkérdezi a lányokat. Megfordította Csabdart, és utánuk lovagolt. Ekkor látta meg Mirzagult. Egyedül jött. Már az átkelőhelyhez közeledett. Szultanmurat megeresztette lova kantárát, hogy idejében érjen az átkelőhelyhez, s találkozhassanak; annyira megörült, olyan erősen, hogy maga se vette észre, elkiáltotta magát: „Drágaságom!"

Mirzagul feléje tartott, őt nézte, és mosolygott rá.

– Vigyázz, nehogy eless! – kiáltotta neki, bár az átkelőhely széles, felül kigyeptéglázott tetejéről aligha lehetett leesni. Milyen jó, hogy az átkelőhely lépegetőin jött! Milyen jó, hogy ez a szeszélyes hegyi patak nem tűrt meg semmilyen pallót vagy hidat a hátán!

Szultanmurat várt, feléje nyújtotta a kezét, Mirzagul meg csak lépkedett feléje, tekintetét egy pillanatra sem vette le róla, s mosolygott.

– Vigyázz, nehogy eless! – mondta még egyszer.

A lány semmit sem felelt. Csak mosolygott rá. És ez a mosoly mindazt elmondta Szultanmuratnak, amit tudni szeretett volna. Milyen csodabogár is volt, leveleket firkált, gyötrődött, és választ várt...

Megfogta a tenyerét, amikor a lány feléje nyújtotta a kezét. Hány évig tanultak együtt, és csak most derült ki, mégse tudta, milyen érzékeny, beszédes Mirzagul keze. „Látod, itt vagyok! – mondta a keze. – Úgy örülök! Te talán nem érzed, mennyire örülök?"

És ekkor a lány arcára pillantott. S elképedt – önmagára ismert benne. Akárcsak ő, Mirzagul is egészen megváltozott az alatt az idő alatt, megnőtt,

megnyúlt, s a szeme furcsán, bágyadtan csillogott, mint betegség után. Hasonló lett hozzá, mivel ő is állandóan töprengett, álmatlanul forgolódott éjszakákon át, mivel ő is szeretett, és ez a szerelem hasonlóvá tette hozzá. S ettől még szebb, még drágább lett. Egész lénye a boldogság ígérete volt. Mindezt egyetlen pillanat alatt ismerte fel és érezte meg Szultanmurat.

– Már azt gondoltam, hogy megbetegedtél – mondta Szultanmurat remegő hangon.

Mirzagul nem ezekre a szavakra válaszolt, hanem mást mondott:

– Tessék. – A kislány elővette a számára készített kis csomagot. – Ezt neked hoztam. – És azzal megállás nélkül tovább ment.

Hányszor, de hányszor elnézegette Szultanmurat e selyemmel hímzett kicsi kendőt! Előhúzta a zsebéből, majd ismét eltette, aztán megint csak nézegette. A füzetlap nagyságú kiskendő széle tarka kacskaringókkal, virágokkal, apró levelekkel volt kihímezve, és az egyik sarkában, a kacskaringók között vörös fonállal két nagy monogrambetű látszott és egy kisbetű: „S. ç. M" – ami azt jelentette: „Szultanmurat dzsana Mirzagul" – vagyis „Szultanmurat és Mirzagul". Ezek a latin betűk, amelye-

ket az iskolában tanultak még a kirgiz ábécé reformja előtt, adták meg a választ Szultanmurat bőbeszédű, verses levelére.

Szultanmurat úgy tért vissza a lóistállóba, hogy alig tudta fékezni ujjongó örömét. Megértette, hogy ez olyan boldogság, amelyet nem oszthat meg a többiekkel, ez csak az övé, és senki más nem lehet olyan boldog, mint ő. Ugyanakkor nagyon szeretett volna beszámolni a fiúknak a mai találkozásról, és megmutatni nekik az ajándékba kapott kicsi kendőt...

A munka viszont jól ment. A fiúk az itatás után lecsutakolták a lovakat, majd vödörben zabot hoztak, és szénát raktak az etetővályúba. Szultanmurat rögtön bekapcsolódott a munkába. A vakaróval szaporán végigsimogatta lovai rugalmas, erőtől duzzadó hátát és oldalát, majd zabért szaladt. Közben állandóan ott érezte a kis kendőt a katonazubbonyból átalakított inge felső zsebében. Mintha láthatatlan tűz égett volna benne. És ez örömmel és aggodalommal töltötte el. Örömmel azért, mert Mirzagul válaszolt a szerelmére, aggodalommal pedig azért, mert ez az ismeretlen kezdete volt...

Aztán szénáért szaladt a lóistálló mögötti kazalhoz. Itt csend volt, sütött a

nap, a száradó füvek illata érződött. Nagyon szerette volna még egyszer megnézni a kicsi kendőjét. Előszedte a zsebéből, nézegetni kezdte, még a füvek és virágok illatozása ellenére is megérezte a kendő sajátos illatát, mintha finom szappanszagot árasztott volna. Egyszer az iskolában megérezte a kislány hajának illatát. Most már emlékezett rá, hogy ez az ő illata. Így állt ott, kettesben a kis kendővel, amikor valaki hirtelen kitépte a kezéből. Odakapta a fejét – Anataj!

– Ahá, szóval már kendőt kapsz tőle!

Szultanmurat lángvörös lett.

– Add ide!

– Csak ne olyan hevesen! Előbb megnézem.

– Azt mondtam, add ide!

– Ne ordíts, megkapod. Nekem ugyan nem kell!

– Add vissza azonnal!

– Ordíts hangosabban! Ordíts, hogy elvették az ajándékba kapott kendődet! – Azzal Anataj zsebre vágta a kis kendőt.

Hogy ezután mi történt, Szultanmurat már nem emlékezett rá. Csak felvillant előtte Anataj dühtől és félelemtől eltorzult arca, és teljes erővel lecsapott rá, aztán hátrazuhant egy erős ütéstől, amely a gyomrát érte. Összegörnyedt

zuhanás közben, de nyomban talpra ugrott, és a széna közül még nagyobb dühvel és gyűlölettel rontott a galád Anatajra. A fiúk is odafutottak, s nyugtalanul téblábóltak körülöttük. Hárman megpróbálták szétválasztani őket. Kérlelték őket, könyörögtek nekik, a karjukba csimpaszkodtak, de ezek ketten újra és újra összeugrottak, és csépelték egymást vad, kíméletlen küzdelemben. „Add vissza! Add vissza!" – hajtogatta makacsul Szultanmurat, és tudta, hogy a harc csak azzal zárulhat: meghal, vagy visszaszerzi a kendőt. Anataj zömök volt és erős, hidegvérrel verekedett, az igazság és a jog viszont Szultanmurat oldalán állt. Elvakultan és szüntelenül támadott, bár Anataj ütéseitől gyakran a földre zuhant. Utoljára arra a vasvillára zuhant, amely ott hevert a szénakazal mellett. És ekkor keze önkéntelenül kapott a villa után. Fölugrott, és a vasvillát előreszegezte. A fiúk kiáltozva ugrottak szét:

– Állj!

– Megállj!

– Térj észre!

Anataj lihegve, kezét-lábát szétvetve állt előtte, a szeme azt kutatta, merre menekülhetne, de sehová se futhatott. Az egyik oldalról a szénakazal, a másikról a lóistálló állta útját. Szultanmurat

épp ezekben a percekben nagy lelkierőről tett tanúságot. Megértette, hogy ez már végleg túlzás, de nincsen más kiút.

– Add vissza – mondta Anatajnak –, mert baj lesz.

– Itt van, nesze! – kapkodott Anataj, s megpróbált mindent tréfára fordítani. – Kell is nekem! Már tréfálni se lehet! Hülye! – Azzal odadobta a kendőt.

Szultanmurat a felső zsebébe tette. A végzetes perc elmúlt. A gyerekek megkönnyebbülten felsóhajtottak, egyszerre megjött a hangjuk, és Szultanmurat csak ekkor érezte, hogy szédül, és reszket a keze–lába. Vért köpködve – az ajka fölrepedt –, imbolygó léptekkel, akár a részeg, a kazal mögé botorkált, a szénára zuhant, és hanyatt fekve, mély lélegzeteket véve, lassan-lassan összeszedte magát...

8.

Estére, bár nem békültek ki Anatajjal, a közös ügyek rászorították őket, hogy közelebb kerüljenek egymáshoz. Mégis tüske maradt a lelkében, s szégyellte, hogy ez az egész ilyen ostobán alakult. Ugyanakkor Szultanmurat azt is megértette, hogy ez az eset fontos próbatétel volt az életében: ha gyáván viselkedik, elsősorban önmagával nem tudott volna többé szembenézni. Olyan ember meg

nem lehet, nem szabad, hogy a deszant parancsnoka legyen.

Erről még aznap meggyőződött, amikor alkonyattájt Tinaliev, az elnök és Csekis, a brigádvezető megérkezett a lóistállóba. A hosszú úttól mindkettőjük lova fáradt, saras volt. Az elnök meg az öreg Csekis még hajnalban kilovagoltak az akszaji határrészre, s csak az imént tértek vissza. Elégedetten érkeztek. Pár nap múlva indulhatnak az Akszajra. A sztyepp föllélegzett. S megfelelő jó föld is van bőven. Szánthatnak, amennyit csak jólesik. Kijelölték a parcellákat. Kiválasztották a mezei szálláshelyet. Most már csak be kell rendezkedniük odakint, és hozzáfogni ahhoz, amire egész télen készülődtek.

– No, mi újság, gyerekek? – kérdezte tőlük Tinaliev. – Milyen a hangulat? Vannak-e javaslatok, észrevételek? Most mondjátok meg, nehogy akkor kapjatok észbe, amikor már messze lesztek az aultól.

A fiúk hallgattak, semmi olyasmi, ami sürgős intézkedést követelt volna, nem mutatkozott, mégsem akadt senki, aki magára merte volna venni a felelősséget, hogy kimondja az utolsó szót.

– Van parancsnokunk – jegyezte meg Erges. – Ő tud mindent, mondja meg ő, ha van valami.

Erre aztán Szultanmurat elmondta, hogy egyelőre nincs semmi hiba, semmire sincs szükségük, mindent átgondoltak, a lábbeliket megjavították, a ruhájukat megfoltozták, takarónak bundát visznek, röviden szólva – ők is, az ekék is meg a lovak is akármelyik napon hozzákezdhetnek a munkához, amint a föld megengedi.

Aztán még megvitattak egy csomó más dolgot – a szakáccsal, a tüzelővel, a jurtával kapcsolatban, és arra a közös elhatározásra jutottak, hogy két-három nap múlva, ha az idő nem változik, nem lesz hó, akkor ki kell vonulni a földekre...

Jó idő járta, bár itt-ott felhős volt az ég, a nap ki-kikukucskált, majd ismét elrejtőzött, párállott a föld, s a hó alól kiszabadulva nyirkos szagot lehelt...

És lassan közeledtek azok a napok... Minden erre vallott...

Bárhogy felkészültek is, a kivonulás előtt mégis adódott még egy csomó apróbb probléma. Kiderült, hogy két lópokróccal kevesebb van, a meglevő kettő is olyan avítt és lyukas, hogy semmi értelme nem volt magukkal vinni az Akszajra. A korai tavaszi éjszakák szinte téliesen hidegek, különösen a szántás első napjaiban... Csekis azt mond-

ta, hogy azelőtt, amikor még faekével szántottak, az első napokban megesett, hogy délig is vártak, amíg a föld kiengedett az éjszakai fagyok után... Az a ló pedig, amelyik nincs letakarva pokróccal éjszakára, és átfázik, az már nem igásállat.

Szultanmuratnak hol az irodába, hol az elnökhöz, hol a brigádvezetőkhöz kellet szaladgálnia, amíg az aulban két jó lópokrócot sikerült venniük a kolhoz számára...

E gondok és futkosások közepette legjobban azt az időt várta, amikor a lovakat ki kellett hajtani az itatóra. Szerette volna látni Mirzagult, mielőtt elmennek; szeretett volna találkozni vele, mint akkor ott, az átkelőnél... Minden egyes alkalommal ebben reménykedett – de hiába. Sietnie kellett, nem volt idő a várakozásra. És éppen azért valahogy furcsa tisztázatlanságot, befejezetlenséget érzett a kapcsolatukban, és valamilyen homályos, nyugtalanító bűntudatot azért, ha mondjuk nem találkoznának a kivonulásuk előtt. Szultanmurat tudta, hogy Mirzagul is gondol rá, erről meggyőződött akkor, az első pillantásából, amikor önmagára ismert benne. De ugyanakkor még a gondolatát is elhessegette annak, hogy Mirzagul maga fogja keresni vele a találkozást. A lány

büszkesége és becsülete ezt nem engedhette meg. Már nyilatkozott, átadta neki a hímzett kis kendőt, a többi a férfiember gondja...

Persze találkozhatott volna vele a kivonulásuk előtt, így is számította, ha nem történik újabb szerencsétlenség. Az akszaji kivonulás előtti napon, amikor a deszant tagjai ki akarták hajtani a lovaikat búcsúitatásra, ezután akarta Szultanmurat megvárni Mirzagult, de a lóistálló kapujánál Csekisbe, a brigádvezetőbe ütköztek. Komor volt és barátságtalan. Rőt kis szakálla összeborzolódva, sapkája egészen a szemére húzva.

– Hová mentek?

– A lovakat itatni.

– Várjatok. Te, Anataj, eredj haza. Anyád megbetegedett. Eredj, eredj szaporán. Szállj le a lóról. Ti pedig, fiúk, hajtsatok ki gyorsan az itatóra, aztán szaporán vissza. Egykettőre itt legyetek, megvárlak benneteket!

Amíg a kicsi ménest ügetésben a patakhoz hajtották, Szultanmurat az utat kémlelte, meg visszafelé is állandóan hátra-hátratekingetett: nem, Mirzagult nem látta. Még nem volt itt az ideje, hogy hazatérjen az iskolából. És az öreg Csekis ugyan miért sürgette annyira őket? Ha ez nincs, ma mindenképpen megvárta volna Mirzagult! Annyira sze-

retett volna újra találkozni vele az átkelőnél...

Amikor visszatértek a lóistállóba, és helyükre vezették a lovakat, az öreg félrehívta négyüket, és így szólt hozzájuk:

– Beszédem van veletek.

Aztán javasolta, hogy üljenek le. A fiúk leültek, hátukat a töltés falának vetve. Tinaliev, az elnök állva szeretett beszélgetni, ő maga is állt, az emberek meg körülötte, Csekis, a brigádvezető meg épp ellenkezőleg – ülve, kényelmesen szeretett társalogni. Hiába, öregember volt. Amikor elhelyezkedtek, Csekis megsimogatta borzas, rőt szakállát, és elkezdte:

– Mondanom kell nektek valamit, dzsigitek, nem vagytok már kisgyerkőcök. Hamar bele kellett kóstolnotok az élet keserűjébe. Forróságban járni, hidegben aludni. Szóval ilyen sors jutott nektek. Ma is, lám, egyik társatokat nagy szerencsétlenség érte – Anataj apja, Szatarkul elesett a fronton. Ti már nem vagytok gyerekek, amikor valamelyikőtök bajba kerül, a többieknek a segítségére kell lenni. Készüljetek! Fogadjátok és elkíséritek az embereket. Hozzátok a lovakat. Az emberek most az elhunyt Szatarkul házánál gyülekez-

nek, nektek is ott kell lennetek. És ne pityeregjetek Anataj jelenlétében, mint az óvodások, ha már sírtok, akkor hangosan, férfi módra, hogy tudják: Anataj hűséges barátai sírnak. Együtt megyünk, ezért is siettettelek benneteket...

Libasorban haladtak az ösvényen Anatajéknak az utca végén álló háza felé. Ugyanilyen, kisebb lovas meg gyalogos csoportok tartottak már mindenfelől a ház felé.

Változékony idő volt. Néha kibújt a nap, majd ismét felhők takarták el, északi szél támadt, hidege szinte a csontig hatolt. Szultanmurat a félelemtől és a sajnálattól gyötrődő, szenvedő lélekkel tartott Anataj háza felé. Félelmetes volt, mert egy vagy két perc múlva fölcsap az aulból, mint a tűzvész lángja, a háztetők fölé egy hatalmas sírás, egy embert megint hiába várnak haza a háborúból, aki itt született és itt nőtt fel az apai hegyek tövében; soha senki nem látja többé... „És ugyan mi van apával? Se hír, se levél nem jött tőle. Mi lehet vele? Anya már szinte eszét veszti félelmében. Csak ez ne legyen, csak ez ne történjen!"

Már az udvarhoz közeledtek, amikor Anatajék házából átható jajszó csapott fel, és ez a sírás megsokszorozódott, ki-

áradt az udvarra, az utcákra, ahol összegyűltek az emberek...

Csekis után haladva a deszant tagjai is hangos sírásra fakadtak, együtt jajgattak, ahogy az öreg tanította őket.

– Ó, apánk, Szatarkul, dicső apánk, Szatarkul, hol látunk most már téged, hol hajtottad le arany fejedet?!

Ebben a percben, a közös fájdalom percében Anataj apja, Szatarkul valóban mindnyájuk édesapja volt, s e percben valóban dicső volt, mert minden ember nagyságát csak akkor ismerik fel hozzátartozói, amikor elveszítik őket... Mindig így volt, és így is lesz...

– Ó, apánk, Szatarkul, dicső apánk, Szatarkul, hol látunk most már téged, hol hajtottad le arany fejedet?!

A deszant tagjai ezekkel a szomorú szavakkal követték Csekist a sokaságon át, s amint az udvarba léptek, közvetlenül az ajtó mellett megpillantották Anatajt. A bánattól valahogy összemegy az ember. Közülük a legidősebb, a félelmetes és erős Anataj egészen gyámoltalan kisfiúvá lett. A vállára nehezedő bánat súlya alatt gyerekesen, hangosan zokogott, a falhoz szorulva, mint a kiscsikó rossz időben. Arca megduzzadt a könnyektől. Mellette hangosan sírtak a húgai és az öccsei.

A barátai odamentek Anatajhoz.

Ahogy meglátta őket, még hangosabb sírásra fakadt, mintha a bánatát panaszolná nekik, azt a szerencsétlenséget, amely mindenki szeme láttára ment végbe. Mintegy ezzel kérve védelmet és segítséget tőlük. Anatajnak ez a védtelensége Szultanmuratot rázta meg a legjobban. Valamennyien zavartan topogtak körülötte, és nem tudták, mit csináljanak, hogyan vigasztalják meg pajtásukat. Úgy tűnt, senki se tud segíteni rajta. És egyikük sem sejtette, hogy Szultanmurat képzeletben épp az imént ugrott ki az udvarról egy géppisztollyal, és rohant vele egyenesen arrafelé, ahol a háború folyt; megállás nélkül ki a frontra, és ott a dühtől és haragtól ordítva, ordítva és sírva kaszálta a fasisztákat a géppisztolysorozatokkal, megállás nélkül, a ki nem ürülő, el nem hallgató géppisztolyból, barátjának, Anatajnak megölt apjáért, az aulnak okozott szenvedésért és bánatért...

Kár, hogy nem volt géppisztolya!

És ekkor Szultanmurat így szólt Anatajhoz (hiszen ő volt a deszant parancsnoka):

– Ne sírj, Anataj. Mit csináljunk? Hiszen Erkinbek és Kubatkul apja is elesett a fronton. Magad is tudod. Az én apámtól sem jött már régen levél. Háború van. Magad is tudod. Csak szólj,

Anataj, és mi mindenben segítünk neked. Csak szólj, Anataj, mit csináljunk, hogy neked könnyebb legyen...

De Anataj a falnak fordulva, sírástól görcsösen rángatódzó vállal, egyetlen szót sem tudott kipréselni magából. Az elhangzott szavak nem vigasztalták, ellenkezőleg – fájdalmas sebeket ütöttek lelkében, patakzó könnyei szinte fojtogatták, elkékült, nem kapott levegőt. Szultanmurat elszaladt, és egy kupa vizet hozott neki.

E pillanattól kezdve felelősnek érezte magát azért, ami itt történt. Megértette, hogy cselekedni kell, valahogy segíteni. Négyen vizet hordtak a patakból, fát vágtak, felszították a tüzet a szamovárok alatt, amelyeket a szomszédoktól kértek kölcsön, fogadták és kikísérték a látogatókat, az idősebbeket lesegítették a nyeregből...

Az emberek csak jöttek, egyre jöttek, hogy részvétüket nyilvánítsák az elhunyt családjának, mások távoztak, miután teljesítették kötelességüket. A deszanttagok az egész napot Anatajék udvarában töltötték.

A legnehezebb perceket akkor élte át Szultanmurat, amikor a tanítónő, Inkamal-apaj megérkezett a hetedikes lányok társaságában, akik közt Mirzagul is ott volt. Hogy sírt Inkamal-apaj, hogy

zokogott Anataj vállát átölelve, könnyek nélkül nem állhatta meg az ember, ha rájuk nézett. A híres jósnő jövendölése a tanítónő fiáról nem vált valóra, de hát nem is hitt ő ebben. És most zokogott a riasztó balsejtelemtől, szabad folyást engedett a könnyeknek, hogy könnyítsen gyötrődő lelkén. A lányok is ott sírtak a tanítónőjük mellett, Mirzagul is lehajtott fejjel, némán könnyezett, talán neki is eszébe jutott az apja meg a bátyja, és egyetlenegyszer sem nézett feléje. Még így, bánattól szenvedőn is szebb volt valamennyiüknél. Szultanmurat mélységesen együtt érzett vele, és végtelenül büszke volt rá. Szeretett volna odamenni hozzá, hogy átölelje, és együtt sírjon vele, s bánatát bánatához kösse...

... Ó, Mirzagul, ó Mirzagul-bijkecs,
kéklő égen szürke vadgalambok,
te meg én, így együtt repülünk...

Azután, amikor az udvaron felhangzott az imádság, és amikor mindenki, aki ott volt, némán magába merült, nyitott tenyerét arca elé tartva s úgy tekintve bele, mint a törvények könyvébe, hallgatta az ima ünnepélyes, éneklő szavait, amelyek évezredekkel ezelőtt kerültek ide az ismeretlen Arábiából, a világ

örökkévalóságát hirdetve a születésben és a halálban, s ezt az imát, most a háborúban elesett Szatarkulért, Anataj apjáért mondták – akkor Szultanmurat ott, az imádság közben szemét tenyere fölé emelte, és Mirzagulra nézett. Az áhítatos fiatal lány gyönyörű volt. Valami mély tűnődés pihent meg az arcán. De nem nézett Szultanmuratra.

Így is ment el, egyetlen szót sem szólt hozzá, csak tekintete pihent meg rajta szomorúan, mielőtt eltávozott s odabiccentett neki. Ó, Mirzagul, ó, Mirzagul-bijkecs . . .

A sírás az elhunyt Szatarkul házában kissé alábbhagyott. A veszteséggel való megbékélés kijózanító, kegyetlen csöndje lépett a helyébe. A sírás – tiltakozás, lázadás, ellenkezés; jóval szörnyűbb megértése a megtörténtnek, amit visszafordítani nem lehet. Ilyenkor lepik meg az embert a legsötétebb gondolatok.

Anataj lehorgasztott fejjel a fal mellett ült. Szultanmurat egyszerűen félt ránézni. A vakmerő, erős, vad Anatajt letiporta a szerencsétlenség. Bizony jobb lett volna, ha ordít vagy sír; jobb lett volna, ha megszaggatja ruháját, vagy ide-oda dobálja magát.

Szultanmurat nem tudta, hogyan szabadíthatná meg ettől a fájdalmas, kilátástalan magányosságtól. Segíteni kel-

lett neki, mindenképpen rá kellett kényszeríteni, hogy érezze: nincs egyedül, emberek vannak körülötte, akik az életüket is odaadnák érte.

– Gyere, Anataj, szeretnék veled négyszemközt beszélni – hívta el Szultanmurat.

Anataj fölállt, és kiment a ház sarka mögé.

– Nehogy azt gondold, Anataj – kezdte Szultanmurat nagyon izgatottan s nehezen keresgélve a szükséges szavakat –, hogy én ezt a... Ha akarod, neked adom azt a kis kendőt örökbe.

– Ugyan már, Szultan! Nem kell – felelte. – Az a tiéd, és senkinek ne add oda! Én meg... Te pedig bocsáss meg nekem, hogy akkor, bocsáss meg és felejtsd el. Soha többet nem teszek ilyet, Szultan. Nekem már semmi sem kell... Az apám olyan volt... Annyira vártuk... – És a könnyeitől fulladozva Anataj ismét felzokogott.

Most itt, magányosan együtt sírtak az idővel, amelyben éltek és növekedtek.

9.

Harmadik napja szántották az ekék az akszaji határrészt. Harmadik napja szünet nélkül nógatták, hajszolták lovaikat a szántóvetők. És sötétbarna csíkként kígyózott végig a meredély mentén az

akszaji deszanttagok frissen szántott kezdő barázdája. Már jókora darabot megmunkáltak, örült az ember szeme, ha ránézett. Most azután minden az időjárástól függ; amilyen lesz az idő, úgy megy majd a munka.

Az előhegységnek ezen a hatalmas térségén, a Nagy-Manasz-hágó lábánál megőrződött a régóta háborítatlan csönd. Innen kezdődött az akszaji sztyepp, s elnyúlt egészen a csikmenti és taskenti víztelen földekig. Ahol a sztyepp kezdődött, ezen a végtelen szűz térségen a négyes ekés fogatok olyanok voltak, mint apró bogarak, ahogy a dombon kúsztak hosszú, porhanyós barázdanyomot hagyva maguk után.

Egyelőre három eke szántott. Ergest és Kubatkult néhány napra még az aulban tartották – az ősziek boronálásánál segítkeztek, hogy sikerüljön megtartani a nedvességet a földben. Kétségtelen, hogy ez is fontos, sürgős munka volt, de a tennivaló az Akszajon sem várhatott: ahhoz, hogy azt a táblát bevethessék, amelyet kijelöltek, az egész deszantnak szántania kellett látástól vakulásig, különben az egész munka kárba vész. Szultanmurat napról napra egyre nyugtalanabbul várta a két visszatartott fogatot. Megígérték, s emiatt veszett össze

Csekissel, a brigádvezetővel is. Komolyan összevesztek.

– Mondja meg – kérte Szultanmurat –, akszakal, hogy jöjjön ki Tinaliev, az elnök, és nézze meg a saját szemével. Három ekével itt nincs mit kezdeni. Így nem tudjuk teljesíteni a feladatot...

És az öreg Csekis? Az meg szinte a haját tépte. Szultanmurat megértette, milyen nehéz a helyzete a kolhozban az értelmes, okos brigádvezetőnek. Mindent hozzáértéssel, idejében, rendben akar elvégezni, de minden égetően sürgős; hiába akarja elvégezni tavasszal az egyik, másik, tizedik dolgot, nincs hozzá erő, ember, élelem. Ha a kezét kiszabadítja, leragad a lába. Itt ült náluk tegnap az öreg, és csak töprengett, gondolkozott. Az aulban szűkös idők jártak. A készletek kimerültek, s az új termés még messze. A jószág lesoványodott, és elhullott az éhezéstől, a vágásnak sem volt értelme. Ha a betegnek kellett egy kiló hús, a boltba utaztak érte. És az a kiló hús is annyiba került, mint azelőtt egy egész vágott jószág. Mégis elutaztak, még gyalogszerrel is megtettek érte harminc-negyven kilométert. A fogatos lovak már a lábukat is alig húzták. Ha befogja az ember – ott marad az úton, elhullik az állat. Csak a vetéshez sikerült feltáplálniuk az igásállatokat. Ez az

igásállomány nagyon jó, de sokáig ez se bírja ilyen megterheléssel.

Mindezt végiggondolni is egyenesen félelmetes volt. De a legszörnyűbb baj a háború – kint a frontokon, és ki tudhatja, mikor lesz vége! Egyetlen vigaszuk, kioldhatatlan reménységük az, hogy verni kezdték a németeket, mindenütt szorongatták, űzték őket...

Ma reggel aztán mintha az idő is megemberelte volna magát. Még felhős volt az ég, de a hegyek fölött olykor már áttört a nap, odafönt minden mozgásba lendült, beborult, azután ismét kiderült. De délfelé aztán erősen lehűlt a levegő, és besötétedett körös-körül. Úgy látszott, hó vagy eső készülődik. Valahogy egészen elkomorodott a vidék. Az ebéd utáni munkához a szántóvetők zsákokat vittek magukkal, hogy a fejükre boríthassák a hó vagy eső ellen.

A már megkezdett lejtős parcellán haladtak, a barázdán belül. Elöl Szultanmurat ment, másodiknak, mintegy kétszáz lépésnyire tőle – Anataj, s mintegy félversztányira – Erkinbek zárta be a sort. A szántóvetők ma egyedül voltak a réten. Három szántóvető – s előttük a a hatalmas hegyek. Három szántóvető – s mögöttük a végtelen sztyepp. Tinaliev, az elnök csak a munka megkezdésekor volt kint náluk. Tegnap sok dolga volt,

hamarosan el is vágtatott, és Csekist, a brigádvezetőt hagyta kint náluk, hogy a szántást megszervezze. Ma Csekis is elment, hogy kikövetelje az aulban maradt Erges és Kubatkul négyes fogatát. És most már három napja egyedül voltak – az ekékkel, a lovakkal, a földdel, amelyet rendületlenül szántani, szántani kellett, hogy majd legyen honnan betakarítani a termést, s legyen mit enni adni az embereknek.

A parcella messze volt a mezei szállástól – a jurtától, amelyben laktak, a kis petrence szénától, a zsák zabtól, mindattól, ami most az otthonukat jelentette. Csak az öreg szakácsnő maradt a mezei szálláson, aki örökösen zsörtölődött meg sopánkodott, hogy a tüzelő nedves, hol ez nincs, hol az nincs, ahelyett hogy idejében elkészítette volna a harapnivalót. Egy darab lepény meg egy kis meleg leves – kint a földön másra nincs szükség. Az öregasszony szüntelenül zsémbelt, átkozta az életet, mintha valaki szemrehányást tett volna neki. Az aulban alig ismerték. Nem tudni, honnan került oda. A többiek nem hagyhatták ott az otthonukat – a gyerekeket, a gazdaságot, ő meg beleegyezett, hogy kimegy az Akszajra, s majd együtt kosztol a szántóvetőkkel. Kosztoljon csak kedvére, de legalább idejé-

ben készítse el az elemózsiát. De örökösen csak kapkodott, és sose készült el a kellő időre semmivel. A szántóvetőknek nem volt rá idejük, hogy segítsenek neki. Mert a ló, ugye, nem gép, nem traktor, hogy bekapcsolja az ember, és megy magától. Benzint a tartályba, aztán mehet! A szántóvető maga is úgy dolgozik kint a földön, mint a lovai, amelyeket a munka végeztével aztán megetet, megitat, s gondoskodik róluk, és amikor a jurtához ér, már majd leesik a lábáról... Hajnalban aztán ismét munkára fel... A legrosszabb felkelni hajnalban...

A szántóvető legfőbb gondja, hogy az eke haladjon, a lovak munka közben se menjenek tönkre, legyen erejük még a tavasz végére is. Ez fontos. Nagyon fontos. Az első napon, amikor szántani kezdtek, a lovak minden tíz-húsz lépés után megálltak, hogy kifújják magukat. Kifulladtak. Egy kicsit följebb kellett emelni az ekevasakat, valamivel csökkenteni a szántás mélységét. De ez csak szükségintézkedés addig, amíg az igásállatok bele nem szoknak a hámba.

Ma már észrevehetően jobban ment a munka. Jobban, összeszokottabban húztak a lovak, s úgy haladtak a négyesek, szorosan egymás mellett, mélyen előrehajolva. az erőfeszítéstől kinyújtott

nyakkal, akár a hajóvontatók a képen az az iskolás könyvükben. Lépésről lépésre, lépésről lépésre húzzák, húzzák az ekét, amely vasával felhasítja a kövér földet.

Az idő azonban, úgy látszik nem játszik a kezükre. Máris olyan hószagú a levegő, magányos pelyhek szállingóznak a levegőben... Úgy látszik, a tél még nem tombolta ki magát egészen, bizonyára azt akarja, hogy megemlegessék, mielőtt végleg elbúcsúzna. Kár. A szántóvetőknek ez nagyon rosszkor jön...

Szultanmuratnak sikerült a fejére borítani a zsákot, de most már mindegy, ez sem védte meg a sűrű hóeséstől. Ahogy ott ült a vezérló nyergében, a négyes közepén, ostorával csapkodva a feje fölött, hol az egyik, hol a másik oldalról védte magát a szél ellen. Sűrű, nyirkos, gyorsan olvadó hó esett. Úgy kavargott, hogy semmit sem lehetett látni. A hullámzó havas homályban eltűntek a hegyek, bezárult a világ. Csak a szántóvetők ösztökélő rikkantásai hallatszottak a homályban, akár a madaraké, amelyeket útközben ér a tomboló idő.

Az ekék továbbmozogtak. A fekete ekék hol felbukkantak a dombtetőn, mint a hullám taraján, hol ismét eltűntek a völgyben...

Szinte a barázdára hasalva, mintha a

földből bújnának elő, haladtak a négyes fogatok, az állatok bukdácsoltak, mohón kapkodtak levegő után. A hó egy szempillantás alatt elolvadt megfeszülő, forró hátukon, s patakokban csorgott le az oldalukon. Nehéz volt a lovaknak, nagyon nehéz, a föld átázott, csúszkált a patájuk alatt, a lószerszám elnehezedett a nedvességtől, az ekevasak el-elakadtak, lesüllyedtek az ugar ragacsos barázdái közé. De az ekéket nem lehetett megállítani. Szántani kellett. Holnap, amikor majd kisüt a nap, ezeket a barázdákat kifújja a szél, és a szántás rendben lesz. Nem lehet vesztegetni az időt.

Az eke elakadt. Szultanmurat le-leugrott a nyeregből, az ostora nyelével letisztogatta az agyagrögöket az ekevasakról, odakiáltott a mögötte haladó Anatajnak meg Erkinbeknek, és amikor meghallotta a válaszukat, megint odafurakodott a nedves lószerszámok és lótestek között a vezérlóhoz, újból fölkapaszkodott a nyeregbe, s megindult tovább előre.

A hóesés nem hagyott alább. A négyes fogatú, fekete ekék úgy úsztak a fehér ködben, akár a hajók. És ebben a kavargó fehér csöndben, amely minden hangot elnyelt, csak a szántóvetők kiáltása szállt a mezők felett:

– Ana-ta-aj!
– Erkin-be-ek!
– Szultanmura-a-at!

Arcáról csorgott a víz, talán az olvadó hó vagy a verejték; keze megdagadt a kantáron, és elkékült a hidegtől meg a nedvességtől, lábát megnyomta az egymás mellett haladó lovak oldala, ahogy összedörzsölődtek, fájt a lába, szerette volna elhúzni, csak nem volt hová; de Szultanmurat tudta, hogy mögötte, a nyomában ott halad Anataj és Erkinbek, s ők hárman – hat ekevasat jelentenek; neki pedig nincs hozzá joga, hogy napközben megállítsa ezt a hat ekevasat, amelyek az akszaji földet hasítják. Csak a lovak kibírják, nehogy kidőljenek. Ezért gondolatban hozzájuk fordult, s ezt sugalmazta nekik:

„Tűrjetek, ti Kambar-Atától* születettek, egyszerre húzzatok. Hiszen nem mindennap lesz ilyen nehéz. Ma hó van, de holnap már nem lesz. Előre, előre, csu, csu! Tűrjetek, ti Csolpon-Atától születettek, már itt a parcella vége, ott megfordulunk, és megyünk visszafelé. Tűrjetek, ne fogjátok rövidebbre a lépteiteket. Nincs hozzá jogom, hogy megszabadítsalak benneteket az ekétől.

* Kambar-Ata a lovak misztikus védelmezője

Egész télen erre készítettünk elő benneteket. Nem tehetünk mást. Puha meg kemény földön hajszollak titeket; tudom, nehéz nektek, de másképp nem lesz kenyér. Az öreg Csekis azt mondja, hogy így volt és így lesz örökkön-örökké. Azt mondja, hogy a kenyeret, minden darabkáját verejték öntözi, csak ezt nem mindenki tudja, és nem mindenki gondol rá, amikor eszik. Nekünk meg nagyon nagy szükségünk van a kenyérre. Nagyon nagy szükségünk. Ezért vagyunk itt veletek az Akszajon.

Csabdar, te a tesvérem vagy, te vagy az én vezérlovam. Bocsáss meg, hogy téged is ostorozlak. Így kell lennie. Ne haragudj rám, Csabdar.

Csontoru, te a bal oldalon haladsz, a szántáson neked a legnehezebb, de te vagy a legerősebb Csabdar után. Téged, Csontoru, apám, Bekbaj mindig csak dicsért. Emlékszel? Emlékszel-e még rá, mikor együtt a városba mentünk?... Apától már rég nem jött levél, és ez szörnyűséges, de ti, lovak ezt nem értitek. Amikor az emberek a háborúban sokáig nem írnak – az nagyon félelmetes. Anya már csupa csont-bőr a bánattól és a félelemtől. Amikor Anataj apját elsiratták, akkor is anya meg Inkamal-apaj zokogott a legjobban, a legszívettépőbben. Ők tudnak valamit, vala-

mi rosszat, de nem mondják. Ők tudnak valamit... Csu, csu, Csontoru, nem engedem, hogy kidőlj. Előre, Csontoru! Tartsd magad!

És te is, Belohvosztij, te is a testvérem vagy. Te mégy jobbra tőlem, a fogat közepén. Neked erősen kell húznod, ti vagytok Csabdarral a rudasok. Szép ló vagy, a farkad szokatlanul fehér. Ne add meg magad, ne csüggedj! Nem engedem, hogy elfáradj. Csu, csu, Belohvosztij! Ne hagyj cserben!

Testvérem, Karij, te olyan egyszerű, derék ló vagy. Amikor a négyes fogatomhoz kiválasztottalak, nagyon bíztam benned. Fáradhatatlan vagy és békés természetű. Téged is nagyon tisztellek. Te mégy a legszélen, mindig jól látlak. Karij testvér, rólad ítélik meg, hogy megy a munkánk. Téged sem akarlak megbántani, csak húzz, húzz, ne hagyd el magad. Megígérem neked: amikor befejezzük a szántást meg a vetést az akszajon, amikor visszatérünk az aulba, akkor is majd szélről haladsz, hogy mindenki láthasson. Ott megyünk majd el az ő házuk mellett, és amikor kiszalad az utcára, nyomban meglát téged, testvérem, Karij. Mégsem sikerült találkoznom vele a kijövetelünk előtt. A kis kendője nálam van, mindig magamnál hordom. Jól elrejtettem a hó meg az eső

elől. Mindig, mindenkor csak őrá gondolok. Nem tudok nem gondolni rá. Ha nem gondolok rá, minden olyan sivár lesz, hogy nem is érdemes élnem ...

Csu, csu, ti Kambar-Atától születettek! Egyszerre húzzatok, előre, előre! Csu, csu! ... A hó meg csak hull, hull rendületlenül. Micsoda nedves hó. Már tetőtől talpig eláztunk. És a szél is fölfelé fúj. Milyen jó lenne, ha a szakácsnőnk letakarta volna a szénát a lópokrócokkal. Ha nem jutott eszébe, a széna átázik és odalesz! Mit adunk majd akkor enni tizenkét éhes jószágnak? Mielőtt kijöttünk szántani, szólnom kellett volna neki, elfelejtettem, nem gondoltam rá, hogy a hó megeredhet.

Furcsa öregasszony, olyan irigy a szeme. Állandóan a lovainkat dicséri, nem tud betelni velük. Milyen derék, jó húsban levő lovak, mondja. Az oldalukon legalább kétujjnyi a zsír. Régen, azt mondja, az ilyen lovakat levágták a nagy ünnepeken. Ilyenkor azután, magyarázta, úgy jóllaktak hússal, mint a duda. És amikor a lóhúst főzték a negyvenvödrös üstökben, akkor a zsírt, a zardepet* – micsoda furcsa szó, mondja – nagy merőkanállal leszedték, egészen lemeregették az étel színéről, és elvitték

* Forró lózsírfőzet

a betegeknek. Ha ilyen zsírral megitatták a beteget – nyomban felépült. Lám csak, az éhese, örökké csak a zsírra gondol. Csak nehogy megverje szemmel a lovakat. Ej, micsoda ostobaság! Hiszen az iskolában mondták, hogy a szemmelverés – babona. Fecsegjen, amit akar, az öregasszony, csak az ételt készítse el idejében. Tegnap meglepetést szerzett, hegyi kecskét főzött. Sovány volt, igaz, de mégiscsak hús. Vadászok jöttek le a hegyekből, ketten, mondta, betértek a jurtába melegedni a tűzhöz, azok hagyták itt a zsákmány egy részét. Köszönet érte ezeknek a vadászoknak, úgy látszik, a szokásokat ismerő emberek. Azt akarják, hogy máskor is szerencsével járjanak a vadászaton – ezért az első embernek, akivel találkoztak, odaadták az őt megillető részt. Természetesen mi voltunk az elsők, akikkel találkoztak útjukon, amikor a hegyekből leereszkedtek, a környéken sehol egy lélek. Se a hegyek közt, se a sztyeppen – teremtett lélekkel nem találkozol. A hó egyre csak szakad. De nagyon nekidurálta magát. Teljesen elcsigázódtunk..."

A lovak megálltak, kimerültek... Szultanmurat leszállt a nyeregből, alig bírt megállni megnyomorított, elzsibbadt lábán, s akár a részeg, dülöngélve

körbejárta a fogatot. Olyan rettenetes fájdalmat és elviselhetetlen sajnálatot érzett a tajtékos, reszkető, a fülüktől a patájukig vizes, kapkodva, nehézkesen lihegő lovak láttán, hogy feljajdult.

A hó tovább szakadt és olvadt, szakadt és olvadt a lovak gőzölgő hátán! Szultanmurat ledobta fejéről az átázott, elnehezedett zsákot, s alig engedelmeskedő, dermedt ujjakkal meglazította a lószerszám hurkait, aztán nem bírta tovább, felzokogott, átölelte Csabdar nyakát, és sírva suttogta: „Bocsássatok meg nekem, bocsássatok meg!" Ajkán megérezte a lovak forró, sós-kesernyés verítékének ízét...

– Hé, Szultanmurat! Mit csinálsz ott? – hallotta a barázdában közeledő Anataj hangját.

– Rajta, fogjatok ki – kiáltotta vissza Szultanmurat.

10.

A következő nap reggelén derűs, tiszta idő virradt rájuk. A tegnapi rossz időnek nyoma sem maradt. Csak a nedvesség, csak a serkentő hideg, csak a könnyű rózsálló pír a föld felett, csak a frissen hullott hó a hegycsúcsokon. A korai nap előgurult a hegyek mögül, s úgy adott hírt magáról a világnak, hogy a tavaszi hajnal ujjongó bíbortüzével bo-

rította el a fél eget. Az egész tágas Akszajt a horhosaival, a síkságaival, az emelkedéseivel és a völgyteknőivel együtt messze-messze be lehetett látni. Viszont a Nagy-Manasz hegygerinc hegyei, ahol születtek és felnőttek, úgy tűnt, mintha éjszaka közelebb jöttek volna – valószínűtlennek hangzik, de a hegyek közelebb léptek hozzájuk az Akszajon azon az éjszakán, hogy reggel, amikor fölébrednek, a szántóvetők elálmélkodjanak nagyságukon, szépségükön és fönnségükön.

A közelben és a távolban, előttük és az elérhetetlen messzeségben csak úgy tündököltek a hajnalfényben a hegyvonulatok...

Igen, nagyszerű reggel virradt aznap az Akszajra. Kényelmesen ballagtak ki a szántáshoz, elhatározták, várnak, amíg a föld kiszellőzködik a szélben.

Eközben lecsutakolták a lovakat, rendbe szedték a lószerszámot, megszárították az átnedvesedett zabot. A nap egykettőre erőre kapott. Akkor megindultak az ekékhez. Mindenki a maga négyes fogatához. Az ekék szinte belesüllyedtek a tegnapi barázdákba. Hármasban fordították ki valamennyit, letisztogatták az ekevasakat, és megkenték a kerekeket. Majd befogták a lovakat; úgy számítottak, estére végeznek

ezzel a parcellával, reggel azután átmennek egy újabb területre. Szaporán haladt a munka. Az éjszaka folyamán megpihent, reggel gondosan ellátott lovak derekasan dolgoztak. Most már igazán jól húztak. Húzták az ekék súlyos igáját. A tegnapi hóesésben végzett szántás is megfelelt a várakozásnak – a talajt átfújta a szél, a hóesésben kifordított barázdaszeletek a napsugarak hatására apró földrögökké omlottak szét. Tehát a föld nem „tört össze", nem lett „letiporva". A szántás minőségi munka volt.

Nagyszerűnek ígérkezett ez a nap. Vannak ilyen napok, amikor minden sikerül, amikor olyan érthető, gyönyörű és egyszerű az élet. Nemhiába készültek, dolgoztak egész télen, az iskolát is ott kellett hagyniuk; az akszaji csapat dolgozik, az ekék haladnak, ma meg kell érkeznie Ergesnek és Kubatkulnak is. Akkor aztán öt ekéjük lesz, ez pedig tíz ekevasat jelent. Komoly erő. Igazi deszant! Aztán majd bevetik, elboronálják a földet – és lehet várni a termést! A tavaszi búzából sütött kenyér igen jó. Csekis, a brigádvezető azt mondja, hogy a tavaszi búza terméshozama elmarad a többieké mögött, de a belőle sütött kenyér a legízletesebb. Menni fog ez. Aztán majd jönnek az esők. Lehetetlenség,

hogy az esők ellenszegüljenek ennyi munkának, jönniük kell, csak ott kint a fronton tartsák magukat, támadjanak, és ez a gabona szépen megteremjen, nehogy a torkukon akadjon ...

Így haladtak a parcellán. Elöl Szultanmurat, mögötte mintegy kétszáz lépésnyire Anataj és majdnem félversztányira Erkinbek ...

A nap egyre jobban melegített. Szinte a szemük láttára zöldült ki hirtelen a zsenge fű a sztyeppi halmokon. Mint a mesében: ha a parcella egyik vége felé mégy – jobbról zöldell, ha a másik vége felé – balról zöldell. A föld megújuló lélekkel, nedvesen lélegzett. Az ekék pedig csak mentek az Akszajon, és friss barázdasörényeket hagytak maguk után ...

A földről pacsirta rebbent fel. A közelben dalba kezdett, aztán valahol még egy pacsirta csatlakozott hozzá, majd egy harmadik is. Szultanmurat elmosolyodott. A maguk kedvére dalolnak, nincs hajlékuk, se ág, se lomb a fejük felett, úgy élnek a csupasz sztyeppen, ahogy tudnak. És elégedettek. Elégedettek a tavasszal, elégedettek a napfénnyel! Tegnap vajon hol voltak, a hóvihart hol vészelték át? A tegnap már a múlté.

A tavasz most már nem hagyja ma-

gát. Munka is van még bőven, ez csak a kezdet. No de sebaj! Ha ma megjön Erges meg Kubatkul, az egész deszant nekifekszik a munkának, menni fog, mint a karikacsapás...

Ahogy a fogatot hajtotta, Szultanmurat oldalt egy lovast pillantott meg. A szántás mellett haladt el, jó messze, feléjük figyelt, s a hegyeknek vette az útját. Puska volt a vállán. A fején meg prémes téli sapka. Zömök, belovagolt veres lovon ült. A fiúk is észrevették. Kiabálni kezdtek neki:

– Hahó, vadász, gyere ide hozzánk!

De a vadász nem válaszolt. Oldalt haladt el, de nem közeledett, csak állandóan feléjük nézegetett. Szultanmurat örült a megjelenésének, megállította a lovait, fölállt a kengyelben, és így kiáltott feléje:

– Hahó, vadász, köszönet a siralgáért*! Köszönetet mondok! A siralgáért köszönet!

A vadász erre sem felelt egy szót sem. Mintha nem hallotta, nem értette volna, miről van szó. Hamarosan eltűnt a dombok mögött. Úgy látszik, nem ér rá, sietős a dolga.

Mintegy félóra múlva megjelent egy másik vadász is. Ő is a hegyek felé tar-

* A zsákmány része

tott, és szintén puskával. De ő is más vidékről, a parcella másik vége felől érkezett, és messziről szintén feléjük tekingetett; némán lovagolt tovább, nem hajtott oda hozzájuk, nem köszöntötte a szántóvetőket. Pedig úgy illett volna, le kellett volna térnie az útjáról, és jó egészséget, bő termést kívánnia a szántóvetőnek. Csekis ilyenkor azt mondja – nem rendes emberek ezek. Lehetséges, hogy igaza van, bölcs ember az öreg Csekis.

Aztán sor került a legizgalmasabb eseményre.

Elsőnek Anataj hallotta meg őket. Ügyes gyerek. Ő ordította el magát, ahogy a torkán kifért:

– Darvak! Húznak a darvak!

Szultanmurat fölnézett – a tiszta, végtelenül kék és végtelenül hatalmas égi térségen lssan körözve s repülés közben sorba rendeződve, krúgatva darvak repültek. Jó nagy csapatban. Magasan voltak. De az ég még magasabbnak látszott. Végtelen, beláthatatlan ég – és egy csapat daru, amely eleven kis szigetként úszott e beláthatatlan térségen. Szultanmurat a fejét hátrahajtva csak nézte őket, aztán mikor észbe kapott, izgatottan elkiáltotta magát:

– Hurrá-á! Darvak!

Mind a hárman nagyon jól látták,

hogy ezek a madarak darvak, mégis váratlan újságként kiáltozták egymásnak:

– Darvak! Darvak! Darvak!

Szultanmuratnak eszébe jutott, hogy a darvak korai érkezése jó jel.

– Korai darvak, ez jó jel! – kiáltotta Anatajnak hátrafordulva a nyeregben. – Jó termés, jó termés lesz!

– Mi, mit mondasz? – Anataj nem hallotta a szavait.

– Jó termés, jó termés lesz!

Anataj is félrefordult Erkinbek felé, és most már ő kiabálta neki:

– Jó termés, jó termés lesz!

– Hallom, hallom! Jó termés lesz! – felelte nekik Erkinbek.

A darvak pedig az ég kékjében fürödve csak szálltak, szinte úszva köröztek, lassú puha szárnycsapásokkal, egymásnak kiáltozva, néha tartózkodóan, egyet-egyet krúgatva, máskor meg sokhangúan, mindnyájan egyszerre kiáltozva, majd soraik lassan ismét megnyugodtak. Aznap olyan tiszta, áttetsző volt a levegő, hogy jól lehetett látni karcsú, kinyújtott nyakukat, vékony csőrüket, meg ahogy egyesek lazán, mások meg szorosan a törzsükhöz szorították a lábukat. A szárnycsapások közben néha látszott az evezőtollak fehér végének lebbenése a szárnyak végén. És ekkor, ahogy a szántóvetők a madarakat

figyelték, észrevették, hogy a darucsapat lassan ereszkedik. Egyre lejjebb ereszkedtek a föld felé, mintha valamilyen áramlat vitte volna őket a távolabbi halmok felé. Szultanmurat még soha életében nem látott közelről darvakat. Mindig magasan a feje fölött suhantak el, mint valami látomás vagy álom.

– Oda nézz, leszállnak, leszállnak! – kiáltotta Szultanmurat, azzal mind a hárman leugrottak a nyeregből, otthagyták a fogatokat meg az ekéket, és arrafelé rohantak, ahol a darucsapat lefelé ereszkedett.

Gyorsan futottak. Teljes erőből. Szerették volna közelről látni a darvakat: milyenek is valójában? Ez aztán pompás lesz!

Szultanmuratnak nagyon jólesett a futás. A föld a talpa alá simult, szinte magától futott vele szembe. És a földdel együtt a behavazott hegyek is meg a levegőben köröző darucsapat is, amelyet nem tévesztett szem elől, szembefutottak vele. A futástól meg az örömtől elakadt a lélegzete; s futás közben mármár beérve a darvakat, ujjongva arra gondolt, hogy ha a darvak elhullajtanak egy tollat, ő majd megtalálja, elteszi és Mirzagulnak ajándékozza, ez a darutoll majd mindent elmesél neki, ami történt. Csak elérjék, csak láthassák a

darvakat! Szultanmurat futott, lelkében hordozva a Mirzagul iránt fellobbanó gyöngéd érzéseket. Ha megtehetné, a darutollal most nyomban egyenesen odafutna hozzá... Egyenesen hozzá a darutollal.

11.

A fiúk futottak, és közben egy rezzenéstelen, kegyetlen szem kísérte őket az irányzék bevágásán keresztül, s az irányzék csúcsa könnyedén siklott egyikről a másikra, majd a harmadikra. Gyűlölettől izzott ez a szem, ahogy az irányzék bevágásán át a darvak felé futó fiúkat nézte. A föld az irányzékon túl olyan hatalmas, ezek meg az elmosódó irányzék bevágásában olyan morzsányiak... Az ég az irányzékban olyan határtalan fölöttük, ezek meg az irányzék csúcsán olyan parányiak. Egy csettenés és kész – máris eltűnnek... Ez az egész egy szempillantás alatt eltűnhet, nem fog ott vibrálni az irányzékban, csak meg kell húzni a ravaszt...

– Hij, de jól bevettem őket, nyikkanni se lenne idejük, úgy lefeküdnének egy szempillantás alatt – mondta lélegzetfojtva az, aki célzott.

– Hagyd abba, ostoba! A golyóval nem tréfálnak, mit célozgatsz hiába –

felelte neki a másik, aki a lovak kantárját tartotta a bozótban, a domb mögötti mély, farkasveremhez hasonló vízmosásban.

A puskás elhallgatott, arcán ingerülten rángatóztak az izmok, de a célzást nem hagyta abba.

– Ne bújj ki, neked beszélek! – mordult rá az, aki a lovakat tartotta. – Futkároznak, aztán elmennek. Mi bajod velük?

Nem engedelmeskedett. Csak feküdt, borostás képét a fegyver tusához szorítva, s kéjesen figyelte az irányzék bevágásában futó balga kölyköket, akiket egészen megkótyagosított a darvak krúgatása. Düh lobbant föl benne. Futnak és nevetnek! Micsoda öröm! Három lövéssel lefricskázná őket, még csak nem is rúgkapálnának. Futnak és nevetnek! De vajon min, kérdezhetné. Futnak és nevetnek...

A szántóvetők sokáig futottak, de amikor fölszaladtak a dombra, látták, hogy a darvak újra a magasba emelkedtek... Úgy látszik, meggondolták magukat. De az is lehet, hogy csak úgy tűnt, mintha leereszkednének.

A fiúk lihegve megálltak. Erősen fölhevültek. Szultanmurat tovább futott, majd ő is megállt, s könnyes szemmel nézett a darvak csapata után...

Aztán visszatértek, és ismét szántani kezdték az akszaji földet. Derűs, pompás nap volt. Déltájban megérkezett a kolhoz egyik szekere, szénát hozott a lovak számára. A kocsis krumplit, húst, lisztet meg tüzelőt is hozott, és azt mondta: Csekis, a brigádvezető meghagyta, mondja meg nekik – holnap ő maga is kijön Erges és Kubatkul fogatával együtt. „Mondd meg Szultanmuratnak, meg a fiúknak – üzente –, ne lógassák az orrukat, mindent eldöntöttek, holnap a deszant teljes létszámú lesz. A kötelező rendben. Néhány nappal később pedig Tinaliev, az elnök is kimegy hozzájuk az Akszajra." Ilyen hírekkel érkezett hát a fuvaros. Mindnyájan együtt ebédeltek, és amikor készülődni kezdtek, hogy újra visszamennek szántani, a szakácsnő azt mondta Szultanmuratnak, szeretne bemenni az aulba, holnap majd Csekissel együtt visszatér, valamilyen fontos dolgot akar elintézni, meg szappant is kell hoznia a mosáshoz. Hogy ne maradjanak éhen, amíg oda lesz, egész napra való lepényt sütött nekik, meg a levest is megfőzte, amelyet megmelegíthetnek maguknak. Szultanmuratnak akármennyire ellenére volt is a távozás, végül mégiscsak bele kellett egyeznie. Csak nem fog vitatkozni, visszatartani egy felnőtt embert!

Azzal a szántóvetők elindultak az ekéjükhöz. A nap hátralévő részében a megkezdett parcellát szántották. Estére be is fejezték az egészet. Most már végigfuttathatta rajta az ember a szemét – jókora darabot fölszántottak. Az első tábla. És hányat kell még fölszántaniuk! Ez a kezdet. És kezdet nélkül nincs folytatás.

Alkonyattájt vonták meg az utolsó barázdát, fölszántották a fordulókon a kihagyásokat, majd késedelem nélkül áthúzatták az ekéket a szomszédos táblára, hogy másnap reggel már az új helyen foghassanak hozzá az új parcellához.

Amíg a lovakat kifogták, és beértek a mezei szállásra, besötétedett. A szállás kihalt. A szakácsnő régen elment. No, sebaj, hiszen holnap visszajön.

Napközben alaposan elfáradtak. Lassan megoldották a kummetszíjat a nyakhámon, levették a lovak nyakából, a lószerszámot behordták a jurtába, mindenki a saját helyéhez. A lovakat pedig, mind a tizenkettőt, a saját helyére állították, az öreg, kerék nélküli szekér mellé, amelyet az etetővályú helyett hoztak ki a mezei szállásra. Igen, mindegyik lovat a saját helyére állították a kereketlen szénásszekérhez. Úgy határoztak, reggel korábban kelnek, hogy a lovakról

lecsutakolják a rájuk száradt verejtéket. Sötétben megmosakodtak, majd kis tábortüzet gyújtottak a jurta közepén, s annak fényénél hideget vacsoráztak, nem volt erejük az ételt melegítéshez.

Lefeküdtek aludni. Szultanmurat később aludt el, mint a többiek. Elalvás előtt még egyszer kiment a sátorból, hogy megnézze a lovakat. A lovak nyugodtan álldogáltak, fejüket a szénához dugták, és szaporán ropogtatták a száraz lucernát, nagyokat fújva a fáradtságtól. Igen nyugodtan álldogáltak, fej fej mellett, hatan a vén szekér egyik, hatan a másik oldalán.

Az éjszaka nyugodalmasnak ígérkezett. A hold már nagyon megfogyatkozott, csupán vékony karéj maradt belőle.

Szultanmurat egy keveset járkált odakint, s ki tudja, miért, félelem vett rajta erőt. Lakatlan vidék, halotti csend, sötét, végtelen éjszaka. A munkában, gondok közepette, úgy látszik, nem vette észre, milyen félelmetes itt az éjszaka, ezen a kihalt sztyeppen. Sietve visszament a jurtába. Elhelyezkedett a fekhelyén, de még sokáig nem tudott elaludni, csak nyitott szemmel feküdt a sötétben. Gondolkozott, emlékezett. Elszomorodott, s hirtelen nagyon vágyott haza. Mi lehet anyával nélküle? Apától

bizonyára még mindig nem jött semmilyen levél. Ha jött volna, a kocsis ma kihozta volna, és még szujuncsát* is kért volna. Akármit kér, odaadta volna. Oda, de hogyan? Hiszen itt nincs semmije. Felajánlott volna egy fél zsák búzát, őszszel, amikor a kolhozban kiosztják a gabonát, akkor odaadta volna. Ahogy erre gondolt, szomorúan sóhajtozott, az is eszébe jutott, hogy Hadzsimurat a szavát vette: ha apjuk hazatér a háborúból, akkor együtt mennek elébe az állomásra Csabdaron, ő mint idősebb elöl, mögötte az öccse. És akkor, ahogy találkoznak apával, odaadják neki Csabdart, ők meg mellette szaladnak, szembe velük meg jön anya és az ismerősök, rokonok... Ha ilyen örömhírt kapna, bizony kifogná Csabdart az ekéből, és hazavágtatna rajta... Aztán százszorosan ledolgozná...

Szultanmurat csöndesen elsírta magát, mert homályosan érezte, ilyen örömben, meglehet, soha nem lesz része...

Aztán elmosolyodott álmában, visszaemlékezett rá, hogyan találkozott a pataknál, az átkelőnél Mirzagullal. Még álmában is érezte a lány kezének érintését, és azt is, amit a keze mondott: „Örülök! Nagyon örülök! Te talán nem

* Ajándék a jó hírért

érzed, mennyire örülök!" Az is eszébe jutott, hogy benne fölismerte önmagát, és mennyire meglepődött ezen, s mennyire örült annak, hogy Mirzagul – ő maga Szultanmurat. Mirzagul bizonyára alszik már. De az is lehet, hogy rá gondol e percben. Hiszen Mirzagul – Szultanmurat. Megtapogatta a kis kendőt, ott lapult a zubbonya zsebében, s megsimogatta . . .

Így szunnyadt el, merült álomba. Aztán valami rosszat álmodott. Mintha valaki fojtogatta, a karját csavargatta volna. Fölébredt, de még kiáltani se tudott félelmében, máris egy súlyos, érdes, mahorkaszagú tenyér tapadt a szájára.

– Hallgass, ha kedves az életed! – sziszegte a fülébe egy rekedt, bagószagú, náthás hang. Vaskemény ujjaival szétfeszítette az állkapcsát, szinte beléhasított a fájdalom, s rongyot dugott a szájába. Mire Szultanmurat ráeszmélt, mi történt, két kezét már szorosan hátrakötözték. Hideg verejték lepte el a testét, és reszketni kezdett. Ki ez a két ember a sátorban, és miért kötözték meg?

– No, ez kész – súgta az első idegen a másiknak. – Most a másik kettőt.

A sötétben ott matattak, ahol Anataj feküdt. Anataj felordított, dobálta magát, de őt is megkötözték.

Erkinbeket pedig valószínűleg fejbe

verték, mert felnyögött, és rögtön elcsendesedett.

Szultanmurat még mindig nem értette, mi történik. A pecek feszítette a száját, fuldoklott, keze elzsibbadt a kötelek alatt. A jurtában szuroksötét volt. De hát kik ezek, miért vannak itt ezek az emberek, miért tették ezt velük, és mit akarnak; lehet, hogy meg akarják ölni őket? Miért?

Szultanmurat feszegetni kezdte a köteleket, dobálta magát, mire az egyik ismeretlen rátérdelt, vaskemény ujjaival megkopogtatta a fejét, és halkan, de érthetően így szólt:

– Hagyd abba a rúgkapálást. Hallod? Úgy látszik, te vagy itt a vezér. Megkötöztünk benneteket, ti nem fogtok felelni semmiért, ti nem tehettek semmiről. Világos? – mondta, és közben kemény körmével a fejét kopogtatta. – Ha okosan fogtok viselkedni, minden rendben lesz. Amikor majd megtalálnak itt benneteket, elmondtok mindent úgy, ahogy történt. Titeket nem vonnak felelősségre. De ha okoskodtok, s valamelyiktek idő előtt megmoccan, azt kikészítem, mint egy kutyakölyköt. Kiereszt em a lelkit! Nyugodtan feküdjetek. Nem döglötök bele.

Azzal fújtatva, káromkodva és harákolva kimentek a sátorból. Szultanmu-

rat hallotta, ahogy a lóállásnál vesződtek, valamit csináltak, a lovak riadtan dobogtak, nyerítettek és hőköltek. Kis idő elteltével pedig lópaták dobogása hangzott fel, korbács csattant, aztán szitkozódás, majd a lódobogás távolodni kezdett, s hamarosan egészen elhalt.

Szultanmurat tudatáig csak ekkor jutott el a történtek egész iszonyata. Lótolvajok hajtották el az igáslovaikat! Sérelem és düh marcangolta a lelkét. Vergődött, megpróbálta kiszabadítani a kezét, de ez nem sikerült. Erre fuldokolva fejét kezdte csavargatni, és nyelvével megpróbálta kilökni a pecket a szájából. A torka égett, kapart és vérzett. Végül mégis sikerült ezt az átkozott pecket kiköpnie a szájából. Mintha hirtelen kiszabadult volna valahonnan. Feje szédült a tüdejébe beáramló friss levegőtől.

– Fiúk, én vagyok! – mondta hangosan, fejét fölemelve. – Én vagyok! – Én vagyok, mondom!

Senki se válaszolt. De hallotta, hogy Anataj és Erkinbek megmozdult a helyén.

– Fiúk – mondta ekkor –, ne féljetek. Mindjárt... mindjárt kieszelek valamit. Csak figyeljetek rám. Anataj, moccanj már meg, hol vagy?

Anataj felnyögött, fészkelődni kez-

dett, s megpróbált felemelkedni a helyéről.

– Várj, Anataj! Maradj a helyeden! – Szultanmurat odahengergőzött hozzá egy halom ruhán meg egy csomó lószerszámon keresztül. – Most pedig fordulj háttal felém, és tartsd ide a kezed.

Most már úgy feküdtek egymásnak háttal, és Szultanmurat kitapogatta a kötelet barátja kezén. Anatajt állandóan irányítva, hogy feküdjön, hogy forduljon, kitapogatta a csomókat. Anatajt türelemre intette, ha fáj is a karja, ne törődjön vele; az egyik csomót végül is sikerült kibogoznia, a kötél meglazult. Anataj már ki tudta szabadítani a karját...

12.

A lótolvajok nem siettek. Ügetésben, lassú galoppban távolodtak, a sötétben nem nagyon vágtathat az ember, meg nem is volt rá szükség, hogy hanyatthomlok meneküljenek. Tiszta munka volt. Meg kitől is futnának – a kölyköktől? Százversztányira nincs teremtett lélek se. A kölykök összekötözve hevernek s az orrukon sipákolnak... Adjanak hálát a sorsuknak, hogy így megúszták...

Négy lovat vittek magukkal. Kettőkettő jutott mindegyikükre. Többet nem

tud elvinni az ember. Adja isten, ezt tudják úgy „lenyelni", hogy nem akad a torkukon... Jókora út állt előttük, lakatlan területeken át. Legalább három nap Taskent peremvárosáig. Aztán tovább. Csak eljussanak odáig. Ott aztán már semmiség lesz az egész. Taskentben az Ajlai-piacon úgy szétkapkodják a húst, mintha ingyen adnák, kilóra, grammra; ott vannak, akik értenek az üzlethez. Eladják az egészet. Ez a munkájuk. Négy ilyen nagyszerű állatért, amelynek húsát most aranyban mérik, annyi pénzt kapnak, hogy azt se tudják, hogyan vigyék el. Tréfán kívül probléma lesz. Mit csinálnak majd azzal a tenger pénzzel? Ez aztán zsíros fogás volt! Csak most már igyekezni kell. Bottal üthetik a nyomukat. Ha meglesz a pénz – eltűnni sem lesz nehéz. Igen, ideje, régen itt az ideje, hogy elpucoljanak erről a környékről, amíg el nem kapják őket. Mert ha elkapják őket – végük van! Hadbíróság! De ebből nem esznek! Ha pénzük lesz – élni fognak! És Taskenten túl hány más város van még, hány vidék...?

Nemhiába emlegetik a sorsot! Már egészen dögrovásón voltak. Az a sok rohangálás a hegyekben, hóban, fagyban, amíg elejt az ember egy argali juhot, de ha elejti is – a húsa ilyenkor pocsék:

ehetetlenül mócsingos és inas. Elrágni se tudja az ember! A töltény is a végét járta. Nem sokáig húzták volna. És itt meg, ki hinné, mintha az égből pottyantak volna ide ezek a kölykök az ekéikkel. Maga az Isten küldte őket. Van Isten odafent az égben – s megszabja mindenkinek a maga sorsát.

Nem válogattak, szélről kötötték el mind a négyet, egyformán jó lovacska valamennyi, legalább kétujjnyi zsír van az oldalukon, ilyeneket most a kerek világon nem talál az ember. A húsukból olyan sűrű leves lesz, hogy mindenki megnyalhatja a tíz ujját. Van, van Isten az égben, van! Zsákmányt küldött, szerencsét adott!...

Kényelmesen lovagoltak. Nincs értelme a futtatásnak, csak súlyveszteség lenne. Ilyen lovacskákról a lómészárosok nem is álmodnak az Alaji-piacon. Ezért az áruért bezzeg „kigombolkozhat" a sok zsugori!...

Itt vannak, lám, ezek a gyönyörűségek, mind a négyen, jó előre elkészített, hosszú szíjkantáron, ügetnek és prüszkölnek, bezzeg ha tudnák, hova hajtják őket! Az elkötést is jól átgondolták: ménesben nem lehet elhajtani őket – szétszaladnak. Egy ember a szíjakat fogja, s a ménes közepén lovagol, a lovak pedig hosszú kantárszíjon haladnak oldalt,

kettő jobbról, kettő balról. A társa meg hátul lovagol veres lován, s korbáccsal hajtja az állatokat, nem hagyja, hogy lemaradjanak. Csak így lehet. Nem túl gyorsan, de nem is lassan. Ésszel, ésszel kell csinálni az ilyesmit...

13.

Csabdar a helyén volt. Szultanmurat kirohant a jurtából, lóra pattant, s ahogy megfordult vele, odakiálltotta a többieknek:

– Anataj, nyargalj az aulba! Ne késlekedj! Vágtass! Hívd a mieinket. Én feltartóztatom őket! Utolérem őket! Csak siess! Te meg, Erkinbek, itt maradsz, sehová egy lépést se! Világos? Vágtass, Anataj, vágtass!...

Ő maga meg Csabdaron arra vágtatott, amerre a lódobogásból ítélve a lótolvajok eltűntek.

„Előre, Csabdar, előre, Csabdar testvérem, érd utol őket, érd utol! Nem esek le a hátadról, nem töröm össze magam. Miattam ne félj! Előre, Csabdar! Ha elpusztulunk, akkor mind a ketten, csak nyargalj gyorsabban, gyorsabban, bár megértelek – sötét van. Félsz, te is félsz. Nem számít, előre! Gyorsabban, gyorsabban! Hol lehetnek? Valami mintha mozogna ott elöl. Igen, ott mozog valami. Csak el ne szalasszam őket. Elő-

re, Csabdar, előre . . . Föl ne bukj, Csabdar, föl ne bukj . . .”

14.

– Üldöznek! – ordított fel ijedten az egyik lótolvaj, ahogy meghallotta a közeledő szapora patkódobogást.

Megeresztették a kantárt, gyors ügetésbe mentek át, majd vágtatni kezdtek. Most már nem lehetett kényelmeskedni. Mindent egy lapra kellett föltenni! Most már vágtatni kellett. Menekülni, amilyen gyorsan csak lehet.

A vezető rövidebbre húzta a markában a lopott lovak kantárszíját, s előrehajolt a nyeregben. A társa meg hátulról korbáccsal dolgozott, gyorsabb futásra, teljes vágtára ösztökélve az állatokat. A futó paták dobajától dübörgött a föld. A szél csak úgy süvített a fülébe. Az éjszaka úgy repült vele szembe, mint végtelen, dübörgő, fekete folyó.

– Állj! Nem menekültök, á-állj! – ordította feléjük Szultanmurat, ahogy egyre jobban és jobban megközelítette a kis csapatot. Hangja azonban csak foszlányokban hallatszott a vad vágta dobajának közepette.

Csabdar! Csabdar, te csodálatos ló! Apa lova. Csabdar. Hogy repül! Mintha megértette volna, hogy utol kell érni őket, kell, nincs hozzá joga, hogy fölbuk-

jon e szörnyű rohanásban, éjszaka az Akszajon.

Szultanmurat hamarosan egy vonalba ért a lótolvajokkal, szélről haladt, a kantárszíjon vezetett lovakkal nem tudtak olyan könnyen mozogni.

– Adjátok vissza a lovainkat! Adjátok vissza! Ezekkel szántunk! – kiáltotta Szultanmurat.

A hajtó visszafordította a lovát, és ádázul Szultanmuratnak rontott, le akarta dönteni a lováról. De ez villámgyorsan félreugratott. Nagyszerű, Csabdar, ügyes vagy!

Szultanmurat az őt üldözőbe vevő lótolvaj elől előrenyargalt, aztán oldalba kapta a csapatot, és elfordulásra akarta kényszeríteni azt, aki a lovakat vezette.

– Vissza! Vissza! – ordította.

– Kotródj, mert megöllek! – ordította a vezető, ahogy a lovakat elfordította, de Szultanmurat ismét elébük vágott, oldalra szorította őket, akadályozta, hogy egyenesen haladjanak.

Így lovagoltak. A hajtó állandóan elzavarta, ő meg hol az egyik, hol a másik oldalon tört ki, elzárta az utat, zavarta a hajtást.

Aztán lövés dörrent. Szultanmurat nem hallotta a lövést, csak a lobbanó torkolattüzet látta, s a pillanatra felvil-

lanó fényben szinte elámult az Akszaj hatalmas térsége, a lovak és emberek fekete tömege láttán, amely vad vágtában iramodott el mellette . . .

Ahogy a nyeregből kizuhant, messzire repült, fölbukfencezett, a köves talaj szinte égette a bőrét, s ahogy fölugrott, nyomban megértette, hogy a ló nemcsak egyszerűen megbotlott alatta: Csabdar az oldalán fekve vergődött, fejét a földhöz verdeste, hörgött, s lábával vadul kapált, pontosan úgy, mintha még most is futni akarna . . .

A dühtől és fájdalomtól Szultanmurat felordított, s maga sem tudva, mit csinál, a lótolvajok után iramodott.

– Á-állj! Nem menekülhettek! Utolérlek! Megöltétek Csabdart! Apa lovát, Csabdart!

Szinte önkívületben futott, a haragtól és méltatlankodástól sarkallva egyre csak futott, rohant utánuk, mintha utolérhette, megállíthatta és visszafordíthatta volna őket. A lótolvajok egyre távolodtak, a sötétben hallatszott a lópaták dobogása, menekültek, a távolság köztük egyre nőtt, de Szultanmurat nem tudott, nem kívánt megbékélni ezzel – megpróbálta utolérni őket. Futott, és úgy érezte, egész teste lángol, csupa égető fájdalom, különösen az arcán és kezén, amely véresre horzsolódott. Mi-

nél gyorsabban és tovább futott, annál elviselhetetlenebbül égett az arca meg a keze...

Aztán elesett, egy darabig gurult a földön, és közben fuldokolva levegő után kapkodott. Nem tudta, mit csináljon az arcával meg a kezével, olyan iszonyú fájdalmai voltak. Összegörnyedt, jajgatott és nyöszörgött, gyűlölte ezt az éjszakát, gyűlölte a szeme előtt táncoló izzó tűzkarikákat...

Hallotta, ahogy elhalt az egyre távolodó lódobogás. Egyre gyöngébben, egyre tompábban remegett a föld, elnyelte a lópaták távoli futását, és hamarosan minden elcsöndesedett, némaságba dermedt körös-körül...

Ekkor fölállt, és hangosan, keserűen zokogva visszafelé botorkált. Semmivel és sehogyan sem tudta megnyugtatni önmagát, és senki sem volt, aki megvigasztalja a kihalt akszaji éjszakában. Sírva emlékezett vissza rá, hogy megígérte Hadzsimuratnak, magával viszi, amikor apjuk visszatér a háborúból. Nem, most már nem lovagolhatnak ki Hadzsimurattal az állomásra, a frontról érkező apjuk elé. Csabdaron, apjuk lován. És most már nem vethetnek annyi gabonát az Akszajon, amennyit kellene. És nem lesz ünnepélyes, örömteli nap sem, amikor visszatérnek az akszaji földekről, a

szántástól tükörfényesre csiszolt ekevasú ekéket húzó négyes fogatokkal. És Mirzagul sem fut ki örömében az utcára, nem fogja látni visszatérését az aulba, nem lelkesedik majd érte, nem fog csodálkozni rajta... Az álmok meghiúsultak. Ezeket siratta...

15.

A kurta ugrásokkal haladó farkas futás közben szüntelenül szimatolt, s a szélben egyre tisztábban érezte a friss vér szagát, s mind közelebb ért ahhoz a helyhez, ahonnan ez az izgató szag áradt. Hatalmas, bár a tél folyamán lesoványodott, vén ordas volt, szőre durva, akár a vaddisznóé. A telet átkínlódta – amikor a tatárantilopok még az Akszajon kóboroltak, de most fialásra átvándoroltak a nagy homokpusztákra. A fiatal farkascsordák a hegyekben éltek, s a csapásokon a legyengült argali juhokra vadásztak, ő meg életének legkeservesebb időszakát élte át. A téli álom után előbújó mormoták megjelenését várta. Napról napra, óráról órára várta. A mormotáknak most már hamarosan ki kell bújniuk a napfényre. És ez az életet jelentette volna számára. Milyen sokáig alusznak a mormoták a földben mély, hozzáférhetetlen üregeikben! Milyen éhes és keserves az élet az ordas

számára ezekben a napokban az Akszajon!

Az ordas csak futott a vér csábító szaga után, és közben forrongó, vak dühöt meg aggodalmat érzett, nehogy más elragadja előle a zsákmányt... Az ordas úgy futott, mint valami szökellő, halvány árnyék a hajnal előtti éjszaka fakuló homályában.

Bármennyire szeretett volna futásból rárontani a zsákmányra, ösztöne megfékezte – legyűrte önmagát, s kissé távolabb egy kört írt le. És ekkor szinte megdermedt – egy embert vett észre a megölt ló mellett. Az ember ijedten fölállt.

– Hej! – kiáltott fel Szultanmurat, és dobbantott.

A farkas hátrahőkölt, kelletlenül oldalra ügetett, farkát szorosan két hátsó lába közé húzva. Innen el kell menni. Itt az ember. Az ember megzavarta, hogy megkaparintsa a zsákmányt. A farkas egy darabon elfutott, aztán hirtelen megállt, és az ember felé fordulva tompán felvonított. A farkas gonosz szeme kékesszürke villámként lobbant fel. Fejét lesunyva, vadul vicsorogva, lassan közeledett.

Szultanmurat fenyegető kiáltásával megállította, s közben volt annyi ideje, hogy lekapja Csabdar fejéről a kantárt.

A kantárból gyorsan kötelet csavart; a kantárszárat szorosan köréje tekerte, úgy, hogy a nehéz acélzablát kívülre húzta. Most a zabla volt a fegyvere.

Az ordas még közelebb jött, majd a földre lapult, nyakán a szőr felborzolódott, s ugrásra készen megmerevedett, akár az összenyomott rugó.

Szultanmurat életében most először hallotta ilyen tisztán a szíve dobogását – mellében úgy érezte, görcsösen összeösszerándul egy öklömnyi csomó . . .

Szultanmurat készenlétben állt, előrehajolt, s a zablát visszakézből csapásra emelte . . .

Az első tanító

Sarkig tárom az ablakokat. Friss levegő árad a szobába. Elkezdett festményem vázlatait, tanulmányait nézegetem a megvilágosodó, kékes derengésben. Sok van belőlük, nemegyszer kezdtem újra az egészet. Még nem találtam meg, ami számomra a legfontosabb, azt, ami olyan váratlanul és ellenállhatatlanul, egyre növekvő világossággal s megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan zengéssel jelentkezik, mint ezek a nyári kora hajnalok.

Nem vagyok híve annak, hogy idő előtt beszéljünk a befejezetlen művekről, vagy megismertessük őket akár a legjobb barátainkkal is. Nem azért, mintha féltékeny lennék a munkámra, csupán úgy gondolom, nehéz kitalálni, felnőttkorában milyen lesz a gyermek, aki ma még a bölcsőben pihen. Ugyanilyen nehéz megítélni a befejezetlen, nem teljesen kész műalkotást is. De ebben az esetben eltérek a megszokott szabálytól. Világgá akarom kiáltani, hogy mindenki meghallja, pontosabban: szeretném megosztani az emberekkel a gondolataimat e befejezetlen képről.

Nem szeszély ez. Nem tehetek más-

ként, mert úgy érzem, hogy egymagam nem birkózom meg a feladattal. A lelkemet megremegtető történet, az a történet, amely arra késztetett, hogy ecsetet ragadjak, olyan hatalmasnak látszik számomra, hogy egyedül kevés vagyok hozzá. Félek, hogy nem tudom végigvinni; félek, hogy kilöttyintem a teli csészét. Azt akarom, segítsenek nekem az emberek tanácsaikkal, adjanak útmutatást a megoldáshoz; legalább gondolatban álljanak mellettem a festőállványnál, aggódjanak együtt velem.

Ne sajnáljátok szívetek hevét, lépjetek közelebb, kötelességem elmesélni e történetet...

Kurkureu – így hívják falunkat az előhegységben – tágas fennsíkon terül el, ahová zúgó hegyi patakok rohannak le a szakadékokból. A falutól: az aultól lejjebb, a Sárga-völgy nyújtózik, a végtelen kazah sztyepp, a Fekete-hegyek nyúlványaitól és a vasút fekete csíkjától övezve, amely a látóhatár felé húzódik, nyugati irányba, a síkságon át.

Az aul fölött, a dombon két hatalmas nyárfa állt. Emlékszem rájuk, amióta csak az eszemet tudom. Bármerről közelítsen is az ember a mi Kurkureunkhoz, legelőször e két óriást pillantja meg;

mindig jól látszanak, olyanok, mint két világítótorony a hegy tetején. Nem is tudom, mivel magyarázható, talán azzal, hogy a gyermekkor emlékei olyan drágák az embernek, vagy talán a művészi hivatásommal kapcsolatos ez, de minden egyes alkalommal, amikor leszállok a vonatról, és átvágok a sztyeppen az aulunk felé, az az első dolgom, hogy már messziről kutatom e nekem oly drága nyárfaóriásokat. Bármilyen magasan voltak is, ilyen távolságból aligha lehetett őket nyomban észrevenni, de én mindig felfedeztem, mindig megláttam őket.

Hányszor tértem vissza messzi tájakról Kurkureuba, s mindig sajgó bánattal gondoltam magamban: „Meglátom-e őket hamarosan, ezeket a nyárfaikreket? Csak mielőbb ott legyek az aulban, s szaporán fel a dombra, hozzájuk. Aztán elálldogálni alattuk, és sokáig, mámorosan hallgatni a lombok susogását."

Az aulunkban sokféle fát találhatott az ember, de ez a két nyárfa különleges volt – sajátosan a maguk nyelvén beszéltek, s bizonyosan a lelkük is különös dallamokból szövődött. Bármikor odament hozzájuk az ember, nappal vagy éjszaka, mindig hajladoztak, a gallyak, a levelek örökké libegtek-ringatóztak, és

százféleképpen zizegve zúgtak szüntelenül.

Később, évek múltán megfejtettem a két nyárfa titkát. Magaslaton állnak, kitéve a szeleknek, s így a levegő legkisebb rezdülésére is válaszolnak, minden levél nyomban megérzi a leheletfinom fuvallatot is.

Ennek az egyszerű igazságnak a felfedezése egy csöppet sem ábrándított ki, nem fosztott meg attól a gyermeki érzéstől, amelyet mind a mai napig megőriztem. E két nyárfa ott a dombtetőn ma is különös, eleven számomra. Ott, alattuk maradt a gyermekkorom, ez a varázsos, zöld színű üvegszilánk...

A nyári vakáció előtti utolsó tanítási napon mi, apró gyerkőcök ide nyargaltunk madárfészket szedni. Amikor nagy kurjongatás és füttyögés közepette felszaladtunk a dombra, e két nyárfaóriás mindig úgy hajladozott jobbra-balra, mintha köszöntene bennünket hűvös árnyékával, leveleinek kedves zizegésével. Mi pedig, mezítlábas kis gézengúzok, egymás vállára állva megindultunk fölfelé az ágakon, gallyakon, óriási riadalmat keltve a madárbirodalomban. A madarak rémült kiáltozással, csapatostul röpködtek körülöttünk. De mi ügyet sem vetettünk rájuk, fütyültünk az egészre. Csak másztunk egyre feljebb,

mind magasabbra – lássuk csak, ki a legbátrabb, legmerészebb! –, míg egyszerre csak a szédítő magasságból, szinte madártávlatból, mintha varázsütésre történt volna, kitárult előttünk a végtelen, ragyogó, csodálatos világ. A föld nagysága lenyűgözött bennünket. Lélegzetfojtva, dermedten kuporogtunk, ki-ki a saját ágán, s elfeledkeztünk a fészkekről, madarakról. A kolhoz lóistállója, amit a világ legnagyobb építményének tartottunk, innen egyszerű pajtának látszott. Az aulon túl pedig, a reszketeg, szürkés, száraz ködbe veszve, a feltöretlen sztyepp nyújtózott. Bámultuk kékesszürke végtelenségét, ameddig csak a szemünk ellátott, és még nagyon sok földet láttunk, amelynek létezését azelőtt nem is sejtettük, s folyókat, amelyekről mit se tudtunk. A folyók vékony ezüstszálként csillogtak a látóhatáron. Az ágak közt meghúzódva azt gondoltuk: az ott a világ vége, vagy talán még azon túl is van ugyanilyen ég, ugyanilyen felhő, sztyepp és folyó? Az ágak közt meghúzódva hallottuk a szelek földöntúli hangjait, és azt is, ahogy a levelek válaszul barátságosan susogtak nekik arról a varázslatos, titokzatos vidékről, amely a kékesszürke messzeség mögött rejtőzködött.

Hallgattam a nyárfák zúgását, s a szí-

vem csak úgy dörömbölt a félelemtől meg az örömtől, és e szüntelen lombsusogás közben megpróbáltam elképzelni azt, ami a messzeség mögött rejtőzködött. Azt hiszem, csupán egy dolog nem jutott eszembe akkoriban: ki ültette el itt ezt a két nyárfát? Miről álmodott. miről beszélt az ismeretlen, aki a földbe ásta a kis csemeték gyökerét; milyen reményekkel nevelte őket itt a domb tetején?

Ezt a dombot, amelyen a két nyárfa állt, nálunk, nem tudni, miért, „Gyujsen iskolájának" nevezték el. Emlékszem, ha valaki az elbitangolt lovát kereste, s így tudakozódott az emberektől: „Mondd csak, nem láttad a pejkómat?" – leginkább így feleltek neki: „Ott, odafönn, Gyujsen iskolája mellett lovak legeltek az éjjel, eredj, hátha a tiedet is megtalálod köztük." A felnőtteket utánozva, mi, gyerekek is csak így ismételtük minden töprengés nélkül: „Gyerünk fel, gyerekek, Gyujsen iskolájához, a nyárfákra, kergessük szét a verebeket."

Úgy mesélték, hogy valamikor iskola volt ezen a dombon. Mi már nyomát sem találtuk. Gyerekkoromban nemegyszer próbáltam felkutatni legalább a romjait, kószálva kerestem, de semmit sem találtam. Aztán egyre furcsábbnak tűnt nekem, hogy ezt a kopár

dombot „Gyujsen iskolájának" hívják, s egyik alkalommal megkérdeztem az öregektől, ki az a Gyujsen. Egyikük hanyagul legyintett: „Hogy ki az a Gyujsen? Hát az, aki most itt él köztünk, a Sánta Juh nemzetségből. Régi história, Gyujsen akkoriban még komszomolista volt. A dombtetőn valami elhagyott pajta állt. Ott nyitotta meg az iskolát Gyujsen, és tanította a gyerekeket. De hát a nevén kívül bizony nem is dicsekedhetett mással ez az iskola. Hej, fura idők jártak akkoriban! Aki meg tudta markolni a ló sörényét, kengyelbe dugta a lábát – az a maga gazdája volt! Akárcsak Gyujsen. Amit egyszer a fejébe vett, azt meg is csinálta. De ma már nyoma sincs annak az iskolapajtának; egy haszna van csupán, az, hogy a neve fennmaradt..."

Alig ismertem Gyujsent. Ha jól emlékszem, öregember volt már: magas, szikár, bozontos sasszemöldökű. A háza a folyó túlsó partján állt, a második brigád utcájában. Amikor még az aulban laktam, Gyujsen a kolhoz öntözőmunkásaként dolgozott, és örökösen a földeket járta. Csak nagy ritkán poroszkált végig az utcánkon, a nyerge mellé tűzött nagy ketmennyel*, lóháton, s furcsa: de vala-

* Ásókapa

hogy ez a ló is hasonlított a gazdájához, ugyanolyan csontos volt és vékony lábú. Amikor aztán Gyujsen megöregedett, így mondták, a postát kezdte kihordani. De ezt csak úgy közbevetőleg említem. A lényeg egészen más. Akkori fogalmaim szerint a komszomolista kitűnő munkás, na meg a nyelve is éles, a legbátrabb az egész aulban, felszólal a gyűléseken, és cikkeket ír az újságba a naplopókról. Sehogyan sem tudtam elképzelni, hogy ez a nagy szakállú, békés öreg valaha is komszomolista volt, és ami a legcsodálatosabb – hogy gyermekeket tanított, pedig maga is keveset konyított az írás-olvasás tudományához. Ez a dolog sehogyan sem fért a fejembe! Őszintén szólva azt gondoltam, hogy ez a történet is egyike azoknak a históriáknak, amelyeket az aulunkban hallottam... De nagyon melléfogtam...

Az elmúlt őszön táviratot kaptam. Az otthoniak meghívtak az új iskola ünnepélyes megnyitására, amelyet a kolhoz a saját erejéből épített. Nyomban elhatároztam, hogy utazom, hiszen a kolhozunknak ezen az örömteli napján csak nem ülhetek otthon. Még korábban is indultam néhány nappal. Kószálok egy kicsit, szétnézek, gondoltam, és új vázlatokat készítek. Mint kiderült, a meghívottak között volt Szulajmanovna

asszony, az akadémikus is. Közölték velem, hogy egy-két napot az aulban tölt, s innen utazik Moszkvába.

Tudtam, hogy ez a ma már hírneves asszony gyermekfejjel a mi aulunkból került ki a városba. Amikor én is városi lakos lettem, megismerkedtem vele. Idősebb, testes nő volt már, simán fésült hajában sűrű csíkokat hagyott a dér. E nevezetes asszony, a földink, tanszékvezető volt az egyetemen, filozófiát adott elő, dolgozott az akadémián, és gyakran járt külföldön. Elfoglalt ember volt, így közelebbről nem tudtam vele megismerkedni, de minden alkalommal, amikor csak találkoztunk valahol, nyomban az aul életéről érdeklődött, és ha csak röviden is, de az én műveimről is feltétlenül elmondta véleményét. Egyik alkalommal rászántam magam, és így szóltam:

– Altinaj Szulajmanovna, olyan jó lenne, ha hazalátogatna az aulba, hogy megnézze az otthoniakat. Hiszen mindenki ismeri, büszkék önre, de sok mindenről csak hallomásból tudnak, és előfordul, hogy azt mondják, lám csak, a mi híres-neves, tudós asszonyunk, úgy látszik, idegenkedik tőlünk, elfelejtette a szülőfalujába vezető utat.

– Bizony el kéne mennem – mondta akkor szomorú mosollyal Altinaj

Szulajmanovna. – Magam is régen álmodozom róla, hogy ellátogatok Kurkureuba, nem is tudom, mikor voltam ott utoljára. Igaz, hogy rokonaim nincsenek az aulban. De hát nem is ez a fontos. Feltétlenül elmegyek, kötelességem ellátogatni, úgy sajog a szívem a hazai táj után.

Szulajmanovna éppen akkor érkezett meg az aulba, amikor az iskolában az ünnepi gyűlésnek már-már el kellett kezdődnie. A kolhozisták az ablakból észrevették a gépkocsiját, és mindnyájan kitódultak az utcára. Ismerősök és ismeretlenek, öregek és fiatalok, mind, mind kezet akartak szorítani vele. Bizonyára Altinaj Szulajmanovna sem várt ilyen fogadtatást, s talán egy kicsit még zavarba is esett, legalábbis én úgy vettem észre. Kezét mellére téve, meghajlással köszöntötte az embereket, és lassan felment a színpadra, az elnöki asztalhoz.

Altinaj Szulajmanovna élete során bizonyára nemegyszer vett részt ünnepi gyűlésen, s valószínűleg mindig örömmel és tisztelettel fogadták, de itt, ebben az egyszerű falusi iskolában földijeinek szívélyessége annyira, olyan mélységesen meghatotta, hogy nem győzte elrejteni önkéntelenül előtörő könnyeit.

Az ünnepély után az úttörők piros nyakkendőt kötöttek a drága vendég nyakába, virágokat hoztak, és az ő nevével nyitották meg az új iskola dicsőségkönyvét. Majd az iskola műkedvelő gárdája érdekes és vidám hangversenyt adott. Az előadás befejeztével az igazgató meghívott bennünket a tanítókkal és a kolhoz aktivistáival együtt az otthonába.

Az igazgató házánál is végtelenül örültek Altinaj Szulajmanovna érkezésének. A szőnyegekkel letakart díszhelyre ültették, és mindenképpen igyekeztek kifejezni tiszteletüket. Mint ilyenkor szokásos, zajos volt a társaság, a vendégek élénken társalogtak, s pohárköszöntők hangzottak. Közben egy fiatal falusi legényke lépett a szobába, és a házigazdának tucatnyi táviratot nyújtott át. A lapocskák kézről kézre jártak: a régi tanítványok küldték el jókívánságukat az otthoniaknak az új iskola megnyitásának alkalmából.

– Mondd csak, ezeket a táviratokat az öreg Gyujsen hozta talán? – kérdezte az igazgató.

– Igen – felelte a legényke. – Azt mondja, egész úton csapkodta a lovát, hogy a gyűlésre ideérjen, és mindenki meghallja, mit írtak. De hát egy kicsit

elkésett a mi akszakalunk*, szomorú is miatta.

– Miért áll odakint, szálljon le a lóról, hívd be, fiam.

A legényke kiment, hogy behívja Gyujsent, Altinaj Szulajmanovna, aki mellettem ült, egyszerre felfigyelt, és mintha hirtelen eszébe jutott volna valami, megkérdezte tőlem, ki az a Gyujsen, akiről beszélnek.

– A kolhoz postása, Altinaj Szulajmanovna. Talán ismeri az öreget?

Határozatlanul bólintott, és fel akart állni, de ebben a percben valaki lóháton elkocogott az ablak alatt, s a visszatérő legényke így szólt a házigazdához:

– Hívtam, agaj**, de elment, szét kell hordania a leveleket.

– Hát akkor csak hordja, nincs miért tartóztatnunk. Később majd elüldögél az öregekkel – mondta elégedetlenül valaki.

– Ő! maga nem ismeri a mi Gyujsenünket! Ő a törvény embere. Amíg a munkát el nem végzi, sehová sem tér be.

– Igaz, furcsa ember. A háború után, amikor kijött a kórházból, Ukrajnában telepedett le, ott élt, csupán öt esztende-

* Tiszteletreméltó öregember

** Bátyám

je, hogy hazatért. „Meghalni – így mondja – visszajöttem a szülőföldemre." Egész életében így élt szálegyedül ...

– Mégiscsak jó lett volna, ha bejön ... No de jól van! – legyintett a házigazda.

– Elvtársak, valamikor, ha valaki még emlékszik rá, mi Gyujsen iskolájában tanultunk – emelte fel poharát a kolhoz egyik tiszteletreméltó tagja. – Pedig bizonyos, hogy ő maga se tudta az ábécé minden betűjét. – A beszélő ezeknél a szavaknál hunyorgott és megcsóválta fejét. Egész lénye csodálkozást és enyhe gúnyt sugárzott.

– Igaza van, így volt – hallatszott innen is, onnan is.

Nevetés csattant.

– Ez még nem minden. Hogy miket kieszelt akkoriban Gyujsen! Mi meg valamennyien valóban tanítónak tartottuk.

Amikor a nevetés elcsendesedett, a beszélő felemelte poharát, és így folytatta:

– Ma már a szemünk láttára nőnek fel az emberek. Altinajt, az akadémikusunkat az egész ország ismeri. Majdnem mindnyájan középiskolát végeztünk, és sokan egyetemet is. A mai napon itt az aulban megnyitottuk az új középiskolát, ez egymagában is azt bizonyítja,

nagyon megváltozott az élet. Így hát, földik, igyunk arra, hogy Kurkureu jövendő fiai és lányai is talpig emberek legyenek a maguk idejében!

Újra zajongani kezdtek, mindnyájan együttesen csatlakoztak a pohárköszöntő szavaihoz, csupán Altinaj Szulajmanovna pirult el; látszott, nagy zavarban van s alig érintette ajkához a poharát. De az ünnepi hangulatú, beszélgető emberek nem vették észre furcsa viselkedését.

Altinaj Szulajmanovna többször az órájára pillantott. Később, amikor a vendégek kitódultak az utcára, láttam, hogy az öntözőcsatorna mellett, a többiektől félrehúzódva áll, és a domb felé néz, oda, ahol a lombjukat hullató, rozsdaszínű, őszi nyárfák hajladoztak a szélben. A nap lenyugvóban volt, ott lebegett a távoli alkonyi sztyepp lila látóhatárának vonalán. Onnan szórta lassan halványuló fényét, szomorkás, tompa bíborszínbe vonva a nyárfák sudarát.

Odamentem Altinaj Szulajmanovnához.

– Most már lehullatják a leveleiket, tavasszal kellett volna látnia őket, amikor virágoztak – szóltam hozzá.

– Én is erre gondoltam – sóhajtotta, majd rövid hallgatás után, mintha csak magának mondaná, hozzátette: – Igen,

minden élőnek megvan a maga tavasza és ősze.

A szeme körül apró ráncok pókhálózta, hervadó arcon szomorú, töprengő árnyék suhant át. Keserűen, valahogy mélységesen asszonyosan nézte a fákat. Hirtelen úgy láttam, hogy nem is Szulajmanovna, az akadémikus áll előttem, hanem egy nyíltszívű, örömében és bánatában is egyszerű kirgiz asszony. Ez a tudós asszony ezekben a percekben szemmel láthatóan ifjúságára emlékezett, amelyet, ahogy a dalaink is mondják: nem ér utol hívó szavad, akármilyen magas hegyről kiáltasz is utána. Úgy láttam, mondani akart valamit, ahogy a nyárfákat nézte, de aztán bizonyára meggondolta magát, és heves mozdulattal feltette szemüvegét, amelyet eddig a kezében tartott.

– A moszkvai gyors ugye tizenegykor halad át az állomáson?

– Igen, éjjel tizenegykor.

– Akkor készülődnöm kell.

– Miért ilyen hirtelen? Hiszen azt ígérte, hogy itt tölt néhány napot. Az emberek nem engedik el.

– Igen, de sürgős dolgom van. Azonnal el kell utaznom.

S bárhogy kérlelték is az aulbeliek, bármennyire kimutatták sértődöttségü-

ket, Altinaj Szulajmanovna hajthatatlan maradt.

Közben beálkonyodott. Az elkeseredett falubeliek beültették Szulajmanovnát a gépkocsiba, de előbb szavát vették, hogy legközelebb egy egész hétre eljön vagy talán még többre is. Elkísértem Szulajmanovnát az állomásig.

Miért lett egyszerre olyan sürgős az útja? Miért kellett megbántania a földijeit, ráadásul éppen ezen a napon? Egyszerűen érthetetlen volt számomra. Útközben többször is meg akartam kérdezni tőle mindezt, de nem volt hozzá bátorságom. Nem attól féltem, hogy udvariatlannak tart, hanem mert éreztem, hogy úgysem válaszolna kérdéseimre. Egész úton némán, gondolataiba merülten ült a kocsiban.

Az állomáson mégis megkérdeztem:

– Altinaj Szulajmanovna, rosszkedvűnek látszik, talán megbántottuk valamivel?

– Ugyan! Hogy is gondolhat ilyesmit! Kire haragudhatnék? Talán csak önmagamra. Igen, magamra valóban haragudhatnék.

Szulajmanovna tehát elutazott. Én is visszatértem a városba, és néhány nap múlva váratlanul levelet kaptam az aszszonytól. Közölte velem, hogy moszkvai tartózkodása tovább tart, mint ahogy

számította, s így folytatta: „Bár rengeteg fontos és sürgős dolgom van, úgy határoztam, mindent félreteszek, és megírom Önnek ezt a levelet... Ha úgy találja, hogy érdekes, amit megírok, nagyon kérem, gondolkozzék rajta, hogyan tudná felhasználni, miképpen tudná elmondani az embereknek mindazt, amit most elmesélek. Úgy gondolom, ez nemcsak az aulbelieknek fontos, hanem minden embernek, különösen a fiatalságnak. Hosszú töprengés után jutottam erre a meggyőződésre. Ez az én vallomásom. Teljesítenem kell kötelességemet. Minél többen tudnak majd arról, amit leírok, annál kevésbé gyötör majd a lelkiismeretem. Ne féljen attól, hogy kellemetlen helyzetbe sodor. Kérem, ne titkoljon el semmit..."

Napokon át Szulajmanovna levele járt a fejemben. De semmi okosabbat nem tudtam kitalálni annál, mint hogy az ő nevében mindent elbeszéljek.

Ezerkilencszázhuszonnégyben történt. Igen, pontosan abban az esztendőben...

Ott, ahol most a kolhozunk terül el, abban az időben letelepedett szegények, dzsatakcsik apró aulja húzta meg magát. Tizennégy éves voltam akkor, és elhúnyt édesapám unokatestvérének há-

zában éltem. Édesanyám is meghalt már.

Ősszel, hamarosan azután, ahogy a jómódúak kihajtották az állataikat a hegyekbe telelőre, egy katonaköpenyes, ismeretlen legény jelent meg nálunk az aulban. Jól emlékszem a köpenyére, mert nem tudom, miért, fekete posztóból készült. Az úttól távol eső s hegyek tövében meghúzódó kis aulunknak a kincstári köpenyes ember megjelenése igazi nagy eseménynek számított.

Először azt bizonygatták, hogy a hadseregben parancsnok volt, és azért az aulban is ő lesz a vezető; aztán kiderült, hogy bizony nem valamiféle parancsnok ez a legény, hanem annak a Tastanbeknek a fia, aki még az éhínség idején elment az aulból a vasúthoz sok-sok esztendővel ezelőtt, és azóta sem tudnak róla. Ez a legény az ő fia, Gyujsen, és állítólag azért küldték az aulba, hogy itt iskolát nyisson, és tanítsa a gyermekeket.

Akkoriban az ilyen szavak, mint „iskola", „tanulás" újdonságszámba mentek, és az emberek nem nagyon igazodtak el rajtuk. Egyesek elhitték a hallottakat, mások üres asszonybeszédnek tartották, és meglehet, hogy teljesen meg is feledkeztek volna az iskoláról, ha

mihamar gyűlésbe nem hívják a népet. Nagybátyám sokáig zsörtölődött: „Hát ez ugyan miféle gyűlés már megint, örökösen félbehagyatják az emberrel a munkát, mindenféle csip-csup dolog miatt", aztán mégiscsak felnyergelte a lovát, és elindult a gyűlésre, lóháton, úgy, ahogy egy magát valamire tartó férfiemberhez illik. A nyomában, a szomszéd gyerekekkel együtt, én is ott baktattam.

Amikor kifulladva, futva az emelkedőre értünk, ahol rendszerint a gyűléseket tartották, egy csapat gyalogos és lovon ülő ember előtt éppen ez a sápadt arcú, fekete köpenyes legény vitte a szót. Nem hallottuk a szavait, és már éppen közelebb húzódtunk, amikor az egyik szakadt bundájú öreg, mintha éppen akkor tért volna magához, hirtelen közbevágott.

– Ide hallgass, fiam, – kezdte dadogva, de szaporán pergő nyelvvel –, régen a mullák* tanították a gyermekeket, de a te apádat ismertük; ugyanolyan rongyos szegény volt, mint mi. Így hát mondd meg nekünk, ha meg nem sértelek: hogyan is lett belőled mulla?

– Én nem vagyok mulla, akszakal, én komszomolista vagyok – felelte gyorsan Gyujsen. – És most már a gyermekeket

* Mohamedán papok

nem mullák, hanem tanítók fogják tanítani. A hadseregben megtanultam az írás-olvasást, meg azelőtt is tanultam valamicskét. Hát ilyen mulla vagyok én.

– No, ez már igen . . .

– Talpraesett legény! – hallatszottak az elismerő kiáltások.

– Szóval engem a Komszomol küldött hogy tanítsam a gyermekeiteket. De ehhez valamilyen helyiségre volna szükségünk. Arra gondoltam, hogy természetesen a ti segítségetekkel, felépíthetnénk az iskolát a régi lóistálló helyén, fönn a dombtetőn. Mi a véleményetek, földik?

Az emberek zavartan álltak, mintegy magukban latolgatva: ugyan hová akar kilyukadni ez a jövevény? A csendet a vitatkozó Szatimkul törte meg, akit konok természetéért neveztek így. Jó ideje hallgatta már a beszédeket a nyeregkápára könyökölve, s időnként nagyot sercintett a foga közül.

– Várj csak, fiú – kezdte Szatimkul, s mintha célozna, összehunyorította szemét. – Inkább azt mondd meg, minek nekünk ez az iskola!

– Hogyhogy minek? – kérdezte Gyujsen megütközve.

A tömeg megmozdult, zajongani kezdett.

– Évszázadok óta a dekhani* munkából élünk, a ketmeny tart el bennünket. És a gyermekeink is ugyanígy élnek majd, mi szükségünk hát a tanulásra? A tudomány a vezetőknek kell, mi meg egyszerű emberek vagyunk. Ne bolondítsd a népet ilyesmivel!

Csend lett.

– Tehát ellene vagytok, hogy a gyerekeitek tanuljanak? – kérdezte a megdöbbent Gyujsen, és merően nézett a körülötte állók arcába.

– És ha ellene volnánk, akkor tán az ellenkezőjére kényszerítenél? Már nem olyan időket élünk. Szabad emberek vagyunk, úgy élünk, ahogy nekünk tetszik!

Gyujsen falfehér lett. Remegő kézzel feltépte köpenye kapcsát, és zubbonya zsebéből négyrét hajtott papírlapot húzott elő, sietve kibontotta, és meglobogtatta a feje fölött.

– Szóval ellene vagytok ennek az írásnak, amelyen rajta van a szovjethatalom pecsétje, és benne az áll, hogy a gyerekeknek tanulniuk kell! Ki adott nektek földet, vizet, ki adta a szabadságot? Ki van hát a szovjethatalom törvényei ellen, ki? Feleljetek!

Ezt a szót, „feleljetek", olyan szilaj,

* Paraszti

haragos erővel kiáltotta, hogy szinte puskagolyóként hasított a langyos őszi csöndbe, s kurta dörrenésként visszhangzott a sziklák között. Mindenki hallgatott. Az emberek némán, lehorgasztott fejjel álltak.

– Szegények vagyunk – folytatta most már halkan Gyujsen. – Egész életünkben gyötörtek, megaláztak bennünket. Sötétségben éltünk. A szovjethatalom most azt akarja, hogy mi is meglássuk a fényt, tanuljuk meg az írástolvasást. Ezért kell tanulniuk a gyermekeknek...

Gyujsen várakozón elhallgatott. S ekkor az először szóló, szakadt bundájú öreg, aki azt kérdezte, hogyan is lett belőle mulla, engesztelően azt dünnyögte:

– Jól van jól, ha kedved van hozzá, mi nem szólunk a törvény ellen...

– Csak arra kérlek, hogy segítsetek! Rendbe kell tennünk a báj, a földesúr régi lóistállóját a dombtetőn, hidat kell vernünk a patakon, és tűzifa is kell az iskolának...

– Állj meg, dzsigit, ne olyan szaporán! – vágott Gyujsen szavába a konok Szatimkul.

Nagyot sercintett, s mintha célozna, összehunyorította szemét.

– Te az egész aul előtt azt kiabálod: „Iskolát nyitok!" De ha rád néz az em-

ber, látja: se bundád, se lovad, se földed, de még egy valamirevaló lábasjószág sincs, amit a magadénak mondhatnál. Hogy gondolod hát az életet, barátocskám? Tán a mások lovait akarod elhajtani?

– Megélek valahogy. Fizetésem lesz.

– Ohó, hát ezzel kellett volna kezdened! – mondta Szatimkul, s önelégülten, diadalmasan húzta ki magát a nyeregben. – Így már minden érthető. – Te, dzsigit, tedd, ami a dolgod, és a saját fizetéseden tanítsd a gyerekeket. Van az államnak pénze elég. Minket meg hagyj békében, hál' istennek a magunk gondjával-bajával is torkig vagyunk...

Ezzel Szatimkul megfordította lovát, és hazakocogott. Utána sorban a többiek is megindultak. Gyujsen úgy maradt ott egy-szál-egyedül, kezében a pecsétes írással. Szegény feje, azt se tudta hirtelen, hogy mitévő legyen...

Nagyon megsajnáltam Gyujsent. Nem tudtam róla levenni a szemem, csak néztem, egészen addig, amíg a mellettem ellovagló, hazafelé tartó nagybátyám rám nem kiáltott:

– Hát te, te kócos, mit tátod itt a szád, indulj haza, de szaporán! – A gyerekek után iramodtam, bezzeg ők is szép számmal idetódultak a gyűlésre!

Másnap, mikor mi, kislányok vízért

mentünk, a pataknál Gyujsennal találkoztunk. A gázlón át a túlsó partra igyekezett, s ásót, ketmenyt, fejszét meg valami ócska vödröt cipelt.

E naptól kezdve a magányos, fekete köpenyes Gyujsen minden reggel felballagott az ösvényen a dombra az elhagyott lóistállóhoz, és csak késő este tért vissza az aulba. Gyakran láttuk, amint hatalmas köteg szalmát vagy gizgazt cipelt. Ahogy az emberek messziről észrevették, felemelkedtek a kengyelbe és tenyerükkel beárnyékolva szemüket, csodálkozva mondogatták:

– No nézd csak, hiszen ez Gyujsen, a tanító!

– Az bizony.

– Hej, szegény! Úgy látszik, a tanítóskodás sem a legkönnyebb munka.

– Hát te hogy gondoltad? Nézd, hogy felpakolt, akár a báj szolgálója.

– De ha a beszédjét hallgatod, akkor bezzeg látod, hogy nem szolgáló!

– Csak a pecsétes papírtól ilyen, abban van minden ereje.

Egy napon, amikor kizjakkal, szárított trágyával teli zsákjainkkal hazafelé tartottunk (a tüzelőnek szánt trágyát rendszerint az aul fölött, a hegyi legelőkön szedegettük), letértünk az iskolához. Érdekes volt nézni, mit csinál a tanító. Az agyagból vert, vén pajta az-

előtt a báj lóistállója volt. Télvíz idején itt tartották azokat a vemhes kancákat, amelyek ilyenkor csikóztak. A szovjethatalom beállta után a báj eltűnt a vidékről, a lóistálló üresen maradt. Senki nem járt ide, körös-körül mindent felvert a bogáncs, elborított a csalán. De most már tiszta volt az udvar, a gizgaz tövestül kiírtva, nagy halomban az egyik sarokban hevert. Az esőktől alámosott, omladozó falakat agyaggal megtapasztották. A szétszáradt, rozzant örökké egy sarokvason lógó ajtót is megjavítva a helyére illesztették.

Amikor zsákunkat a földre eresztettük, hogy egy kicsit megpihenjünk, a pajta ajtaján Gyujsen lépett ki, tetőtől talpig agyagosan. Amikor meglátott bennünket, elcsodálkozott, majd barátságosan elmosolyodott, s letörölte arcáról a verítéket.

– Hol jártatok, kislányok?

A földön ültünk, a zsákok mellett, és zavartan tekingettünk egymásra.

Gyujsen látta, hogy szégyenlősségből hallgattunk, ezért bátorítóan ránk kacsintott, s így szólt:

– A zsákotok nagyobb nálatok. Jól tettétek, kislányok, hogy idelátogattatok, hiszen itt tanultok majd. Az iskolátok is majdnem készen van már. Éppen most raktam valami kemencefélét az egyik

sarokba, és már a kéményt is kivezettem a tetőn, nézzétek! Most már csak tüzelőt kell készíteni télre, de lesz az is, hiszen annyi a bozót körös-körül. A padlóra meg vastagon szalmát terítünk, és megkezdjük a tanulást. No, hát akartok-e tanulni, iskolába járni?

A legidősebb voltam a társaim közt, így hát én válaszoltam:

– Ha a nagynéném elenged, szívesen eljövök.

– Miért ne engedne el, majd meglátod, hogy elenged. Mi a neved, kislány?

– Altinaj – feleltem, és tenyeremmel eltakartam a térdemet, amely kikandikált szakadt szoknyámból.

– Altinaj: szép név. És te magad is szép vagy, ugye? – Olyan jóságosan mosolygott, hogy egyszeriben melegséget éreztem a szívem körül. – A többi gyereket is hozd el az iskolába, Altinaj. Ugye megteszed?

– Igen, bácsi!

– Tanítónak hívjatok. Nem akarjátok megnézni az iskolát? Gyertek csak, ne féljetek.

– Nem lehet, sietnünk kell haza – feleltük megilletődve.

– No, jól van, szaladjatok csak. Majd meglátjátok, ha tanulni jöttök. Én is elmegyek egy nyaláb gazért, mielőtt még besötétedik.

Fogta a kötelet meg a sarlóját, és elment. Mi is felálltunk, hátunkra vettük a zsákot, és lassan elindultunk az aul felé. Hirtelen váratlan gondolat villant fel bennem.

– Álljatok meg, kislányok! – kiáltottam a pajtásaimnak. – Öntsük ki a kizjakot az iskolában, hadd legyen télire több tüzelő.

– Aztán üres kézzel állítsunk be otthon, mi? Jaj, de okos vagy!

– Visszamegyünk, és szedünk újra.

– Á, késő lesz, megszidnak odahaza.

Most már nem is vártak rám, sietve indultak hazafelé.

Ma sem értem, mi késztetett rá, hogy ezen a napon így cselekedjek. Talán megharagudtam a barátnőimre, amiért nem hallgattak rám, és azért makacsoltam meg magam, vagy talán mert kora gyermek korom óta az én akaratomat, az én kívánságomat mindig elfojtották a durva emberektől kapott szitkok és ütlegek, nem tudom; de ekkor úgy éreztem, meg kell hálálnom valamivel az idegennek a bizalmát, emberi szavait, a mosolyát, amely úgy átmelegítette a szívemet. Tudom: meggyőződésem, az életem, minden örömével és bánatával, pontosan ezen a napon kezdődött, a már említett zsák kizjakkal indult. Azért mondom ezt, mert épp ezen a napon ha-

tároztam és cselekedtem úgy, minden töprenkedés és büntetéstől való félelem nélkül, ahogy helyesnek tartottam. Amikor társnőim magamra hagytak, visszaszaladtam Gyujsen iskolájához, az ajtó előtt kiürítettem a zsákom, aztán nyakamba szedtem a lábam, s a vízmosásokon és szárazereken át visszarohantam a hegyi legelőre, hogy ismét teleszedjem a zsákot.

Nem is gondoltam rá, hogy merre tartok, csak futottam teljes erőmből, s a szívem olyan örömmel zakatolt, mintha valami nagy hőstettet vittem volna végbe. S mintha a nap is megsejtette volna boldogságomat. Igen, hiszem, hogy tudta, miért futok olyan könnyedén és szabadon. Azért, mert egy parányi jót cselekedtem.

A nap lassan a dombokra hajolt, és nekem úgy tetszett, késlekedik, nem akar lebukni, hogy minél tovább láthasson. Feldíszítette utamat: a kiszáradt, őszi föld bíborpirosan, rózsaszínűen és lilán terült a lábam elé. Villogó lángnyelvként maradtak el mellettem a száraz ázsiai fű bóbitái az út két oldalán. A napfény szinte lángolt kurta, folt hátán folt kaftánom ezüsttel futtatott gombjain. Egyre csak futottam, és magamban ujjongva beszéltem a földnek, az égnek és a szélnek: „Ide nézzetek rám! Nézzé-

tek milyen büszke vagyok! Tanulni fogok, elmegyek az iskolába, és a többieket is magammal viszem!..."

Nem tudom, meddig futottam, de hirtelen eszembe villant, hogy kizjakot kell gyűjtenem. Furcsa dolog, de alig találtam kizjakot. Pedig egész nyáron át olyan sok állat legelészett itt, hogy szinte minden lépésre talált fűtenivalót az ember, de most mintha csak a föld nyelte volna el. Vagy meglehet, hogy nem is kerestem? Egyik helyről a másikra futkostam, és minél messzebbre kerültem, annál kevesebbet találtam. Ekkor arra gondoltam, hogy világosban már nem tudom teleszedni a zsákot, s riadtan kapkodtam a bokrok között. Egy félzsáknyit valahogy mégis összeszedtem. Közben kihunytak az alkonyat utolsó fényei, s a horhosokban gyorsan sötétedett.

Ilyen későn még sohasem maradtam egyedül a legelőn. A kihalt, néma dombok felett hollószárnyként lebegett az éj. A rémülettől szinte eszemet vesztve dobtam a vállamra a zsákot, s az aul felé iramodtam. Féltem, és kiabálni, sírni szerettem volna, s bármily furcsa is, csak az az önkéntelen gondolat tartott vissza, hogy ugyan mit szólna a tanító, Gyujsen, ha ilyen gyámoltalannak látna. Megemberelteм hát magam, és el-

határoztam: fölöslegesen nem nézegetek se jobbra, se balra, mintha valahonnan csakugyan figyelne a tanító.

Kifulladva, izzadtan, porosan értem haza. Lihegve léptem be az ajtón. A nagynéném, aki a tűz mellett ült, felállt, és fenyegetően indult felém.

– Hol csavarogtál?! – lépett hozzám, s mielőtt még válaszolhattam volna, elkapta tőlem a zsákot, és a földre dobta. – Ennyi az egész, amit ma gyűjtöttél?

A társaim, úgy látszik, már pletykáltak neki.

– Na megállj csak, te fekete képű szemét! Miféle rossznyavalya vitt téged az iskolához? Hogy mért is nem fordultál fel ott nyomban! – A nagynéném megmarkolta a fülem, és csépelni kezdte a fejem. – Te árva szemét, te! Kutyából nem lesz szalonna! Más ember gyereke haza visz, ez meg otthonról hordja. Majd kapsz te tőlem iskolát! Csak merj a közelébe menni, letöröm a lábad! Megemlegeted te még ezt az iskolát...

Két nappal később, kora reggel az aulban nyugtalanul felugattak a kutyák, hangok hallatszottak. Gyujsen járta a portákat, a gyermekeket gyűjtötte az iskolába. Utca nem volt még akkoriban, vaksi ablakú, szürke sárkunyhóink szétszórtan álltak az aulban, mindegyiket

ott húzták fel, ahol a legjobbnak ítélték. Gyujsen, nyomában a gyerekekkel, zajos csapatban vonult egyik udvarról a másikra.

A mi portánk volt a legszélső. A nagynénémmel éppen kölest törtünk famozsárban, a nagybátyám meg gabonát szedett ki a csűr melletti veremből; a piacra készült. Mint a kovácsok, egymást váltva dolgoztunk a súlyos mozsártörőkkel, s így titkon sikerült kikukkantanom, messze van-e még a tanító. Féltem, hogy hozzánk már nem jut el. S bár tudtam, hogy a nagynéném nem ereszt el az iskolába, mégis szerettem volna, ha Gyujsen betér hozzánk, legalább lássa, hol lakom. Magamban rimánkodtam a tanítónak, nehogy visszaforduljon.

– Jó reggelt, gazdasszony, segítsen az Isten! Ha meg ő nem segít, majd segítünk mi helyette valamennyien, nézd csak, mennyien vagyunk! – köszöntötte tréfásan Gyujsen a nagynénémet, s maga után vonta a jövendő iskolásokat.

Nagynéném valamit dünnyögött válaszképpen, de a nagybátyám még a fejét se dugta ki a veremből.

Ám Gyujsent ez nem zavarta. Buzgón letelepedett az udvar közepén heverő tönkre, s papírt, ceruzát húzott elő.

– Ma megkezdjük a tanulást az iskolában. Hány éves a lányuk?

Nagynéném némán, dühösen csapott a mozsárba. Szemmel láthatóan nem akarta folytatni a beszélgetést. Csak az aggodalom izzott bennem: most mi lesz? Gyujsen rám nézett és elmosolyodott. S most is, mint akkor, egyszerre olyan jó érzés járta át a szívem.

– Altinaj, hány éves vagy? – kérdezte a tanító.

Nem mertem válaszolni.

– Miért akarod tudni, miféle ellenőr vagy te, nézd csak! – szólalt meg indulatosan a nagynéném. – Semmi dolga neki a tanulással! Nem az ilyen árváknak való az, hanem azoknak, akiknek apjuk, anyjuk van, de még azok se tanulnak. Látom, egész csapatravalót összeszedtél már, hát csak hajtsd őket az iskolába, de itt nincs semmi keresnivalód!

Gyujsen felpattant.

– Gondolja meg, mit beszél! Talán a gyerek bűne, hogy árva? Vagy talán van olyan törvény, hogy az árva nem tanulhat?

– Nekem semmi közöm a te törvényeidhez. Nekem megvannak a magam törvényei, hát nekem ne parancsolgass!

– Egyfélék a törvények nálunk. És ha magának nem kell ez a kislány, akkor

nekünk, a szovjethatalomnak gondja lesz rá! És ha szembeszegül velünk, majd megleckéztetjük!

– No nézd csak, micsoda parancsnok akadt, ugyan honnan?! – csapta kihívóan csípőre a kezét nagynéném. – Szerinted ugyan ki rendelkezik vele? Én ételem-italom, vagy te, a csavargó fia, aki maga is éppen olyan, semmivel sem különb?

Ki tudja, hogyan végződött volna a dolog, ha ebben a pillanatban elő nem bukkan a veremből, övig meztelenül, a nagybátyám. Nem szívelte, ha az asszony olyasmibe ártotta magát, ami nem rá tartozott, megfeledkezve róla, hogy a házban a férje, a gazda is ott van. Az ilyesmiért kíméletlenül megverte. Most is látszott, forr benne a méreg.

– Hallod-e, asszony! – mordult rá, és kiugrott a veremből. – Mióta vagy te a ház ura, és ugyan mióta rendelkezel? Kevesebbet járjon a szád, többet a kezed! Te pedig, Tastanbek fia, vigyed a lányt; ha akarod, tanítsd, ha nem akarod, süsd meg, de az udvarból hordd el magad szaporán!

– Úgy, szóval ő iskolába tekereg, és itthon a gazdaságban ki dolgozik majd? Talán én? Mindent egyedül? – kezdte volna a nagynéném nagy hangon, de a férje kurtán rádörrent:

– Amit mondtam, megmondtam!

Nincs rossz jó nélkül. Nekem így kellett első ízben elmennem az iskolába.

E naptól fogva Gyujsen minden reggel összegyűjtött minket.

Az első napon a tanító a padlón szétterített szalmára ültetett bennünket, és mindegyikőnknek adott egy füzetet, ceruzát meg egy kis táblácskát.

– A táblát tegyétek a térdetekre, hogy könnyebb legyen az írás – magyarázta.

Azután a falra mutatott, amelyre egy orosz ember arcképe volt felragasztva.

– Ez Lenin! – mondta.

Amíg élek, emlékezni fogok e képre. A későbbiek során sohasem találkoztam vele többé, és magamban „gyujsenina" neveztem el. A képen Lenin kicsit zsákos szabású katonazubbonyban látható, soványan, szakállasan. Sebesült karja felkötve, tarkójára tolt sapkája alól nyugodtan néz figyelmes szeme. Szelíd, melengető tekintete mintha azt mondaná: „Ha tudnátok, gyerekek, milyen gyönyörű jövő vár rátok!" E meghitt percben úgy éreztem, hogy valóban a jövőmre gondolt.

A külsejéről ítélve Gyujsen régóta őrizhette ezt az egyszerű, plakátpapírra nyomott képet: a hajtásokon megtört, a széle elrongyolódott. Ezen az arcképen

kívül semmi más nem volt iskolánk négy falán.

– Gyerekek, én megtanítlak benneteket olvasni, számolni, megmutatom, hogyan kell írni a betűket és a számokat – mondta Gyujsen. – Mindenre megtanítlak titeket, amit csak tudok...

S valóban, mindenre megtanított, amit maga is tudott, és eközben csodálatos türelemről tett tanúságot. Lehajolt minden tanulóhoz, és megmutatta, hogyan kell fogni a ceruzát, majd az ismeretlen szavakat magyarázta nagy lelkesedéssel.

Erre gondolok most, és csodálkozom: ez a tanulatlan legény, aki maga is csak nehezen, szótagolva olvasott, és nem volt egyetlen tankönyve, még csak egy közönséges ábécéskönyve sem, hogyan vállalkozhatott erre a valóban óriási feladatra. Hiszen nem tréfadolog olyan gyermekeket tanítani, akiknek a nagyapái, dédapái hetedíziglen analfabéták voltak! S természetesen Gyujsennak a leghalványabb elképzelése sem volt a munkatervről, a módszertanról, az oktatásról. Sőt, ami a legvalószínűbb, mit sem sejtett a létezésükről.

Gyujsen úgy tanított bennünket, ahogy tudott, ahogyan szükségesnek vélte – ösztönösen. Mégis őszinte meggyőződéssel mondom: nyíltszívű lelke-

sedése, amivel a munkába fogott, nem volt hiábavaló.

Maga sem tudta, hogy hőstettet vitt végbe. Igen, hőstett volt ez, mert előttünk, kirgiz gyerekek előtt, akik soha nem jutottunk túl az aul határain, az iskolában – ha annak nevezhető ez a nyomorúságos kunyhó tátongó réseivel, amelyeken át mindig jól láttuk a havas hegycsúcsokat – ezekben a napokban tárult ki hirtelen az eddig ismeretlen, új, soha nem látott világ.

Ekkor tudtuk meg, hogy Moszkva városa, ahol Lenin él, sokkal, de sokkal nagyobb, mint Aulieata, de még Taskentnál is nagyobb, és hogy a világon hatalmas, nagy tengerek is vannak, olyanok mint a Talasz-fennsík, s a tengereken akkora hajók úsznak, akár a hegyek. Megtudtuk, hogy a petróleumot, amit a szatócstól veszünk, a föld alól hozzák felszínre. És már ekkor szilárdan hittük, hogy ha majd a nép jobb módban él, az iskolánk szép, nagy fehér házban lesz, nagy ablakokkal, s a tanulók ott már asztalnál ülnek.

Nagy nehezen eljutottunk az ábécé utolsó betűjéig, s bár azt, hogy *papa-mama* még nem tudtuk leírni, e szót: *Lenin*, már papírra vetettük. Politikai szótárunk a következő fogalmakból állt: *báj, cseléd, szovjetek*. Gyujsen megígér-

te, egy év múlva megtanítja nekünk, hogyan kell leírni azt a szót: *forradalom.*

Amikor Gyujsent hallgattuk, gondolatban együtt harcoltunk vele a frontokon a fehérek ellen. Leninről pedig olyan megindultan beszélt, mintha a saját szemével látta volna. Ma már tudom, hogy abból, amit elmondott a nagy vezérről, sok minden a nép ajkán szövődő legenda volt, de nekünk, Gyujsen tanulóinak mindez olyan igazság volt, mint hogy a tej fehér színű.

Egyszer minden hátsó gondolat nélkül megkérdeztük tanítónktól, hogy kezet fogott-e valaha Leninnel.

Keserűen megrázta fejét.

– Nem, gyerekek, sohasem láttam Lenint.

Szomorúan sóhajtott, kényelmetlenül érezte magát előttünk.

Gyujsen minden hónap végén bement a járásba, hogy a dolgai után lásson. Gyalog ment, s három-négy nap múlva tért haza.

Ilyenkor nagyon unatkoztunk. Még ha édesbátyám lett volna, talán azt sem várom olyan türelmetlenül, mint a tanítónk hazatérését. Titkon, hogy a nagynéném észre ne vegye, egyre-másra kiszaladgáltam a hátsó udvarba, és sokáig bámultam a sztyeppi útra: mikor tűnik

fel végre a tanító kis batyujával a vállán, mikor látom újra szívet melengető mosolyát, mikor hallom tudást adó hangját?

Gyujsen tanítványai között én voltam a legidősebb. Talán azért tanultam jobban a többieknél, bár úgy érzem, nemcsak ezért. A tanító minden szava, minden betűje, amit leírt, előttem szent volt. Azt tartottam a legfontosabbnak, hogy megértsem, amit Gyujsen tanít. Vigyáztam a füzetre, amit tőle kaptam, s ezért inkább a földbe karcoltam a betűket a sarló hegyével, vagy a kemence oldalára szénnel, meg egy kis pálcikával a hóba vagy az út porába. Számomra nem volt a világon okosabb, tudósabb ember Gyujsennál.

Közeledett a tél.

Amíg az első hó le nem esett, az iskolához a gázlón jártunk át, a sziklás patakon, amely ott csobogott a domb tövében. Később ez az út használhatatlanná vált, a jeges víz szinte égette a lábunkat. Különösen a kicsik szenvedtek, még a könny is kicsordult a szemükből. Gyujsen ekkor a karján hordta át őket a vízen. Egyiket a hátára vette, a másikat a karjára, és így sorban átszállította a tanulókat.

Most, mikor visszaemlékszem erre, szinte hihetetlennek tűnik, hogy ponto-

san így történt. De akkor tudatlanságból vagy ostobaságból az emberek kinevették Gyujsent. Kivált a gazdagok, akik a hegyekben teleltek, és csak a malom miatt jártak le az aulba. Amikor mellénk értek a gázlónál, csak úgy meresztették a szemüket Gyujsenra, rőt rókaprémes sapkában, bárányból bundában jártak, jól táplált, tüzes lovakon. Az egyikük hahotázva lökte oldalba a szomszédját.

– Nézd már, az egyiket a hátán viszi, a másikat meg a karján!

Mire a másik megcsapkodta a lovát, és így válaszolt:

– De sajnálom, az ördög vigyen el, hogy korábban nem ismertem: lám csak, kit kellett volna elvennem második feleségnek!

S lovaik patája alól sarat, vizet fröcskölve ránk, hahotázva haladtak tovább.

Úgy szerettem volna odarohanni ezekhez az ostoba emberekhez, megragadni a lovuk kantárját, csúfondáros képükbe belekiáltani: „Ne merészeljetek így beszélni a tanítónkról! Gonoszok, ostobák!

De hát ki figyelt volna egy félénk kislány szavára? Így aztán csak a szégyen égő könnyeit nyeltem. Gyujsen meg úgy tett, mintha észre sem venné, nem is hallaná az efféle sértéseket. Ilyenkor mindig kigondolt valami mó-

kát vagy tréfát, s úgy megnevettetett bennünket, hogy minden másról megfeledkeztünk.

Bármennyire igyekezett is, nem sikerült fát szereznie a patak hídjához. Egyik nap, amikor az iskolából hazafelé tartottunk, s Gyujsen átvitte a kicsiket, megálltunk a parton. Elhatároztuk: kövekből és gazból bürüt készítünk, hogy ne legyen vizes a lábunk.

Az igazat megvallva, az aul lakóinak ez csak annyi lett volna, hogy összefognak, és közösen két-három gerendát átfektetnek a víz fölött, s már kész is a híd az iskolásoknak. De éppen itt volt a bökkenő: az emberek akkoriban nagy elmaradottságukban nem sokra tartották a tanulást, s Gyujsent a legjobb esetben csodabogárnak vélték, aki azért bajlódik a gyerekekkel, mert nincs más dolga. Ha van kedved hozzá, tanítsd őket, ha nincs, zavard haza valamennyit. Mindenki lovon járt, így az aulbelieknek nem volt szükségük a hídra Azért mégis gondolkodniuk kellett volna egy kicsit: ez a fiatalember, aki semmivel sem rosszabb vagy butább, mint a többiek, a nehézségeket és nélkülözéseket, a sértéseket és gúnyolódásokat szó nélkül tűrve, ugyan miért tanítja az ő gyerekeiket ilyen hallatlan kitartással, szinte emberfeletti állhatatossággal?

Azon a napon, amikor köveket raktunk le a gázlón, már hó takarta a földet, s a víz olyan hideg volt, hogy belefojtotta az emberbe a lélegzetet. Ma sem értem, hogy bírta ki Gyujsen: megállás nélkül mezítláb dolgozott. Magam keservesen lépkedtem a vízben, úgy éreztem, a medret izzó parázzsal hintették tele. A patak közepén hirtelen görcs állt a lábamba, a fájdalomtól hétrét görnyedtem. Se kiáltani, se kiegyenesedni nem tudtam, s már-már a vízbe fordultam. Gyujsen ekkor eldobta a követ, hozzám ugrott, a karjába kapott, kiszaladt velem a partra, és ott a köpenyére ültetett. Két kézzel dörzsölgette elkékült lábamat, majd a tenyerébe fogta a kezem, és leheletével melengette dermedt ujjaimat.

– Ne menj a vízbe, Altinaj, nem kell, ülj csak itt szépen, és melegedjél – mondta. – Magam is megleszek a munkával...

Amikor a bürü végre elkészült, Gyujsen felhúzta a csizmáját, és elmosolyodott.

– No, hogy érzed magad, kis segítőtársam, megmelegedtél?

Mint valami ázott madár, reszketve ültem a parton.

– Vedd a válladra a köpenyt, így ni! – Majd pár pillanat múlva hozzátette: –

Mondd csak, Altinaj, annak idején te hagytad ott azt a kizjakot az iskolában?

– Igen, én – feleltem.

Alig észrevehető, halvány mosoly játszott az ajkán, mintha magának mondaná: „Én is így gondoltam!"

Éreztem, hogy e pillanatban arcom lángra gyúl: tehát a tanító tudta, ki volt, és nem feledkezett el a látszatra jelentéktelen apróságról. A nagy boldogságtól a hetedik mennyországban éreztem magam. Gyujsen megértette örömömet.

– Tiszta kis patakocskám, te! – mondta, és nyájasan nézett rám. – A tehetséged sem mindennapi... Ó, ha elküldhetnélek a nagyvárosba! Milyen nagyszerű ember válna belőled!

Azzal gyors léptekkel a part felé indult.

Most is úgy látom, ahogy akkor állt előttem a sziklás, zúgó kis pataknál; keze tarkójára kulcsolva, csillogó tekintete a messzeségben úszó fehér fellegeken pihen, amelyeket a sziklacsúcsok felett lassan tovahajtott a szél.

Mire gondolhatott akkor? Talán valóban arról ábrándozott, hogy tanulni küld a nagyvárosba? Én meg a köpenyébe burkolózva arra gondoltam e percben: „Bárcsak az édesbátyám volna, akkor a nyakába ugorhatnék, megölelhetném, s a szemem erősen lehunyva, a

világ legszebb, legdrágább szavait súghatnám a fülébe! Istenem, add, hogy a bátyám lehessen!"

Bizonyára mindegyikőnk szerette akkor a tanítót emberségéért, nemes szándékáért, a jövőnkről szőtt álmaiért. S bár gyermekek voltunk, úgy gondolom, mindezeket már akkor is értettük. Mi más késztethetett volna rá, hogy minden álldott nap eljárjunk a távoli iskolába, felkapaszkodjunk a meredek dombra, fulladozva a szélben s hóbuckákba keveredve? A magunk jószántából mentünk. Senki se kényszerített bennünket. Senki se bírhatott volna rá, hogy ott fagyoskodjunk a hideg pajtában, ahol a pára zúzmaraként csapódott az arcunkra, kezünkre, ruhánkra. Csak sorjában, egyenként melegedhettünk a kemencénél, amíg a többiek a helyükön ültek, s Gyujsent hallgatták.

Az egyik ilyen zimankós napon – január végén történt, most már tudom – tanítónk végigjárta az udvarokat, összeszedett bennünket, és elvezetett az iskolába. Komolyan, hallgatagon ment, összevont szemöldöke olyan volt, mint a királysas szárnya, az arcát pedig mintha edzett, fekete vasból kovácsolták volna. Soha nem láttuk még ilyennek a tanítónkat. Ahogy ránéztünk, mi

is elcsendesedtünk; éreztük, valami baj van.

Amikor az úton nagy hóbuckák kerültek elénk, Gyujsen szokás szerint maga tört csapást, mögötte mentem én, utánam pedig a többiek. Most is így történt; a domb tövében, ahol az éjszaka kupacba gyűlt a hó, Gyujsen előrement. Megesik, hogy az ember valakinek ránéz a hátára, és máris tudja, milyen hangulatban van, mi megy végbe a lelkében. A tanítónkról is láttuk, hogy porig sújtotta a bánat. Csak ment lehorgasztott fejjel, s a lábát is alig vonszolta. Ma is emlékszem: félelmetes volt látnom a két szín, a fekete és fehér váltakozását. Libasorban mentünk fel a dombra – előttem Gyujsen fekete köpeny alatt görnyedő háta, fölötte a meredeken, akár a teve púpjai, vakító fehér hóbuckák, a szél csak úgy örvénylett felettünk; még feljebb pedig, a homályos fehér égen, magányos fekete felhő sötétlett.

Amikor beértünk az iskolába, Gyujsen nem fűtött be a kemencébe.

– Álljatok fel – mondta.

Felálltunk.

– Vegyétek le a sapkátokat.

Szó nélkül engedelmeskedtünk, s ekkor ő is letépte fejéről bugyonovkáját. Nem értettük, mire jó mindez. És ekkor

tanítónk rekedt, szaggatott hangon így szólt hozzánk:

– Meghalt Lenin. Gyászol a világ, az emberiség. Álljatok ti is a helyeteken, és ne moccanjatok. Nézzetek ide, erre a képre, és ne feledjétek ezt a napot!

Az osztályban olyan csönd lett, mintha lavina szakadt volna ránk. Hallatszott, ahogy a szél sziszegve betör a réseken, és a hópelyhek halk zizegéssel hullanak a szalmára.

Abban az órában, amikor elnémultak az örökké zajos városok, elcsendesedtek a földet megremegtető gyáróriások, megálltak vaspályájukon a dübörgő vonatok, és gyászba borult a világ – ebben a szomorú órában mi, a kis parányok, a nép, a nagy egész apró részecskéi is lélegzetfojtva, ünnepélyesen őrséget álltunk tanítónkkal együtt abban az isten háta mögötti, iskolának nevezett, hideg pajtában, és búcsúztunk Lenintől, mert úgy éreztük, mi álltunk hozzá a legközelebb mindazok közül, akik a legjobban bánkódtak utána. A mi Leninünk pedig, kicsit zsák formájú katonazubbonyának hajtókáját fogva, akár az imént, ugyanúgy nézett le ránk a képről. És ez a tiszta, derűs tekintet így szólt hozzánk: „Ha tudnátok, gyerekek, milyen gyönyörű jövő vár rátok!" S e néma pilla-

natban úgy tetszett nekem, hogy Lenin valóban a jövőmre gondol.

Aztán Gyujsen a köpenye ujjával megtörölte a szemét, és megszólalt:

– Bemegyek ma a járásba. Elmegyek, és belépek a pártba. Három nap múlva visszatérek...

Számomra e három nap örökké a legzordonabbnak tűnik valamennyi átélt téli nap közül. Mintha a természet félelmetes erői csak azon igyekeztek volna, hogy betöltsék a helyét a földön annak a nagy embernek, aki elköltözött a világból: szünet nélkül bömbölt a szél a szakadékokban, hóförgetegek kavarogtak; mint a vas, csendült a fagy... Nem volt nyugvásuk az elemeknek: csapongtak, vergődtek, siratták a földet...

Az alacsonyan szálló felhőrengetegből halványan elsötétlő hegyek tövében elcsendesült, elnémult az aulunk. A hóba temetett kémények vékonyka füstcsík szállt a magasba, az emberek visszahúzódtak házukba. Ráadásul a farkasok is dühöngeni kezdtek. Annyira elszemtelenedtek, hogy már fényes nappal is kimerészkedtek az utakra, éjszakánként pedig az aul körül ólálkodtak, és az éhségtől vadul üvöltöttek egészen hajnalig.

Nem tudom, miért, de féltettem a tanítónkat: mi lesz vele ilyen hidegben,

bunda nélkül, egy szál köpenyben? Azon a napon pedig, amikor Gyujsennak vissza kellett érkeznie, teljesen elvesztettem a fejemet, a szívem, úgy látszik, valami rosszat sejtett. Egyre-másra kiszaladgáltam a házból, és a hófedte, kihalt sztyeppet kémleltem: nem bukkan-e fel az úton a tanító? Teremtett lelket sem lehetett látni.

„Hol vagy, tanítónk? Kérve kérlek, ne maradj el soká, térj vissza mielőbb! Várunk téged, hallod, tanítónk! Várunk téged!"

De a pusztaság nem felelt néma kiáltásomra, és ekkor sírva fakadtam.

Nagynéném megelégelte a sok szaladgálást.

– Békét hagysz-e végre az ajtónak? Egy-kettő, ülj le a helyedre, és kezdj a fonáshoz szaporán! A gyerekek egészen átfáztak miattad. Csak próbálj kimenni még egyszer! – mondta, miközben ujjával megfenyegetett, és többet nem engedett ki a szobából.

Lassan leszállt az este, és én még nem tudtam, visszatért-e a tanító vagy sem. És emiatt sehogy sem találtam a helyem. Az egyik pillanatban megvigasztalt az a tudat, hogy Gyujsen már bizonyára visszatért az aulba – hiszen soha nem fordult elő, hogy vissza ne térjen a megígért napon. A következő percben

viszont úgy rémlett, hogy a tanító megbetegedett, s ezért lassan vánszorog, vagy hóvihar támadt, s akkor a sztyeppen éjjel egykettőre eltéved az ember. A munka se ment, a kezem merev volt, akár a fa, a fonal egyre-másra elszakadt, s ez bizony kihozta a sodrából nagynénémet.

– Mi van veled ma? Tán fából van a kezed? – kérdezte egyre mérgesebben, ahogy rám sandított. Végül nem győzte tovább, kirobbant: Huh! Rosszabb vagy a hátramenésnél! Jobb lesz, ha elmégy, és hazaviszed a zsákot Szajkal anyónak.

Majdnem felugrottam örömömben, hiszen Gyujsen éppen Szajkal anyónál lakott. A család – az öreg Szajkal anyó és Karbantaj apó távoli rokonaim voltak anyai ágon. Azelőtt gyakran jártam hozzájuk, néha még éjszakára is ott maradtam. Talán a nagynéném is emlékezett rá, vagy talán valami isteni sugallatra tette, nem tudom, de amikor a zsákot a kezembe nyomta, így szólt hozzám:

– Torkig vagyok veled ma, mint a zablisztttel ínséges esztendőben. Eredj, és ha az öregek megengedik, aludj meg náluk. Látni sem akarlak...

Úgy ugrottam ki az udvarra, mint akit puskából lőttek ki. Odakünn dühöngött a szél, mint valami sámán: néha-néha megtorpant, majd váratlanul előreron-

tott, s tüzelő arcomba marékszámra csapkodta a szúrós hókristályokat. Hónom alá szorítottam a zsákot, és futásnak eredtem az aul túlsó vége felé, a lópaták törte széles, friss csapáson. Fejemben csak egyetlen gondolat zakatolt: „Visszatért-e, visszatért-e a tanító?"

Futva érkeztem az öregekhez, de a tanító még nem volt sehol. Szajkal anyó megrémült, mikor levegő után kapkodva megtorpantam a küszöbön.

– Mi történt veled? Valami baj van, hogy így rohantál?

– Nem, nincs semmi baj. Elhoztam a zsákot. Itt maradhatok éjszakára?

– Maradj csak, kis bogaram. Jaj, de rám ijesztettél! Ősz óta felénk se néztél. Ülj a tűzhöz, melegedjél.

– Te meg, anyó, tegyél húst az üstbe, vendégeld meg a kislányt. Most már Gyujsennak is hamarosan itt kell lennie – mondta Karbantaj apó, aki az ablak mellett ült, és ócska csizmát foltozott. – Már réges-régen itthon kéne lennie, no de sebaj, megjön, mire bealkonyodik. A lovacskánk is jobban szaporázza hazafelé.

Szinte észrevétlenül lopakodott az ablakhoz az éjszaka. A szívem nem nyugodott, szinte őrséget állt, s hirtelen elszorult, ha felugattak a kutyák, vagy beszéd hallatszott. De Gyujsen még min-

dig nem jött. Még szerencse, hogy Szajkal anyó egyre csak beszélt: próbálta megrövidíteni a várakozás perceit.

Így vártuk a tanítót, s az órák teltek-múltak egymás után. Éjfélre járt már, amikor Karbantaj fáradtan megszólalt:

– Vesd meg az ágyat, asszony. Ma már hiába várunk. Később jár. Ki tudja, mi mindent kell elintéznie a vezetőséggel, nem indulhatott el. Különben már régen itthon volna.

Az öreg nyugovóra tért. Nekem hátul, a kemencesutban vetettek ágyat. Nem jött álom a szememre. Az öreg egyre köhécselt, forgolódott, a sötétben imát suttogott, majd nyugtalanul dünnyögte:

– Ugyan mi van a lovacskámmal? Hiszen maréknyi szénát se lehet ajándékba kapni, zabot meg még pénzért se vehet az ember.

Karbantaj hamarosan elaludt, de ekkor meg a szél nem hagyott aludni. Kinn motozott a tetőn, majd az eresz alatt matatott érdes ujjaival, aztán meg az ablakon kaparászott. Hallatszott, ahogy odakint a falhoz csapódnak a kavargó hókristályok.

Az öreg szavai nem nyugtattak meg. Úgy éreztem, hogy a tanító megjön, szüntelenül rágondoltam, láttam őt magam előtt útközben a kihalt hómezőn. Nem tudom, mennyit alhattam, de va-

lami hirtelen arra kényszerített, hogy felemeljem a fejem a párnáról. Mélyről jövő, furcsa, orrhangú üvöltés szállt az éjszakában, majd elhalt a levegőben. Farkas! És nem is egy – egész csorda. A farkasok egymásnak felelgetve minden irányból egyre közeledtek. A sok vonító hang egyetlen elnyújtott üvöltésbe olvadt, és ott csapongott a széllel együtt a sztyepp fölött, el-eltávolodva, majd ismét közeledve. Néha úgy rémlett, valahol az aul szélén üvöltöznek, egészen közel.

– Vihart éreznek! – suttogta Szajkal anyó.

Az öreg hallgatott, fülelt, majd hirtelen felugrott az ágyról.

– Nem úgy van, asszony! Valakit hajtanak! Lehet, hogy embert vagy talán lovat kerítenek? Hallod? Isten óvja Gyujsent. Hiszen bolond fejjel mindent olyan könnyen vesz! – Karbantaj izgatottan keresgélte a bundáját a sötétben. – Gyújts már világot, asszony! Csak szaporán, az isten szerelmére!

A rémülettől reszketve ugrottunk talpra, és amíg Szajkal anyó megtalálta és meggyújtotta a lámpát, az eszeveszett üvöltés hirtelen megszakadt, mintha elvágták volna.

– Elérték az átkozottak! – kiáltotta Karbantaj, és botját felkapva az ajtó-

hoz ugrott, amikor felugattak a kutyák. Valaki elszaladt az ablak előtt, csizmája alatt csikorgott a hó, és hangosan, türelmetlenül megzörgette az ajtót.

Fagyos párafelhő tört be a szobába. Amikor eloszlott, Gyujsen állt előttünk. Sápadt volt, lihegett, nehézkesen lépett át a küszöbön, és kimerülten a falhoz támaszkodott.

– Puskát! – tört ki belőle.

Csak álltunk, mint akik nem értik, mit akar. Előttem elsötétült a világ, csak azt hallottam, ahogy a két öreg hangosan jajgatva fújja:

– Fekete bárányt áldozatul, fehér bárányt áldozatul! Megőriz téged szent Baubegyin! Te vagy-e csakugyan?

– Puskát adjatok, puskát! – ismételte Gyujsen.

– Nincs puska, mit akarsz, hová mennél?

A két öreg a tanító vállába kapaszkodott.

– Akkor egy husángot adjatok!

– Sehová se mégy, sehová, amíg élünk! Inkább itt ölj meg bennünket, de nem engedünk! – rimánkodott a két öreg.

Furcsa gyengeség lepett meg, némán visszahanyatlottam ágyamra.

– Nem sikerült, a ház közelében utolértek. – Gyujsen nagyot fújt, és a sarok-

ba dobta a korbácsot. – A ló már az úton kifulladt, amikor aztán az ordasok űzőbe vették, az aulig még bírta valahogy, aztán eldűlt, mint a kéve.

– Mit számít a ló, az a fő, hogy neked nem történt bajod. Ha szegény pára nem esik össze, te se szabadultál volna! Hála Baubegyinnek, aki vigyázott rád, hogy így végződött a dolog. Vetkőzz le, és ülj a tűz mellé. Várj, segítek lehúzni a csizmád – sürgölődött Karbantaj. – Te meg, asszony, melegíts valami harapnivalót...

Amikor a tűz mellé telepedtek, Karbantaj megkönnyebbülten felsóhajtott.

– Így van ez – mondta –, aminek meg kell történnie, azt nem kerülheti el az ember. De miért indultál el ilyen későn?

– Elhúzódott az értekezlet a járási bizottságon, Karake. Beléptem a pártba.

– Derék dolog. De hát holnap reggel is indulhattál volna. Gondolom, senki se kergetett, hogy útnak eredj?

– Megígértem a gyerekeknek, hogy ma visszajövök – felelte Gyujsen. – Holnap reggel kezdődik a tanítás.

– De ostoba vagy! – kiáltott az öreg, miközben majdnem felugrott üléből, és méltatlankodva rázta a fejét. – Hallod ezt, asszony: megígérte a gyerekeknek, ezeknek a kis taknyosoknak! És ha szét-

téptek volna a farkasok? Tudod te egyáltalán, hogy mit beszélsz?!

– Ez az én kötelességem, az én munkám, Karake. Inkább beszéljünk másról, eddig mindig gyalog jártam, most meg az ördög tudja, miért, elkértem a lovadat, s a farkasok fogára juttattam...

– Nem erről van szó. Vigye az ördög azt a gebét. Legyen az a te áldozatod! – dohogott Karbantaj apó. – Azelőtt se volt sose lovam, most is megleszek nélküle. Ha a szovjethatalom megerősödik, akkor úgyis lesz másik...

– Jól beszélsz, öreg – szólt közbe könnyektől fátyolos hangon Szajkal anyó. – Lesz másik lovunk... Gyere, fiam, egyél, amíg meleg...

Elhallgattak. Kis idő múlva Karbantaj apó összekotorta a parazsat, és tűnődve megszólalt:

– Ahogy elnézlek, Gyujsen, nem is vagy te ostoba, inkább eszes legény vagy. Csak az nem megy a fejembe, hogy miért töröd magad ezzel az iskolával, a sok buta gyerkőccel. Nem találsz más elfoglaltságot magadnak? Elszegődhetnél valakihez pásztornak, lenne mit enned, mit magadra venned...

– Megértem, Karake, hogy a javamat akarod. De ha ezek a buta gyerkőcök is úgy beszélnek majd, mint most te, hogy minek az iskola, mire jó a tanulás, ak-

kor a szovjethatalom nem jut messzire. Pedig te is azt akarod, hogy ez a hatalom virágozzon és erősödjék. Hát ezért nem teher nekem az iskola, Karake. Hogy minél jobban tanítsam ezeket a gyerekeket, az a leghőbb vágyam. Hiszen Lenin is megmondta...

– Erről jut eszembe – vágott Gyujsen szavába Karbantaj apó, majd rövid hallgatás után így folytatta: – Te örökösen csak keseregsz. Pedig a könnyek nem támasztják fel Lenint. Hej, ha volna valami olyan erő a földön! Vagy azt hiszed, mások nem bánkódnak, nem keseregnek?... Ha a bensőmbe néznél, látnád, keserű füst száll a szívemből. Persze nem tudom, megfér-e ez a te politikáddal, és Lenin is más hiten volt, de azért én napjában ötször imádkozom érte. Néha azt gondolom, Gyujsen, hogy értelmetlen dolog ez a nagy könnyhullatás. Ezt csak úgy a magam esze szerint, öregember módján gondolom: Lenin a nép között maradt, Gyujsen, a vérünkké vált, s száll tovább apáról fiúra...

– Köszönöm a szavaidat, Karake, köszönöm. Helyesen gondolkozol. Ha elment is tőlünk Lenin, az életünket hozzá igazítjuk...

Ahogy a beszélgetésüket hallgattam, mintha valahonnan nagyon messziről tértem volna vissza önmagamhoz. Elő-

ször az egész álomnak tetszett. Sokáig nem tudtam elhitetni magammal, hogy Gyujsen épen, sértetlenül visszatért. Aztán meg, mint valami belső folyamat, dermedt lelkemben ujjongó, csillapíthatatlan öröm áradt szét, s e forró áradattól szinte fuldokolva zokogni kezdtem. Talán soha senki nem volt még olyan boldog, mint akkor én. E pillanatban semmi sem létezett a számomra: sem a házikó, sem a hóviharos éjszaka odakünn, sem a farkascsorda, amely az aul szélén szétmarcangolta Karbantaj apó egyetlen lovát. Semmi! A szívemmel, az eszemmel, egész lényemmel végtelen, mérhetetlen, mindent beragyogó, határtalan boldogságot éreztem. Fejem a párnába fúrtam, számat összeszorítottam, hogy ne hallják a zokogásom. Gyujsen mégis észrevette és megkérdezte:

– Ki sír a kemence mögött?

– Altinaj van itt, megijedt az imént, azért sír bizonyosan – mondta Szajkal anyó.

– Altinaj? Hogy került ide? – Gyujsen felugrott a helyéről, a fejemnél térdre ereszkedett, és megfogta a vállamat. – Mi van veled, Altinaj? Miért sírsz?

A fal felé fordultam, és a zokogás még jobban erőt vett rajtam.

– Mi történt veled, kedvesem, mitől

rémültél meg ennyire? Hát szabad ezt, hiszen te már nagylány vagy... No, nézz már rám...

Erősen átöleltem Gyujsent, forró, könnyáztatta arcomat a vállára hajtottam, és csak omlottak, egyre omlottak a könnyeim; sehogy se bírtam összeszedni magam. Az öröm, mint a forró láz, úgy tört ki rajtam, és nem volt erőm lecsillapítani.

– Csak nem a szíve ugrott ki a helyéből? – nyugtalankodott Karbantaj apó, és ő is felkelt a nemeztakaróról. – Gyere csak, asszony, olvass rá halkan egy kicsit, de szaporán...

Mindnyájan hirtelen támadt aggodalommal néztek rám.

Szajkal anyó bűvös igéket suttogott, forró meg hideg vizet permetezett az arcomra, gőzfelhőbe burkolt, és közben maga is együtt zokogott velem.

Ó, ha tudták volna, hogy a szívem a végtelen boldogságtól „ugrott ki a helyéből", attól a boldogságtól, amelyről nem volt erőm beszélni, de talán nem is tudtam volna.

Amíg meg nem nyugodtam és el nem szenderedtem, Gyujsen ott ült mellettem, és hűvös kezével gyöngéden simogatta forró homlokomat.

... A tél a hágó mögött járt már valahol. Megjelentek a tavasz kéklő ménesei: az olvadó, megduzzadt síkságról meleg légáramlatok vonultak a hegyek felé. Magukkal vitték a föld tavaszi szagát s a frissen fejt tej illatát. Megrogyogyantak a hókupacok, a hegyekben megindult a jég, a patakok ledobták páncéljukat, aztán vadul csapkodva, mindent elsöprő árként rohantak tova, megtöltve dalukkal az alámosott szakadékokat.

Azt hiszem, ez volt ifjúságom első tavasza. Mindenesetre szebb volt az eddigieknél. A dombtetőről, ahol az iskolánk állt, elénk tárult a gyönyörű tavaszi világ. Mintha a föld, karját kitárva, leszaladt volna a hegycsúcsról; ereje nincs, hogy megálljon, így aztán tovairamlik az ezüstösen villogó sztyeppi messzeségbe, amelyet áttetszően finom, könnyű pára és napfény ölel körül.

Valahol, talán hetedhét országon is túl, olvadó tócsák kéklettek; valahol, talán hetedhét országon is túl, paripák nyerítettek; valahol, talán hetedhét országon is túl, darvak húztak az égen, s fehér fellegeket vittek a szárnyukon. Ugyan honnan jöttek, s hová hívták a szívemet panaszosan zengő kiáltásaikkal? ...

A tavasz beköszöntével vidámabb lett

az életünk. Mindenféle játékot eszeltünk ki, oktalanul sokat nevettünk, és tanítás után hangosan kiáltozva futottunk végig az iskolától az aulig vezető úton. A nagynénémnek ez nem tetszett, s minden alkalmat megragadott, hogy összeszidhasson.

– Ugyan mit viháncolsz, te ostoba? Úgy látszik, azt akarod, hogy pártában maradj. Más ember gyereke ebben a korban már rég férjhez megy, lendít valamit a szülői házon, te meg... Mondhatom, jól kiválasztottad, mivel töltsd az időd, iskolába jársz... No de várj csak, én majd kézbe veszlek...

Az igazat megvallva, nem nagyon vettem a szívemre nagynéném fenyegetéseit: nem volt benne semmi új, mindig morgolódott. De azt mondani rólam, hogy rég férjhez mehettem volna, teljesen igazságtalan volt. Hisz épp csak megnőttem egy kicsit ezen a tavaszon.

– Kócos kislány vagy te még – nevetett Gyujsen. – Ráadásul, ha jól látom, vörös hajú!

Szavai csöppet sem sértettek. Hát persze, hogy kócos vagyok – gondoltam magamról, de azért annyira nem vörös a hajam. Amikor majd megnövök, igazi eladó lány lesz belőlem. Ugyan sor kerül-e rá valaha is? Akkor majd megnézhet a nagynéném, hogy milyen szép

vagyok. Gyujsen azt mondja, hogy tiszta az arcom, és a szemem úgy ragyog, mint a csillagok.

Egyik nap, mikor hazaszaladtam az iskolából, az udvarunkon két idegen lovat pillantottam meg. A nyeregről és a lószerszámról ítélve, gazdáik a hegyekből jöttek. Régebben is megtörtént, hogy a városból vagy a malomból, útban hazafelé, betértek hozzánk.

Már az ajtó előtt furcsán belém hasított nagynéném erőltetett nevetése.

– Hát csak ne nagyon lógasd az orrod, kedves öcsém, nem fizetsz rá. Ha majd a madárka a kezedben lesz, áldani fogsz, meglásd. Hihihi!

Válaszként helyeslő, durva hahotázás hallatszott, de ahogy az ajtón beléptem, egyszerre mindenki elhallgatott. A nemezlapra terített szőnyegen, mint valami tuskó, szederjes képű, zömök férfi ült. Rám sandított gyöngyöző homlokára húzott rókaprém sapkája alól, majd köhintett, és lesütötte szemét.

– Már itthon is a kislányunk, gyere hamar, kedveském! – fogadott bűbájos mosollyal a nagynéném.

A nagybátyám is ott ült a szőnyeg szélén egy másik emberrel, akit szintén nem ismertem. Kártyáztak, vodkát ittak, és sült húst ettek. Mindketten részegek voltak, ahogy a kártyát csapkod-

ták, a fejük esetlenül nyaklott jobbrabalra.

A szürke macskánk a szőnyeghez sompolygott, de a szederjés képű úgy rávert a fejére csontos ujjával, hogy szegény pára vadul felnyávogott, oldalt ugrott, és elrejtőzött a sarokban. Menynyire fájhatott szegénynek! Szerettem volna elmenni, csak azt nem tudtam, hogyan. De a nagynéném ekkor váratlanul a segítségemre sietett.

– Kislányom – mondta –, a főzőüstben ott az étel, egyél, amíg meleg.

Kimentem, de a nagynéném viselkedése sehogyan sem tetszett. Szorongás kerített hatalmába. Önkéntelenül figyelni kezdtem.

Vagy két óra múlva a jövevények lóra ültek, és visszatértek a hegyekbe. Nagynéném nyomban a szokott szitkokkal árasztott el. Megkönnyebbültem. „Tehát csak részegen volt olyan kedves hozzám" – gondoltam.

Hamarosan ezután Szajkal anyó látogatott el hozzánk. Az udvaron voltam, de hallottam, ahogy mondta:

– Csak nem csinálsz ilyet, az isten áldjon meg! Hiszen tönkreteszed.

Egymás szavába vágva, a nagynéném és Szajkal anyó hevesen vitatkozott valamin, majd az öregasszony feldúltan távozott. Haragos, ugyanakkor sajnál-

kozó pillantást vetett rám, és szótlanul elsietett. Kínosan éreztem magam. Ugyan miért nézett úgy rám, miben nem tettem kedvére?

Másnap az iskolában nyomban észrevettem, hogy Gyujsen rosszkedvű, és valamiért gondterhelt, bár igyekszik titkolni előttünk. Még azt is észrevettem – igaz, nem tudtam, miért –, hogy nemigen néz felém. Órák után, amikor csapatostul kitódultunk az iskolából, Gyujsen utánam szólt:

– Várj csak, Altinaj! – Odalépett hozzám, figyelmesen rám nézett, és vállamra tette a kezét. – Ne menj haza. Megértettél, Altinaj?

Megdermedtem a rémülettől. Csak most értettem meg, mit forral a nagynéném.

– Magam felelek érted – mondta Gyujsen. – Egyelőre nálunk laksz majd. És ne kalandozz el messzire tőlem!

Halálra váltan állhattam előtte, mert a férfi felemelte az állam, a szemembe nézett, és rám mosolygott megszokott mosolyával.

– Ne félj, Altinaj! – nevetett. – Amikor veled vagyok, senkitől sem kell tartanod. Tanulj, járj az iskolába, mint eddig, és ne gondolj semmi másra. Különben tudom, milyen nyúlszívű vagy...

De várj csak, már régen el akartam mesélni neked valamit. – Bizonyára valami tréfás dolog jutott az eszébe, mert újra elnevette magát. – Emlékszel még rá, amikor Karake apó hajnalban felkelt, és eltűnt otthonról? Egyszer csak látom, jön visszafelé, és mit gondolsz, kivel? A vén Dzsajnakovával, a javasasszonnyal. „Minek hívtad?" – kérdem tőle. „Hadd kuruzsoljon – mondja. – Altinajnak kiugrott a szíve a helyéből rémületében." „Zavard el az udvarból – feleltem erre –, különben egy juhnál olcsóbban nem szabadulsz meg tőle. Nem vagyunk mi olyan gazdagok. A lovat se tudnánk elajándékozni, a farkasoknak adtuk..." Te még aludtál. Szépen kitessékeltem az öregasszonyt. Karake az eset után egy hétig nem beszélt velem, megsértődött... „Te becsaptál engem, öregembert" – mondta. Mégis nagyszerű, ritka jó emberek. No de most már gyerünk, induljunk haza, Altinaj...

Bármennyire igyekeztem is megemberelni magam, hogy ne keserítsem hiába a tanítómat, a riasztó gondolatoktól már nem tudtam megszabadulni. Hiszen a nagynéném bármelyik órában beállíthatott, hogy erőszakkal elvigyen. Otthon aztán azt csinálnak velem, amit kedvük tartja, és az aulban ezt nem tilt-

ják meg nekik. Egész éjjel nem aludtam a rettegéstől.

Gyujsen természetesen megértette lelkiállapotomat. És talán azért, hogy elterelje figyelmemet a komor gondolatokról, másnap két facsemetét hozott az iskolába. Órák után kézen fogott és félrehívott.

– Gyere csak, Altinaj, mindjárt meglátod, mit csinálunk – mondta titokzatos mosollyal. – Nézd ezt a két kicsi nyárfát, neked hoztam. Most mi ketten elültetjük őket. Amíg felnőnek, erőt gyűjtenek, te is megnősz, derék ember leszel. A lelked jó, az eszed tudásra szomjas. Mindig az az érzésem, hogy tudós lesz belőled. Hiszek ebben, majd meglátod, így van ez megírva születésedtől fogva. Most még fiatalka vagy, akár egy vessző, éppen olyan, mint ezek a nyárfacsemeték. Gyere, Altinaj, ültessük el őket. És leld örömed a tanulásban, én fényes kicsi csillagom . . .

A két fiatal, szürke törzsű fácska akkora volt, mint én. Amikor nem messze az iskolától elültettük őket, a hegyek felől könnyű szellő támadt, és most először úgy cirógatta meg zsenge leveleiket, mintha életet lehelne beléjük. A levelek megremegtek, megmozdultak, a kis nyárfacsemeték hajladozni kezdtek . . .

– Nézd csak, milyen pompás! – mondta Gyujsen, pár lépést hátrált és felnevetett. - Most pedig ássunk csatornát idáig a forrástól. Meglátod, milyen gyönyörű nyárfa lesz belőlük! Itt állnak majd a dombtetőn, egymás mellett, mint a testvérek. Mindig szem előtt lesznek, megörvendeztetik a jó embereket. Az élet is más lesz, Altinaj. Minden, ami szép, ami jó, még előttünk van ...

Ma sem találok rá szavakat, hogy valamennyire is kifejezhessem, mennyire meghatott Gyujsen nemeslelkűsége. De akkor csak álltam és néztem rá. Úgy néztem, mintha akkor látnám először: milyen szép és nyílt az arca, mennyi kedvesség, jóság van a szemében, s mintha azelőtt sohasem tudtam volna, milyen erős, ügyes kezű a munkában, milyen derűs, szívet melengető, jóságos a mosolya. S mint valami forró hullám, úgy támadt fel szívemben egy eddig ismeretlen világ új, sosem tapasztalt érzése. Gondolatban Gyujsenhoz léptem, hogy így szóljak: „Tanítóm, köszönöm, hogy ilyennek született... Szeretném megölelni és megcsókolni!" De valóságban nem volt bátorságom hozzá, szégyelltem kimondani e szavakat. Pedig talán ki kellett volna mondanom ...

A dombtetőn álltunk akkor, a ragyogóan tiszta égbolt alatt, a tavasziasan

zöldellő hegyek között, és mindegyikünk a maga álmaira gondolt. Ebben az órában teljesen megfeledkeztem az engem fenyegető veszélyről. Nem gondoltam rá, mi vár rám másnap, és arra sem gondoltam, hogy a nagynéném mért nem keres, pedig már második napja eljöttem otthonról. Bizonyára elfeledkeztek rólam; talán úgy döntöttek, hogy békén hagynak? De Gyujsen, úgy látszik, erre is gondolt.

– Ne keseredj el, Altinaj, csak találunk valamilyen megoldást – mondta az aul felé vezető úton. – Holnapután bemegyek a járásba. Beszélek majd rólad. Remélem, sikerül elérnem, hogy a városba küldjenek tanulni. Szeretnél elutazni?

– Ahogy tanítóm mondja, úgy lesz – feleltem.

El sem tudtam képzelni, milyen is lehet a város valójában, de Gyujsen szavai elegendőnek bizonyultak ahhoz, hogy nyomban a városi életről álmodozzak. Először megrémültem az ismeretlen világtól, amely az idegen tájakon vár rám, de aztán újra úgy határoztam, útra kelek, egyszóval a város már sehogyan se ment ki az eszemből.

Másnap is csak ez járt a fejemben az iskolában, kinél és hogyan fogok élni a városban. Ha valaki befogad, fát vágok

neki, vizet hordok, mosok, mindent megcsinálok, amit csak mondanak. Így töprengtem magamban, amikor rozzant iskolánk falán át hirtelen vad patkódobaj ütötte meg a fülem. E váratlan hangtól megremegtem. Ez az egész olyan hirtelen történt, és a lovak olyan sebesen nyargaltak, hogy úgy rémlett, átrobognak az iskolánkon. Mindnyájan dermedten figyeltünk.

– Ide figyeljetek, mindenki végezze a dolgát – mondta hirtelen Gyujsen.

E pillanatban nagy zajjal kivágódott az iskolaajtó, és a küszöbön megjelent a nagynéném. Megállt az ajtóban, arcán gonosz, kihívó, gúnyos mosoly ült. Gyujsen odament az ajtóhoz.

– Mi járatban van?

– Ahhoz neked semmi közöd. Férjhez adom a lányomat. Hé, te mihaszna! – A nagynéném hozzám akart rohanni, de Gyujsen útját állta.

– Itt csak iskolás lányok vannak, és nincs még kit férjhez adni közülük! – mondta nyugodt, kemény hangon.

– Azt majd meglátjuk. Hé, emberek, fogjátok meg, rángassátok ki innen ezt a kis szukát!

Nagynéném intett az egyik lovasnak. Ez nem volt más, mint a szederjes képű a rókaprém sapkában. Utána a másik

kettő is leugrott a nyeregből, mindegyik nagy husángot markolt.

A tanító nem mozdult a helyéről.

– Hát te mit akarsz, te senkiházi kutya? Úgy rendelkezel az idegen lánygyerekekkel, mintha mind a feleséged volna. Félre az útból!

A szederjes képű vadul Gyujsenra rontott.

– Nincs joga ide belépni, ez iskola! – kiáltotta a tanító, és elszántan az ajtófélfába kapaszkodott.

– Ugye megmondtam! – óbégatott a nagynéném. – Ez szaglászik már régen körülötte. Magához édesgette ezt a kis ringyót, csak úgy, ingyér!

– Köpök én a te iskoládra! – ordította a szederjes képű, és megsuhogtatta a korbácsát.

Gyujsen elébe állt. Erre az idegen hasba rúgta, s tanító feljajdulva a földre zuhant. A másik kettő csak erre várt, rárontottak a husángokkal. A gyerekek sikongva szaladtak hozzám.

Az ütések összezúzták az ajtót. A dulakodókhoz futottam, magam után húzva a belém csimpaszkodó gyerekeket is.

– Engedjétek el a tanítót! Ne üssétek! Itt vagyok én, engem fogjatok meg, ne üssétek a tanítót!

Gyujsen körülnézett. Merő vér volt, és elkeseredésében félelmetes. Felkapott

egy deszkát a földről, meglóbálta, és ránk kiáltott:

– Fussatok, gyerekek, fussatok az aulba! Menekülj, Altinaj! – A hangja elfulladt.

Eltörték a karját. Törött karját a mellére szorítva hátralépett, a támadói pedig, mint a vadállatok, bömbölve ütlegelték a most már tehetetlen embert.

– Üsd! Üsd! Verd szét a fejét! Vágd, hogy beledögöljön!

Nagynéném fúriaként rontott rám a szederjes képűvel. Pányvát dobtak a nyakamba, és kivonszoltak az udvarra. Minden erőmet összeszedve kitéptem magam közülük, s egy pillanatra láthattam még a rémületbe dermedt gyerekeket és a fal mellett, a sötétlő vérrel telefröcskölt Gyujsent.

– Tanítóm!

De Gyujsen nem segíthetett rajtam. Még talpon állt, de tántorgott, mint a részeg, e szörnyetegek csapásaitól, megpróbálta felemelni jobbra-balra csukló fejét, azok meg egyre csak verték, verték. Leráncottak a földre, és összekötözték a kezem. Ekkor már Gyujsen is a földön fetrengett.

– Tanítóm!

Befogták a számat, és keresztbe fektettek a nyergen.

A szederjes képű már a lovon ült, s

karjával szinte a melléhez préselt. A másik kettő is otthagyta Gyujsent, nyeregbe ugrott, s megindultunk. A nagynéném mellettük szaladt, s ököllel verte a fejem.

– Csak kivártam, csak kivártam! Mondtam, megmondtam, hogy férjhez adlak, kiebrudallak. És a tanítónak is vége . . .

De ez nem volt még a vég. Hátul kétségbeesett kiáltás harsant:

– Al-ti-na-aj!

Nagy nehezen felemeltem a fejem, és hátranéztem. Gyujsen futott mögöttünk. Félholtra verten, véresen, egy szikladarabot szorongatva szaladt utánunk. A nyomában meg sírva, kiáltozva az egész osztály.

– Megálljatok, vadállatok! Megálljatok! Engedjétek el a kislányt, engedjétek el! Altinaj! – kiáltotta, ahogy utolért bennünket.

A támadók megálltak, s ketten közülük lóháton körözni kezdtek Gyujsen körül. A tanító célzott, és eldobta a szikladarabot, de nem talált. Ekkor azok ketten két csapással leterítették. Gyujsen egy tócsába zuhant. Elhomályosult előttem a világ, csak annyit láttam még, hogy a gyerekek a tanítóhoz szaladnak, és rémülten állnak meg fölötte.

Nem emlékszem rá, hová vittek és

hogyan. Egy jurtában tértem magamhoz. A nyitott sátorkupolán korai csillagok néztek le rám nyugodtan, háborítatlanul. Valahol a közelben zúgott a folyó, és az éjszakai pásztorok hangja hallaszott, akik a nyájakat őrizték. A hamvába holt tűznél vén fatuskóra emlékeztető, komor, aszott öregasszony ült. Az arca olyan volt, mint a föld. Elfordítottam a fejem, hogy ne lássam. Ó, ha megölhettem volna a pillantásommal!

– Csernuha, emeld fel a lányt – parancsolta a szederjes képű.

A fekete asszony odajött hozzám, és megrázta a vállam csontos, kemény kezével.

– Békítsd meg a társnődet, beszélj a fejével. Ha nem teszed meg, úgy is jó: nem fogok vele sokat teketóriázni.

Azzal a szederjes képű kiment a jurtából. A fekete asszony nem mozdult a helyéről, és egy árva szót sem szólt. Kihűlt hamuhoz hasonló, fénytelen szeme kifejezéstelen volt. Vannak olyan kutyák, amelyeket már kölyökkoruktól rettegésben tartanak. Kegyetlen emberek a fejét verik ezeknek az állatoknak mindennel, ami csak a kezükbe kerül, és a szegény párák lassan hozzászoknak ehhez. De a tekintetükben olyan sivár, reménytelen bánat tükröződik, hogy összeborzad az ember. Ahogy e fekete

asszony halott szemébe néztem, úgy éreztem, hogy már én sem élek, a sírgödörben vagyok. Már-már el is hittem volna ezt, ha nem hallom a folyó zúgását. A víz csobogva, dübörögve rohant a zuhogókon át – szabadon ...

Nagynéném, te pokolra való lélek, légy átkozott örökkön-örökre! Fulladj bele a könnyeimbe, kiömlő vérembe! ... Ezen az éjszakán, tizenöt éves koromban asszonnyá lettem ... Fiatalabb voltam az erőszaktevő gyermekeinél ...

A harmadik éjszakán elhatároztam, történjék bármi, megszököm. Inkább pusztuljak el az úton, ha utolérnek az üldözőim, de utolsó leheletemig küzdeni fogok, mint Gyujsen, a tanítóm.

A sötétben nesztelenül a bejárathoz kúsztam, megtapogattam a jurta ajtaját: erősen be volt fűzve lószőr kötéllel. A kötél ravaszul hurkolt, kemény csomóit lehetetlen volt kioldani a sötétben. Ekkor megpróbáltam felemelni a jurta oldalfalait, hogy alattuk kicsúszhassak. De sajnos, bármennyire erőlködtem is, sehogyan sem sikerült, a jurtát kívülről is szorosan lekötözték.

Nem tehettem mást, valami éles tárgyat kellett keresnem, hogy átvághassam az ajtó kötélcsomóit. Tapogatni kezdtem magam körül, de semmit sem találtam egy apró facöveken kívül. Két-

ségbeesetten ásni kezdtem vele a földet a jurta falánál. Természetesen reménytelen vállalkozás volt, de ekkor már nem gondoltam ezzel. A fejemben csak egyetlen kilátástalan gondolat zakatolt: kijutni innen vagy meghalni, csak ne halljam már a meggyalázó szuszogását, vég nélküli hortyogását, csak kijutni innen vagy meghalni – meghalni szabadon, küzdve, de nem meghódolni!

Tokol: a második feleség. Ó, hogy gyűlölöm ezt a szót! Ki és milyen nyomorult korban találhatta ki? Lehet-e megalázóbb valami a függőségben élő második asszony helyzeténél, aki rabnő testestül-lelkestül! Keljetek fel a sírotokból, szerencsétlenek, keljetek fel, ti szellemei az agyongyötört, meggyalázott, emberi méltóságuktól megfosztott asszonyoknak! Keljetek fel, ti vértanúk, hadd remegjen meg sötét szelleme azoknak az időknek! Én mondom ezt, az utolsó közületek, akinek ez a sorsa!

Azon az éjszakán nem tudtam, hogy e szavakat majd ki is kell mondanom. Tébolyultan, vadul ástam a földet a jurta falánál. A talaj köves volt, nem engedett. A körmeim is beszakadtak, ujjaimon kiserkent a vér. És mire az oldalfal alatt ki tudtam dugni a kezem, megvirradt. Felugattak a kutyák, az emberek mozgolódni kezdtek a szom-

szédban. A ménes dübörögve, prüszkölve robogott el az itatóra, az álmos pásztorok is megjelentek. Aztán valaki megállt a jurta előtt, megoldotta a külső, maga befűzte feszítőpányvát, és leszedte a nemeztakarókat. A hallgatag fekete asszony volt.

Tehát az aul útra készül. Hirtelen eszembe villant, amit tegnap csak félfüllel hallottam: hajnalban el kell menni e helyről, először a hágóhoz az új táborhelyre, azután pedig nyárára be mélyen a hegyek közé, a hágón túlra. Még nagyobb gond nehezedett a lelkemre, hiszen onnan megszökni százszorta nehezebb.

Úgy ültem a kiásott gödörnél, ahogy eddig, meg se mozdultam. Ugyan mit rejtegettem volna és miért? ... A fekete asszony úgyis látta, hogy a föld ki van kaparva a jurta alatt, de nem szólt egy árva szót sem, némán végezte a dolgát. Általában úgy viselkedett, mintha mi sem érdekelné, s érzéketlenül állna mindennel szemben. Még a férjét sem keltette fel, nem mert szólni neki, hogy segítsen az úti készülődésben. Ott hortyogott a bundák, takarók alatt.

A nemezlapok a földre kerültek, a jurtának már csak a csupasz váza állt, s én úgy ültem benne, mint a kalitkában. Láttam, hogy a folyón túl, nem messze,

az emberek felmálházzák a lovakat, ökröket. Aztán észrevettem, hogy valahonnan három lovas érkezett a málházókhoz, valamit kérdeztek tőlük, majd felénk indultak. Először arra gondoltam, hogy összegyűjtik az embereket az útra, de ahogy jobban megnéztem őket, megremegtem. Az egyik lovas Gyujsen volt, a másik kettő pedig rendőr, egyensapkában, vörös sujtásos köpenyben.

Nem voltam se holt, se eleven, még kiáltani se bírtam. Az öröm végighullámzott bennem – él a tanítóm! –, ugyanakkor tátongó ürességet éreztem a lelkemben: nyomorult, bemocskolt vagyok...

Gyujsen fején kötés fehérlett, karja is kötésben pihent. Leugrott a lóról. Egyetlen rúgással kidöntötte az ajtót, berohant a jurtába, és lerántotta a takarót a szederjes képűről.

– Talpra! – kiáltott rá fenyegetően.

Az alvó felemelte a fejét, megdörzsölte szemét, és már ugrani akart Gyujsen felé, de nyomban megtorpant a rendőrök rászögezett revolvere láttán. Gyujsen galléron ragadta, és hevesen magához rántotta.

– Te bitang! – suttogta az arcába, s a szája elfehéredett. – Most oda mégy, ahová megérdemled! Gyerünk!

A szederjes képű engedelmesen meg-

indult, de Gyujsen újra elkapta a vállát, és visszarántva, merően ránézett, és szaggatottan mondta:

– Azt hiszed, hogy eltapostad e kislányt, mint a füvet, és örökre tönkretetted?... Nem! A te időd már lejárt, most az ő ideje következik, neked pedig ezzel véged!...

A szederjes képűnek megengedték, hogy felhúzza a csizmáját, majd összekötözték a kezét, és lóra ültették. Az egyik rendőr a kantárt fogta, a másik mögöttük lovagolt. Én Gyujsen lovára ültem, a tanító mellettem lépkedett.

Amikor elindultunk, mögöttünk vad, szinte nem is emberi üvöltés csapott fel. A fekete asszony futott utánunk. Mint az őrült, ugrott a férjének, és egy kődarabbal leverte rókaprém sapkáját.

– Nesze a kiszívott véremért, te gyilkos! – ordította eltorzult hangon. – A fekete napjaimért, te gyilkos! Nem eresztelek el élve!

Bizonyára negyven esztendeig a fejét se merte felemelni. És most egyszerre felszakadt s kitört belőle mindaz, ami a lelkében forrongott. Metsző kiáltása visszhangozva szállt a szakadék sziklái között. Hol az egyik, hol a másik oldalról ugrott a gyáván összehúzódzkodó szederjes képűhöz, és trágyát, követ, agyagrögöket dobált rá, mindent, ami

csak a keze ügyébe akadt, és hangosan átkozta:

– A fű se nőjön ott, ahová lépsz! Szóródjon szét a csontod a sztyeppen, s a holló vájja ki a szemed! Adja az isten, hogy többé sose lássalak! Pusztulj a szemem elől, pusztulj, te szörnyeteg, pusztulj, pusztulj! – kiáltotta végül, aztán elhallgatott, majd jajveszékelve futásnak eredt. Úgy rémlett, mintha a szélben lobogó haja elől rohanna.

A segítségére siető szomszédok lóháton iramodtak utána.

Mint valami lidérces álom után, úgy zúgott a fejem. Komoran, nyomott hangulatban ültem a nyeregben. Gyujsen valamivel előttem ment, a kantárt tartotta. Ő is hallgatott, mélyen lehajtotta bepólyált fejét.

Soká tartott, amíg a rossz emlékű szakadék elmaradt mögöttünk. A rendőrök jó messzire jártak már. Gyujsen megállította a lovat, és most először nézett rám elkínzott tekintettel.

– Altinaj, nem tudtam rád vigyázni, bocsáss meg – mondta. Majd megfogta a kezem, és az arcához szorította. – De ha meg is bocsátasz, én soha nem bocsátom meg magamnak, ami történt...

Zokogva borultam lovam nyakára. Gyujsen ott állt mellettem, és némán si-

mogatta a fejem, várta, hadd sírjam ki magam.

– Nyugodj meg, Altinaj, gyerünk – mondta végül. – Figyelj csak, mit mesélek neked. Harmadnapja bent voltam a járásban. A városba mégy tanulni, Altinaj. Hallod, mit mondok?

Amikor egy csobogó, tiszta kis pataknál megálltunk, Gyujsen így szólt:

– Szállj le a lóról, Altinaj, mosakodj meg. – Zsebéből darabka szappant vett elő. – Tessék, használd csak bátran. Ha akarod, elmegyek, legeltetem egy kicsit a lovat, te meg addig levetkőzhetsz és megfürödhetsz a patakban. És felejts el mindent, ami történt, ne emlékezz rá soha többé! Fürödj meg, Altinaj, meglásd, jobb lesz. Rendben van?

Bólintottam. Amikor Gyujsen elment, levetkőztem, és óvatosan beléptem a vízbe. Fehér, kék, zöld, piros kavicsok néztek vissza rám a patakmederből. A rohanó, égszínkék víz sustorgott, pezsgett a bokám körül. A tenyeremmel belemertem, és a mellemre locsoltam. A hideg kis patakok végigfutottak a testemen, és napok óta most először felnevettem. Milyen jó volt nevetni! Egyre csak locsoltam magamra a vizet, aztán a mélybe vetettem magam. A sebes víz egy szempillantás alatt a sekély partra so-

dort, de én újra meg újra belerohantam a habzó, sistergő áradatba.

– Vidd el magaddal, víz, e napok minden piszkát, szennyét! Tégy olyan tisztává, mint te vagy! – suttogtam, és nevetni kezdtem, magam sem tudom, miért.

Miért nem marad meg örökké az ember nyoma a számára oly drága, emlékezetes helyeken? Ha ma megtalálnám azt az ösvényt, amelyen Gyujsennal visszatértünk a hegyekből, leborulnék a földjére, és megcsókolnám tanítóm lábanyomát. Ez az ösvény számomra az utak útja. Legyen áldott az a nap, az az ösvény, az az út, mely az életbe visszavezetett, visszaadta önmagamba vetett hitemet, új reményekkel és fénnyel töltött el... Köszönet annak a napnak, köszönet annak a földnek...

Két nap múlva Gyujsen kikísért az állomásra.

Azok után, ami történt, nem akartam az aulban maradni. Új helyen, új életet kellett kezdenem. Az emberek is helyeselték elhatározásomat. Szajkal anyó meg az öreg Karake apó is elbúcsúzott tőlem. A két jó öreg szüntelenül sürgött-forgott körülöttem, és úgy sírtak, mint a kisgyerekek; kalácsot adtak a kezembe, kis batyumba elemózsiát készítettek az útra. Elköszönt tőlem a többi

szomszéd is, még az örökkön vitázó Szatimkul sem felejtett el.

– Isten áldjon, kislányom – mondta –, járj szerencsével. Ne félj, ha úgy élsz, ahogy Gyujsen tanító mondta, akkor nem kallódsz el. Mit mondhatnék még, mi magunk is megértünk már egyetmást.

Iskolánk tanulói sokáig szaladtak a cséza mögött, és hosszan integettek utánam . . .

Nem egyedül utaztam, néhány gyermek volt még velem, akiket szintén a taskenti gyermekotthonba irányítottak. Az állomáson kurta bőrkabátos orosz asszony várt ránk.

A későbbiek során hányszor robogott át velem a vonat e jegenyéktől árnyékolt, apró hegyi állomáson! Úgy érzem, hogy a szívem felét örökre otthagytam.

A tavaszi este elmosódó lila fényében volt valami szomorú, szívet szorító, mintha az alkonyi árnyak is sejtenék: búcsúzunk. Gyujsen próbálta titkolni, mennyire fáj, milyen nehéz a lelke, de úgyis tudtam: az én torkomat is ez az izzó fájdalom fojtogatta. Gyujsen fürkészőn nézett a szemembe, keze a hajamat, az arcomat vagy a ruhám gombjait simogatta.

– Altinaj, én téged soha egyetlen lépésre sem engednélek el magamtól –

mondta. – De nincs jogom zavarni téged. Neked tanulnod kell. Jómagam meg keveset tudok. Utazz el, jobb lesz így... Talán igazi tanító lesz belőled, és amikor visszaemlékszel majd az iskolánkra, lehet, hogy nevetni fogsz... Hadd legyen így, csak így legyen.

Az állomás előtti szakadékot távoli vonatzakatolás visszhangja töltötte meg, felvillantak a mozdony fényei. A peronon megélénkült a tömeg.

– Hát mindjárt elutazol – mondta remegő hangon Gyujsen, és megszorította a kezem. – Légy boldog, Altinaj. S ami a legfontosabb: tanulj, tanulj...

Nem tudtam válaszolni, könnyek fojtogattak.

– Ne sírj, Altinaj. – Gyujsen megtörülte a szemem. Majd hirtelen hozzátette: – A két kicsi nyárfát, amit együtt ültettünk, majd magam nevelem. Amikor nagy emberként hazatérsz, meglátod, gyönyörűek lesznek.

A vonat az állomásra ért. A vagonok zajosan csörömpölve megálltak.

– Búcsúzzunk el hát! – Gyujsen megölelt, és erősen homlokon csókolt. – Minden jót, szerencsés utat, isten veled, kedves... Ne félj, menj csak bátran!

Felugrottam a lépcsőre, s hátranéztem. Soha nem felejtem el, ahogy Gyujsen ott állt bekötött karral, s elhomá-

lyosult tekintettel nézett rám, aztán kinyújtotta a kezét, mintha meg akart volna fogni, s e pillanatban megrándult a vonat.

– Isten veled, Altinaj! Isten veled, kicsi lángocskám! – kiáltotta.

– Isten áldja, tanítóm! Isten áldja, drága tanítóm!

Gyujsen a kocsi mellett szaladt, aztán lassan elmaradt, majd hirtelen újra előrelendült, úgy kiáltotta:

– Al-ti-na-aj!

Olyan volt ez a kiáltás, mintha Gyujsen valami nagyon fontosat elfelejtett volna megmondani, ami most eszébe jutott, és azt is tudta, hogy most már késő... Ma is fülemben cseng ez a kiáltás, amely a szív titkos zugából, a lélek legmélyéről szakadt fel...

A vonat áthaladt az alagúton, lapályos területre ért, s a kazah sztyeppek végtelen síkságain egyre sebesebben röpített az új élet felé...

Isten veled, tanítóm, isten veled, első iskolám, isten veled, gyermekkorom, isten veled, mindenkitől eltitkolt első szerelmem...

A nagyvárosban tanultam tehát, amelyről Gyujsen álmodozott, nagy ablakos, szép iskolában, amilyenekről mesélt. Azután elvégeztem a munkásfakultást, és Moszkvába küldtek egyetemre.

Mennyi nehézséggel kellett megküzdenem a tanulás hosszú évei alatt, hányszor elkeseredtem s éreztem azt, hogy nem, nem tudok megbirkózni a tudomány bölcsességeivel. És a legnehezebb percekben gondolatban mindig számot adtam első tanítómnak, s nem mertem meghátrálni. Azt, amit más könnyen elért, én csak óriási munkával tudtam megszerezni. Hiszen nekem az ábécétől kellett elkezdenem.

Amikor a munkásfakultáson tanultam, levelet írtam a tanítómnak, bevallottam, hogy szeretem és várom. Nem válaszolt. Ezzel megszakadt a levelezésünk. Úgy gondolom, azért utasított vissza, önmagát is megtagadva, hogy ne zavarjon a tanulásban. Lehet, hogy igaza volt... Vagy talán más oka volt rá? Mennyit gyötrődtem, töprengtem akkoriban...

Az első disszertációmat Moszkvában védtem meg. Számomra ez igen nagy, komoly győzelem volt. Ezekben az években nem tudtam ellátogatni az aulba. Aztán meg kitört a háború. Késő ősszel, amikor Moszkvából Frunzéba evakuáltak, leszálltam a vonatról azon a kis állomáson, ahová a tanítóm kikísért. Szerencsém volt. Nyomban találtam egy csézát, amely a szovhozon át a mi aulunk felé tartott.

Drága szülőföldem, a számunkra oly nehéz háborús időkben kellett viszontlátnom téged. Bármilyen nagy volt is az örömem a változások láttán: új aulok nőttek ki a földből, mindenfelé megművelt földek, utak, hidak – a háború megkeserítette e találkozást.

Ahogy az aulhoz közeledtünk, egyre izgatottabb lettem. Már messziről láttam az ismeretlen utcákat, új házakat, kerteket, aztán tekintetem a dombra tévedt, ahol az iskolánk állt, s e pillanatban még a lélegzetem is elállt – a dombon, egymás mellett két hatalmas nyárfa állt hajlongva a szélben. Életemben ekkor, most először mondtam ki a nevét annak az embernek, akit mindig tanítónak neveztem.

– Gyujsen! – suttogtam. – Köszönöm, Gyujsen, mindazt, amit értem tettél! Nem felejtettél el, gondoltál rám... Mennyire rád vall ez...

A kocsisgyerek, amikor az arcomon végigfolyó könnyeket meglátta, riadtan kérdezte:

– Valami baj van?

– Semmi, semmi. Ismersz valakit ebből a kolhozból?

– Természetesen mindenkit.

– Gyujsent is ismered, azt, aki tanító volt?

– Gyujsent? Hát persze, bevonult a

hadseregbe. Én vittem be, ezen a csézán a kiegészítő parancsnokságra.

Az aul bejáratánál megkértem a kis legényt, hogy álljon meg, és leszálltam a csézáról. Ezekben a szomorú napokban végigjárni a házakat, ismerősöket keresni, azt kérdezgetni, emlékeznek-e még rám, hiszen a földijük vagyok – úgy találtam, nincs értelme. Gyujsen is bevonult. S ráadásul megesküdtem, hogy soha be nem teszem a lábam oda, ahol a nagynéném meg a nagybátyám lakik. Az embereknek sok mindent meg lehet bocsátani, de ilyen gaztettet, azt hiszem, senki nem bocsátana meg senki emberfiának. Még az érkezésemről sem akartam tudatni senkit az aulban. Letértem az útról, és elindultam a dombra, a nyárfákhoz.

Ó, nyárfák, kedves nyárfák! Mennyi idő telt el azóta, amikor még fiatal, szürke törzsű kis csemeték voltatok! Mindaz, amiről álmodozott, mindaz, amit megjövendölt az az ember, aki elültetett és felnevelt benneteket – beteljesült. Miért zúgtok olyan szomorúan, mi bánt benneteket? Vagy azt sajnáljátok, hogy közeleg a tél, s a hideg szél feltépi lombruhátokat? Vagy a nép fájdalma, bánata zeng a törzsetekben?

Igen, előttünk a tél, fagyokkal, förgetegekkel, de eljő a tavasz is...

Sokáig hallgattam az őszi lombok muzsikáját. A kis öntözőcsatornát a fák tövében valaki nemrég kitisztogatta, a föld még őrizte a ketmeny mély, majdnem friss nyomait. A benne lévő, alig fodrozódó, áttetsző vízen sárgult nyárfalevelek ringatóztak.

A dombról jól szembetűnt az új iskola festett bádogteteje, a mienknek meg már nyoma sem látszott.

Leereszkedtem a dombról az úthoz, ismét megállítottam egy arra tartó csézát, és kimentem az állomásra.

Folyt a háború, aztán eljött a győzelem. Mennyi fájdalmas boldogság szakadt a népre: a gyerekek apjuk térképtáskájával jártak iskolába, a munkához visszatértek az erős férfikezek, a katonafeleségek szinte a szemüket kisírták, s némán beletörődtek az özvegyi sorsba. S voltak olyanok is, akik várták, egyre várták szeretteiket. Hiszen nem egyszerre tért haza mindenki.

Én sem tudtam Gyujsen sorsáról. A földijeim, akik a városban jártak, azt a hírt hozták, hogy nyomtalanul eltűnt, a faluszovjet ilyen írást kapott.

– Az is lehet, hogy elesett – találgatták. – Telik-múlik az idő, és se híre, se hamva.

„Úgy látszik, nem tér vissza az én tanítóm" – gondoltam időnként. Nem is

láttuk egymást, amióta azon az emlékezetes napon elbúcsúztunk az állomáson... A múltra emlékezve nem is sejtettem, mennyi bánat gyülemlett fel a lelkemben.

Ezerkilencszáznegyvenhatban, késő ősszel a tomszki egyetemre utaztam, tudományos kiküldetésben.

Először jártam Szibériában. Zord és komor volt a vidék a telet váró napokban. Az ablakokon túl, fekete falként húzódtak az évszázados erdőóriások. A pagonyokból ki-kivillant a kis falusi házak feketéllő teteje s a kéményekből bodorodó fehér füst. A hűvös mezőket már az első hó takarta, berzenkedő varjak röpködtek fölöttük. Az ég mindig borús volt.

De a vonaton vidáman voltunk. Szakaszszomszédom, volt frontkatona, mankós hadirokkant, tréfás katonatörténetekkel és más mulatságos históriákkal szórakoztatott bennünket. Meghökkentett kifogyhatatlan, furfangos meséivel, amelyekben az egyszerűségen és az ártatlan nevetésen túl, mintha mindig érződött volna a való igazság. Mindenki nagyon kedvelte a vagonban. Szóval, valahol Novoszibirszken túl, vonatunk egy pillanatra megállt, valamilyen aprócska kitérőállomáson. Az ablaknál áll-

va kifelé néztem, és szomszédom elhangzott tréfáján nevettem.

A vonat elindult, gyorsított, az ablak előtt elúszott a magányos kis állomásépület, és ekkor hirtelen hátratántorodtam az ablaktól, majd újra hozzátapadtam: ő volt, Gyujsen állt a váltó mellett! Igen ott állt az őrbódénál, kezében jelzőzászlóval. Nem tudom, mi történt velem.

– Álljanak meg! – kiáltottam, és a kocsin át az ajtó felé rohantam tehetetlen kétségbeeséssel, amikor megláttam a vészféket, s teljes erőmből megrántottam.

A vagonok egymáshoz ütődtek, a vonat hirtelen fékezett, s ugyanolyan hirtelen hátrafelé indult. A polcokról nagy zajjal hullottak le a csomagok, csörömpölt az edény, sikongtak a gyerekek, asszonyok.

– Ember a kerekek alatt! – kiáltotta valaki kétségbeesetten.

Már a lépcsőn álltam, és úgy ugrottam le, mintha kútba vetném magam, mert nem láttam a földet a lábam alatt. De különben sem láttam semmit magam előtt, csak vakon rohantam a váltóőr, Gyujsen bódéja felé.

A hátam mögött felharsant a kalauz sípja. A vagonokból leugráltak az utasok, és utánam szaladtak.

Megállás nélkül futottam végig a szerelvény mellett, s a másik oldalról Gyujsen futott felém.

– Gyujsen, tanítóm! – kiáltottam feléje, ahogy közeledett.

A váltóőr megállt, megütközve nézett rám. Ő volt, Gyujsen, az arca, a szeme, csak bajusza nem volt azelőtt, és egy kicsit megöregedett.

– Mi történt, mi van magával, testvérkém? – kérdezte részvéttel kazah nyelven. – Bizonyára összetévesztett valakivel. Én Dzsangazin váltóőr vagyok. A keresztnevem Bejneu.

– Bejneu?

Nem tudom, hogy sikerült összeszorítanom a számat, nehogy felkiáltsak a bánattól, fájdalomtól és szégyentől. Mit tettem? Kezembe temettem az arcom, és lehorgasztottam a fejem. Miért nem nyílt meg a föld a lábam alatt? Elnézést kellett volna kérnem a kalauztól, és bocsánatot kérni az emberektől, én meg csak álltam némán, akár a sóbálvány. De nem tudni, miért, a körénk gyűlt utasok is valamennyien hallgattak. Vártam, hogy mindjárt rám kiabálnak, összeszidnak. De az emberek hallgattak. És ebben a nyomasztó csendben hirtelen felsírt egy asszonyi hang:

– Szegény, a férjére vagy a bátyjára ismert, de nem az volt, tévedett.

Az emberek megmozdultak.

– Ilyesmi is előfordul – dörmögte valaki.

– Mi mindent nem láttunk... mit át nem éltünk ebben a háborúban... – tette hozzá egy szaggatott női hang.

A váltóőr elvette kezem az arcomról, és így szólt:

– Menjünk, elkísérem a vagonig, hideg van.

Karon fogott. A másik oldalon egy katonatiszt karolt belém.

– Gyerünk, polgártársnő, mindent megértünk – mondta.

Az emberek utat nyitottak, s a kísérőim úgy vezettek, mintha temetésen lennék. Lassan haladtunk elöl, a többiek követtek bennünket. A szembejövő utasok is szótlanul csatlakoztak a többiekhez. Valaki kendőt terített a vállamra. Szakaszszomszédom is ott bicegett a mankóin mellettem. Egy kicsit előresietett, és az arcomba nézett. Ez a vidám, tréfakedvelő, jó és derék férfi most lehajtott fejjel ment, s úgy láttam, sír. Én is sírtam. S ebben a vonat mellett kimérten lépkedő sokaságban, a távíródrótok közt zümmögő szél zúgásában a gyászinduló hangjait hallottam. „Nem, nem látom többé soha."

A kocsinál a vonatparancsnok megállított bennünket. Valamit kiabálva, fe-

nyegetően rázta az ujját, és a törvény előtti felelősségrevonásról meg pénzbírságról beszélt. Semmit sem válaszoltam. Minden mindegy volt. Kezembe nyomta a jegyzőkönyvet, és követelte, írjam alá, de nem volt annyi erőm, hogy kézbe vegyem a ceruzát.

Ekkor a szakaszszomszédom kikapta kezéből a jegyzőkönyvet, és mankóin feléje bicegve, ráordított:

– Hagyd békén, majd én aláírom ezt a papírt! Én húztam meg a vészféket, én felelek érte!

Szibériában, ezen az ősi orosz tájon robogott velünk a késlekedő vonat. Az éjszakában szomorúan zengett szomszédom kezében a gitár. Mint az orosz özvegyek szomorú dalát, úgy vittem szívemben e találkozás bánatos visszhangját, amely az elmúlt háborút idézte.

Múltak az évek. Egyre távolodott a múlt, és mindennapi gondjaival szüntelenül hívott a jövő. Későn mentem férjhez. De nagyszerű emberre találtam. Gyerekeink vannak, egyetértésben él a család. A filozófiai tudományok doktora vagyok. Gyakran utazom. Sok országban jártam... De az aulba többé nem mentem el. Erre természetesen bőven volt okom, de nem akarom mentegetni magam. Hogy a kapcsolatot megszakítottam a földijeimmel, az rossz és megbo-

csáthatatlan. De hát így hozta a sorsom. Nem azt mondom, hogy elfeledkeztem a múltról, nem, azt nem tudom elfelejteni, de valahogy eltávolodtam tőle.

Vannak olyan források a hegyekben, amelyekhez elfelejtik a régi ösvényt, ha új utat építenek. Egyre ritkábban téved oda a vándor, hogy szomját csillapítsa, s a forrást lassacskán benövi a menta és a földiszeder. Aztán egy kicsit távolabbról már észre sem veszi az ember. S nem mindenkinek jut eszébe, hogy a főútról letérjen hozzá a rekkenő hőségben, és szomját oltsa vele. Odamegy, felkutatja az elvadult helyet, széthúzza a buja bozótot, s meglepetten felsóhajt: a háborítatlan, kristálytiszta, jéghideg víz ámulatba ejti nyugalmával és mélységével. És a forrás vizében meglátja önmagát is meg a napot, az eget, a hegyeket... Az ember arra gondol, hogy az ilyen helyeket nem ismerni bűn, s a barátainak is beszélnie kell róla. Így gondolkozik, de a következő alkalommal elfelejti.

Ilyesmi az életben is előfordul. De hát valószínűleg ilyen maga az élet...

Nem sokkal azután, hogy az aulban jártam, eszembe jutottak ezek a források.

Ön természetesen nem értette akkor, miért utaztam el olyan váratlanul Kur-

kureuból. Talán nem lehetett volna elmondani mindent az embereknek úgy, ahogy most önnek elmondtam, ott a helyszínen? Bizony nem. Olyan levert voltam, úgy szégyenkeztem önmagam előtt is, hogy elhatároztam, azonnal elutazom. Megértettem, hogy nem tudok találkozni Gyujsennal, nem tudok egyenesen a szemébe nézni. Meg kellett nyugodnom, össze kellett szednem gondolataimat, az úton mindent megfontolni, amit nemcsak a földijeimnek, hanem sok más embernek is el akarok mondani.

Bűnösnek érzem magam még azért is, mert abban a nagy tisztességben nem engem kellett volna részesíteni, s nem engem kellett volna a díszhelyre ültetni az új iskola megnyitó ünnepélyén. Minderre elsősorban a mi első tanítónknak, aulunk első kommunistájának, az öreg Gyujsennak van joga. S fordítva történt. Mi ültünk az ünnepi asztalnál, ez a színarany ember pedig sietett a postát széthordani, sietett, hogy a megnyitóra helyben legyenek azok az üdvözlő táviratok, amelyeket az iskola volt tanítványai küldtek.

Nem ez az egyetlen eset. Sokszor megfigyeltem. Épp ezért kérdem: mikor veszítettük el azt a képességünket, hogy igazán megbecsüljük az egyszerű embereket, úgy, ahogy Lenin becsülte őket?

Hála istennek, hogy ma már az efféle dolgokról alakoskodás és képmutatás nélkül beszélünk. Nagyon jó, hogy ebben is közelebb kerültünk Leninhez.

A fiatalság nem tudja, milyen tanító volt Gyujsen a maga idejében. És az idősebb nemzedék tagjai közül sokan már nem élnek. Gyujsen sok tanítványa odaveszett a háborúban, igazi szovjet harcosok voltak. Kötelességem volt beszélni az ifjúságnak tanítómról, Gyujsenről. A helyemben ezt bárkinek meg kellett volna tennie. De nem jártam az aulban, nem tudtam semmit Gyujsenről, és így alakja idővel a múzeum csöndjében őrzött drága ereklyévé változott számomra.

Elmegyek még a tanítómhoz, és számot adok a dolgaimról. Bocsánatot kérek tőle.

Moszkvából visszatérőben Kurkureuba akarok utazni. Azt akarom javasolni az ottaniaknak, hogy az új bentlakásos iskolát „Gyujsen iskolája"-nak nevezzék el. Igen, erről az egyszerű kolhozistáról, aki ma postás. Remélem, hogy ön is, mint földim, támogatja javaslatomat. Kérem rá.

Moszkvában most éjjel két óra van. A szálló erkélyén állok, nézem Moszkva végtelen fényeit, és arra gondolok, hogy

elmegyek az aulba, találkozom a tanítómmal, és megcsókolom galambősz szakállát.

Sarkig tárom az ablakokat. Friss levegő árad a szobába. A megvilágosodó, kékes derengésben elkezdett festményem vázlatait, tanulmányait nézegetem. Sok van belőlük, nemegyszer kezdtem újra az egészet. De a képről általában még korai lenne ítéletet mondani. Még nem találtam meg a legfontosabbat... Csak járok a hajnal előtti csöndben, és gondolkozom, gondolkozom, gondolkozom, mint minden alkalommal. És mindig meggyőződöm róla, hogy a festményem még csak elgondolás.

Mégis szeretnék beszélni önöknek erről a befejezetlen képről. Tanácsot akarok kérni. Önök bizonyára kitalálták már, hogy a képet az aulunk első tanítójának, első kommunistájának, az öreg Gyujsennak szentelem.

Még nem tudom, vissza tudom-e adni színekben ezt a gazdag életet, a megvívott harcokat, a bonyolult sorsokat és emberi szenvedélyeket. Mit tegyek, hogy ki ne löttyintsem e csészét, s eljuttathassam önöknek, kortársaim? Mit tegyek, hogy elgondolásom ne csupán el-

jusson önökhöz, hanem közös alkotásunkká váljon?
Nem tehetem, hogy ne fessem meg e képet, de oly sok bennem a töprengés és az aggodalom. Néha úgy érzem, hogy semmi sem sikerül. Máskor azt gondolom: miért adta a sors kezembe az ecsetet? Micsoda gyötrelmes élet! Aztán meg olyan hatalmasnak érzem magam, hogy hegyeket tudnék dönteni. Majd így töprengek: nézelődj, figyelj, rostáld meg az anyagot. Örökítsd meg Gyujsen nyárfáit is, azokat a nyárfákat, amelyek gyermekkorodban oly sok boldog pillanatot szereztek neked, bár nem ismerted a történetüket. Örökítsd meg a mezítlábas, napbarnított kisfiút. Magasra kúszott, ott ült az ágon, és kitágult szemmel bámult az ismeretlen messzeségbe.

Vagy fess egy képet, és add neki ezt a címet: *Az első tanító*. Ábrázolhatja azt a pillanatot, amikor Gyujsen a karján viszi át a patakon a gyermekeket, és mellette jól táplált, tüzes lovakon vörös rókakaprémes, ostoba emberek haladnak el gúnyolódva...

Vagy azt fesd meg, mikor a tanító Altinajt a városba kíséri. Emlékszel, hogyan kiáltott utána utoljára! Olyan legyen a kép, mint az a kiáltás, amely most is ott cseng Altinaj fülében, hogy

visszhangot keltsen minden emberi szívben.

Így beszélek magamhoz. Sokfélét mondogatok így magamban, de nem minden valósul meg. Most sem tudom, hogy milyen lesz a kép. De azt az egyet biztosan tudom: igyekezni fogok.

TARTALOM

Korai darvak 7

Az első tanító 197

KOZMOSZ KÖNYVEK

Horace McCoy: A lovakat lelövik, ugye?
Mezei András: Noé bárkája
Hogyan kell harangot önteni?
Oázis rakétákkal
Bert Engelmann: A Rajna urai
Kiss Dénes: Hét gömb rendje
Feliksz Lev: Figyelem a fiamat
Gondolatolvasó
Szerelmesek
Jármer Ferenc: Két és fél óceánon át
Thiery Árpád: Szerelmes korallok
Molnár Gál Péter: Színházi holmi
Szapudi András: A szél torkában
Mocsár Gábor: Ég alatt, föld felett
Csák Gyula: Örökzöld
David Westheimer: Az elrabolt expressz
Makszim Gorkij: Huszonhat férfi – egy leány
Bárány Tamás: Kitagadottak
Pálfalvi Nándor: Rohanás
Bajor Nagy ernő: Munkatársunk jelenti
Bertha Bulcsu: A kenguru
Gáll István: Április bolondja
Szárnyatlan madár
Sándor Iván: A vizsgálat iratai – Tudósítás a tiszaeszlári per körülményeiről
Add tovább!
Fenekál Judit: Az Igazi Nagy Nő

Vaszilij Akszjonov: Örvényes ifjúság
Kántor Péter: Kavics
Simonffy András: Idegen városban
Papp Márió: Arckép háttérben ifjúsággal
Szinnyei Júlia: Szivárványhíd
Miskolczi Miklós: Velem üzentek
Gorillák és gitárok
Pálfalvi Nándor: Jelentés félútról
Vámos Miklós: Borgisz
Vidor Miklós: A kirakat rendezés alatt
Csalog Zsolt: Kilenc cigány
Fábián Zoltán: A vízipálma
Szántó Gábor: Láthatatlan gyökerek
Bálint B. András: Végállomástól végállomásig
Elzbieta Jackiewiczowa: A bitófa árnyékában
Siklós László: Picasso a gyárban
Arabok
Julio Travieso: Halál a farkasra
Kelemen Sándor: Jó utat, Anna!
Újhelyi János: Vágyódás
John Braine: Hely a Tetőn
Szőnyi Sándor: Hatodik földrész
José Mauro de Vasconcelos: Tüskés rája
Molnár Zoltán: Eszmeralda csókja
Sulyok Katalin: Úgy szeretnék férjhez menni
Csingiz Ajtmatov: Korai darvak

CSINGIZ AJTMATOV

Korai darvak

1943 tavaszán korán érkeztek a darvak Kirgíziába, hozták a tavaszt, a jó időt, melyre olyan nagy szüksége volt Szultanmuratnak. Óriási munka várta. Egy még soha meg nem munkált földet kellett felszántania társaival meg a jó lovaival. Jól halad a munka, ám egy éjszaka rablók támadják meg őket. Harc kezdődik, igazi harc.

Ajtmatov legújabb kisregénye, a *Korai darvak* egy kirgiz falu életét eleveníti fel a háború második évéből. A másodiknak közölt kisregény, *Az első tanító* – film is készült belőle – szintén Kirgíziába vezet el, csak sokkal korábbi időkbe, amikor tanítónak lenni, különösen első tanítónak, valóban merész és páratlan vállalkozás volt e távoli vidéken.

KOZMOSZ KÖNYVEK

Felelős kiadó: Szilvásy György
Felelős szerkesztő: Székely Éva
Műszaki vezető: Gonda Pál
Képszerkesztő: Diósi Katalin
Műszaki szerkesztő: Sz. Huschit Katalin
14 800 példány, 12,2 (A/5) ív, MSZ 5601–59
77/80 Vas megyei Nyomdaipari Vállalat
IF 2793 – e – 7779

10,– Ft

Kozmosz